

LIST OF RESEARCH PAPER

Sr. No	Title of paper	Name of the author/s	Department of the teacher	Name of journal	Year of publication	ISSN number
1	Changes in the life of Students by Shaley Poshan Aahar Scheme implemented by Govt.	Dr. B.A. Hajare	Home Economics	Aadhar social Research and development training institute, Amravati	05-Aug-18	2348-7143
2	Study of Food, Health issue and solutions in old age	Dr. B.A. Hajare	Home Economics	Research Buletin an international quality research journal, Jyotiraditya PVT publishing	Dec-18	2231-1025
3	Importance of YOGA in Day to Day life	Dr. B.A. Hajare	Home Economics	International Confe. On Recent Trends Humanity	23,24-March-2019	2278-4349
4	Human sources management in Hotel Industry	Dr. B.A. Hajare	Home Economics	Aadhar social Research and development training institute, Amravati	Jan-20	2278-9308
5	The Impact Mahatma Gandhi Tanta Mukta Gram Mohim on Rural Life	Dr. B.A. Hajare	Home Economics	Aadhar social Research and development training institute, Amravati	Feb-20	2278-9308
6	Corona and Yoga	Dr. B.A. Hajare	Home Economics	Aadhar social Research and development training institute, Amravati	Jun-20	2278-9308
7	Awareness about Fast Food to Students	Dr. B.A. Hajare	Home Economics	Aadhar social Research and development training institute, Amravati	Oct-2020	2278-9308
8	The role of Women in Child Development	Dr. B.A. Hajare	Home Economics	Aadhar social Research and development training institute, Amravati	March-2021	2278-9308
9	Effects of Parents Child Relationship on Child Personality Development Policy	Dr. B.A. Hajare	Home Economics	One Day national Conf. On impact of National Education Policy 2020 on Youth and Women Empowerment	April-2021	2278-9308
22	New Education Policy and Women Empowerment- a glance	Dr. B.A. Hajare	Home Economics	Aadhar social Research and development training institute, Amravati	Nov-2022	2278-9308

11	साठोत्तरी काळातील वैदर्भीय मराठी कवितेतील कृषिनिष्ठ जाणीवा	Dr. A.S. Babhulkar	Marathi	एक दिवसीय राष्ट्रीय चर्चा सत्र समाज आणि साहित्य विचारवेध संपादक डॉ भिलपवार, आधार पब्लिकेशन अमरावती	Feb-2018	978-86623-44-7
12	अनिल पाटील यांच्या कवितेतील कृषिनिष्ठ जाणीवा	Dr. A.S. Babhulkar	Marathi	An International Multi disciplinary Research Journal, Ajanta Publi, Aurangabad	Jan to March-19	2277-5730
13	सदानंद देशमुख यांच्या साहित्यातून व्यक्त झालेले ग्रामीण भागातील भीषण वास्तव व कुचकामी ठरलेल्या यंत्रणा	Dr. A.S. Babhulkar	Marathi	B-Aadhar Multi Disciplinary International Research Journal, Amravati	Jan-2020	2278-9308
14	सतीश तराळ यांच्या कथेतील कृषिनिष्ठ जाणीवा - एक चिकित्सक अभ्यास	Dr. A.S. Babhulkar	Marathi	डेबु प्रकाशन, अभियंता कॉलोनी, विद्युत नगर, VMV, अमरावती	July-21	978-81-946542-8-4
15	जागतिकीकरणाचे नव्वदत्री साहित्यावरील परिणाम	Dr. A.S. Babhulkar	Marathi	B-Aadhar Multi Disciplinary International Research Journal, Amravati	Feb-22	2278-9308
16	Rashtrapita Mahatma Gandhi & Indian Independence	Dr. U.R. Dhumale	Political Science	Ajanta Publi, Aurangabad	Oct - Dec-2018	2277-5730
17	Contribution of Acharya Vinoba Bhave in Social and Political movement	Dr. U.R. Dhumale	Political Science	Ajanta Publi, Aurangabad	March-2019	2277-5730
18	Problem, Challenges & Solutions Indian Farmer	Dr. U.R. Dhumale	Political Science	Ajanta Publi, Aurangabad	Jan to March-19	2277-5730
19	The Occasional & Great Thought of Mahatma Gandhi	Dr. U.R. Dhumale	Political Science	Research Journy International Multydecilinary E- Research Journal Prashant Publi, Jalgaon	Jan-2020	2348-7143
20	Challenges in 20 century in concept of Mahatma Gandhi Swarajya	Dr. U.R. Dhumale	Political Science	B-Aadhar Multi Disciplinary International Research Journal, Amravati	Jun-20	2278-9308
21	Human Rights of Senior Citizens - A Study	Dr. U.R. Dhumale	Political Science	B-Aadhar Multi Dicipinary Inernational Research Journal, Amravati	Dec-2020	2278-9308
22	Violence & Youth- A Critical Study	Dr. U.R. Dhumale	Political Science	Research Journy International Multydecilinary E- Research Journal Prashant Publi, Jalgaon	Feb-2020	2348-7143

23	Thoughts of Rashtra Sant Tukdoji Maharaj Gram Swarajya	Dr. U.R. Dhumale	Political Science	Ajanta Publi, Aurangabad	March-20	2277-5730
24	Effect of demonitization on Crop loan	Dr. S.N. Tade	Economics	Vidyawarta Harshwardhan Publi. Beed	Feb-2018	2319-1918
25	Pomegranate Plant Cash Productive Crop	Dr. S.N. Tade	Economics	Ajanta Publi, Aurangabad	Oct to Dec-2018	2277-5730
26	Low Productivity in the Agriculture of Maharashtra- Critical Study	Dr. S.N. Tade	Economics	Ajanta Publi, Aurangabad	Jan to March-19	2277-5730
27	summary of Research	Dr. S.N. Tade	Economics	Vidyawarta Harshwardhan Publi. Beed	March-2020	2319-1918
28	Contribution of irrigation in Agriculture Field	Dr. S.N. Tade	Economics	Vidyawarta Harshwardhan Publi. Beed	Jan to March 19	2319-1918
29	Suggar apple Agriculture- A Bliss	Dr. S.N. Tade	Economics	Vidyawarta Harshwardhan Publi. Beed	Jan to March-21	2319-1918
30	Horticultural	Dr. S.N. Tade	Economics	B-Aadhar Multi Dicipinary Inernational Research Journal, Amravati	Jan-2021	2278-9308
31	History of Indian Agriculture	Dr. V.A. Pundkar	English	Ajanta Publi, Aurangabad	March-19	2270-5730
32	Use of ICT in Research	Dr. V.A. Pundkar	English	Vidyawarta Harshwardhan Publi. Beed	March-2020	2319-9310
33	Exploitation Gender Discremination & Domestic Violence of Study of Vijay Rendulkar, Sakharam Bhaindar	Dr. V.A. Pundkar	English	Vidyawarta Harshwardhan Publi. Beed	March-2021	2319-9310
34	Study of Psychological Presentation of Female Character sexism & Violence with Ref. to Vijay Tendulkar, Sakharam Bhaindar	Dr. V.A. Pundkar	English	Research Nebula, Vidarbha Sahitya Sangh, Akola	Sept-2021	2277-8071
35	Indian Culture Depict in Indian Writing in English	Dr. V.A. Pundkar	English	Vidyawarta Harshwardhan Publi. Beed	April-2022	2319-9318
36	Rebellious of Women in the Traditional social order & system of Anita Desai Novel	Dr. V.A. Pundkar	English	B-Aadhar Multi Dicipinary Inernational Research Journal, Amravati	Dec-2022	2278-9308
37	The concept of New Women Reflected in Anita desai fire on the mountain & Manju Kapoor difficult doughters	Dr. V.A. Pundkar	English	Vidyawarta Harshwardhan Publi. Beed	Feb-2023	2394-5303

38	Effect of Six Week brisk walking on vital capacity Women	Dr. K.S. Karale	Phy. Education	Kaav Publi, Mayur Vihar, Phase-03, Delhi	2019	-
39	पश्चिम विदर्भातील कोळी जातीच्या स्त्रियांचा शेती व्यवस्थेत सहभाग	Dr. A.B. Wankhade	Sociology	Chronical of Humanities Cultural & Studies, Editor E.L. Rathod, Dist. Usmanabad	Jan-2018	2454-5503
40	पर्यटन आणि पर्यावरणाच्या समस्या व उपाय	Dr. A.B. Wankhade	Sociology	भारतातील पर्यटन आणि विकास, एडिटर डॉ आर. बि. पाटील, MES कॉलेज, गोवा	Feb-2018	
41	सामाजिक चळवळीतील कर्मवीर भाऊराव पाटील यांचे योगदान	Dr. A.B. Wankhade	Sociology	Ajanta Publi, Aurangabad	Jan to March-19	2277-5730
42	भारतातील वृद्धांच्या समस्या	Dr. A.B. Wankhade	Sociology	Human Development of Home Sci, Nashik	Feb- 2019	978-93-88441-91-9
43	पश्चिम विदर्भातील कोळी जाती मधील कृषी रोजगार व महिलांच्या दर्जाचे समाज शास्त्रीय अध्ययन	Dr. A.B. Wankhade	Sociology	Ajanta Publi, Aurangabad	Jan to March-2019	2277-5730
44	पश्चिम विदर्भातील कोळी शेतकऱ्यांच्या समस्या	Dr. A.B. Wankhade	Sociology	B-Aadhar Multi Dicipinary Inernational Research Journal, Amravati	Jan-2020	2278-9308
45	महात्मा फुले यांचे सामाजिक व शैक्षणिक विचार	Dr. A.B. Wankhade	Sociology	B-Aadhar Multi Dicipinary Inernational Research Journal, Amravati	Jan-2020	2278-9308
46	पश्चिम विदर्भातील कोळी लोकांचा कृषी क्षेत्रातील सहभाग	Dr. A.B. Wankhade	Sociology	Vidyawarta Harshwardhan Publi. Beed	Feb-20	2394-5303
47	स्थानिक स्वराज्य संस्था, महिला सक्षमीकरण	Dr. A.B. Wankhade	Sociology	Ajanta Publi, Aurangabad	Jan-March-2021	2270-5730
48	समाज सुधारक राष्ट्रपिता महात्मा फुले	Dr. A.B. Wankhade	Sociology	B-Aadhar Multi Dicipinary Inernational Research Journal, Amravati	Apri-2021	2278-9308
49	पंचायतराज आणि स्त्रियांची भूमिका	Dr. A.B. Wankhade	Sociology	B-Aadhar Multi Dicipinary Inernational Research Journal, Amravati	Apri-2021	2278-9308

Impact Factor - 6.261

ISSN - 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

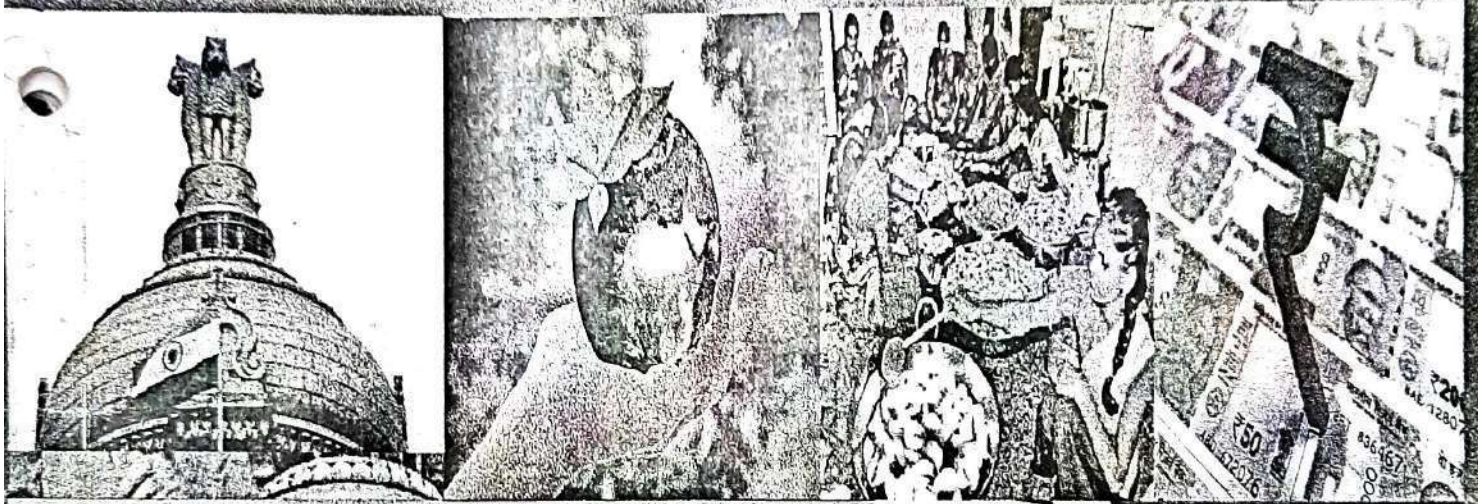
Multidisciplinary International Research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

August-2018

SPECIAL ISSUE-LXII

SAMIKSHA

Executive Editor:
Prof. Virag Gawande
Director,
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Guest Editor
Dr. Sanjay J. Kothari
Dr. Dinesh W. Nichit
Dr. Shubhangi Dange

Chief Editor
Mr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)
MGV's Arts & Commerce College,
Yeola, Dist - Nashik [M.S.] INDIA

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- Universal Impact Factor (UIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)
- Indian Citation Index (ICI)
- Dictionary of Research Journal Index (DRJI)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

24	महाराष्ट्रातील रस्ते विकासातील प्रादेशिक विषमता	सतिष तोडकर /डॉ. के.के. पाटील	89
25	आचार्य दादा धर्माधिकारी यांचे राजकीय क्षेत्रातील योगदान	राम नारायण मुडे	93
26	स्थानिक स्वराज्य संस्था व महिला	प्रा. मनोज श्री. पवार	97
27	ग्रामीण विकास आणि ग्रामगीता	प्रा.डॉ. प्रशांत रा. देशमुख	101
28	भारतातील कुपोषण - एक समस्या	प्रा.डॉ. प्रिती अशोक मोहरकर	104
29	पश्चिम विदर्भातील पिकांच्या वाढीचा कल व स्रोत	प्रा.सचिन एन. भोंबे,	107
30	जि.प. शाळेतील शिक्षिकांच्या समस्या : एक समाजशास्त्रीय अध्ययन (महाराष्ट्रातील भंडारा जिल्ह्याच्या विशेष संदर्भात)	मनोज युवराज बागडे	112
31	लातूर जिल्ह्यातील रेशीम शेती उद्योग: एक अध्ययन	प्रा. डॉ. नागेश मो. सूर्यवंशी	116
32	भगवान बुद्ध आणि धम्म	प्रा. वसंत मोतीराम राठोड	120
33	बुद्ध आणि त्यांचा धम्म : सामाजिक दृष्टिक्षेप	प्रा. रविन्द्र अर्जुन पवार	124
34	वन्हाडी बोलीतील म्हणी : स्वरूप व कार्य	डॉ. प्रदीप औजेकर	127
35	विजधारक ग्राहकांना तक्रार निवारण मंच अंतर्गत मिळालेल्या न्यायाचे अध्ययन	डॉ. लिना एस. गावडे	132
36	आर्थिक विकासात महिलांचे योगदान	प्रा.डॉ. सर्जेराव जी. गोल्डे	136
37	वसंतदादा पाटील यांचे सहकार व शैक्षणिक क्षेत्रातील योगदान	प्रा. डॉ. संतोष तुकाराम कदम	140
38	भारतीय बँकासमोरील आव्हान	प्रा. एम. पी. चोपडे	143
39	आदिवासी आश्रमशाळेतील विद्यार्थ्यांच्या सामाजिक गुणवैशिष्ट्यांचा त्यांचा शारीरिक स्वास्थ्यावर होणारा परिणाम	डॉ. पुनम राम देशमुख	146
40	स्त्री श्रमिकांचा शैक्षणिक, व आरोग्य दृष्टिने विकास :- एक अभ्यास	Dr. Vidya Channe	150
41	शासनाने राबविलेल्या शालेय पोषण आहार योजनेमुळे विद्यार्थ्यांच्या जीवनमानात झालेला बदल अभ्यासणे	प्रा.डॉ. सौ. बबीता अ. हजारे	154
42	कौटुंबिक हिंसाचार - सामाजिक विकासातील अडथळ	प्रा. संदीप महादेवराव हाडोळे	159
43	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांची भारतीय लोकशाही चौकट	प्रा. डॉ. कृष्णा आ. माहुरे	162
44	बुलडाणा आणि अकोला जिल्ह्यातील जलसिंचन स्थिती	प्रा. प्रविण प्रकाशराव कुलकर्णी	166
45	मध्ययुगीन काळातील भोसले घराण्यातील कर्तबगार स्त्री महाराणी येसूबाई	प्रा. डॉ. प्रकाश वाघमारे, प्रा. गजानन सोडनर	169

शासनाने राबविलेल्या शालेय पोषण आहार योजनेमुळे विद्यार्थ्यांच्या जीवनमानात

झालेला बदल अभ्यासणे

प्रा.डॉ. सौ. बबीता अ. हजारे

सहयोगी प्राध्यापक श्री नरसिंग महाविद्यालय, आकोट, जि. अकोला

प्रस्तावना :

२१ व्या शतकातील वाटचाल करित असतांना आज आपण अत्याधुनिक तंत्रज्ञानाच्या वेगवान प्रगतीला सामोरे जात आहोत. विज्ञान व तंत्रज्ञानाच्या या युगात अत्याधुनिक साधनाच्या वापरामुळे जीवनशैलीत परिवर्तन घडून आले आहे. विज्ञान व तंत्रज्ञानाच्या या क्षेत्रात आमूलाग्र क्रांती घडून आली आहे. गतिमान युगातील ही वैज्ञानिक प्रगती डोळे दिपणारी आहे. ही सर्व प्रगती शिक्षणाने घडून आली आहे. नव्या युगातील आव्हाने पेलण्याचे सामर्थ्य तसेच बदलत्या गरजांना तोंड देवू शकेल असे दर्जेदार शिक्षणच हे कार्य करू शकते.

प्राथमिक शिक्षण हे सर्व प्रकारच्या शिक्षणाचा पाया असल्याने त्याचा मूलभूत हक्कामध्ये समावेश केला आहे. प्राथमिक शिक्षण हे प्रत्येकाला मिळाले पाहिजे म्हणजे प्राथमिक शिक्षणाचे सार्वत्रिकीकरण केले पाहिजे. भारतामध्ये वाढत्या वयाच्या मुलांमध्ये कुपोषणाची समस्या आढळते याचा परिणाम प्राथमिक शिक्षणाच्या सार्वत्रिकीकरणामुळे होत असून भारत सरकारने इच्छित उद्दिष्ट साध्य करण्यास अडथळे येऊ लागल्याने भारत सरकारने संबधीत मुलांची उपासमार थांबविण्यासाठी व शाळेत मुलांची उपस्थिती वाढविण्यासाठी जाहीर केलेली शालेय पोषण आहार योजना ही होय. ही योजना महाराष्ट्र राज्यात शालेय शिक्षण विभागाच्या शासन निर्णय क्र. पु.प्रा.श./१०९५/२१३४/प्रा.शि - २ दि. २२/११/१९९५ अन्वये इयत्ता १ ली ते ५ वी साठी टप्प्याटप्प्याने सुरु केली आहे. तसेच पुढे शासन निर्णय क्रमांक शा.पो.आ २००८/प्र.क्र./२६४/प्रा.शि - ४ दि. ०८/०८/२००८ अन्वये इयत्ता ६ वी ते ८ वी साठी लागू करण्यात आली आहे. (प्रा.शि. संचालनालय महाराष्ट्र राज्य पूणे (२००८).

काकडे प्रणीता (२०११) शालेय मुलांचा आहार याविषयी आपले मत व्यक्त करतात की, प्राथमिक स्तरातील विद्यार्थ्यांची वाढ झपाट्याने होत असल्याने त्यांच्या विकासाची गती निश्चितच वेगवान असते. निरोगी शरीराबरोबरच त्यांचा मानसिक, भावनिक, बौद्धिक व सामाजिक विकास घडत असतो. या वयात वजन व उंचीत होणारे बदल आणि शारीरिक बदल यासाठी त्यांचा पोषणस्तर योग्य असणे गरजेचे आहे. मुले अज्ञानामुळे बरेचशे खाद्यपदार्थ टाळतात व भूक भागविण्यासाठी चटपटीत मसाल्याचे पदार्थ फास्ट-फूड, जंकफूड यासारखे पदार्थ सेवन करतात. विशेषतः शाळेतील मध्यान्तरामध्ये याकडे ही मुले अधिक आकर्षित होतात. म्हणूनच शाळेतील मध्यान्तरामध्ये त्यांना पोषक आहार मिळावा हाच एकमेव दृष्टिकोन नजरेसमोर ठेवून शालेय पोषण आहार योजना राबविण्यात येत आहे.

शालेय विद्यार्थ्यांना माधान् भोजन देवून (विविध प्रकारचा पोषक आहार) त्यांचे आरोग्य चांगले ठेवणे, पटसंख्या, उपस्थिती वाढविणे व त्यांच्या शरीराचे योग्य रितीने पोषण करणे या उद्देशाने शासनाने शालेय पोषण आहार योजनेची संकल्पना अस्तित्वात आणली.

● संशोधनाचे उद्दिष्टे :

- योजनेमुळे विद्यार्थ्यांच्या जीवनमानात झालेल्या बदलांचा आढावा घेणे.
- योजनेच्या अंमलबजावणीतील गुणदोषांची चर्चा करून मूल्यमापन करणे.

● वाढमयावलोकन

प्रस्तुत अध्ययनातील साहित्याचे पुनरावलोकन या प्रकरणात संशोधनासाठी निवडलेल्या विषयाच्या अनुषंगाने निगडित बाबींवरील प्रकाशित, अप्रकाशित लेख, संशोधनातील परिणाम, पुस्तकातील निगडित माहिती व शासनाने जाहीर केलेली धोरणे, अंमलबजावणी इत्यादीचा समावेश करण्यात आला आहे.

देवदास राजम्मल व इतर (१९७८) यांच्या अध्ययनामध्ये विद्यार्थ्यांची वजन व उंची वाढण्यास मदत होत असून विद्यार्थ्यांमध्ये शाळेत येण्याची तसेच सांघिक भावना निर्माण होऊन त्यांची मानसिक व शारीरिक वाढ झाल्याचे दिसून आले. तसेच कुपोषणाला आळा बसून मुलांचे लक्ष प्राथमिक शिक्षणावर केंद्रित झाले.

लेले सरल, देउस्कर आशा (१९८२) यांनी केलेल्या अध्ययनामध्ये शालेय पोषण आहार योजनेमुळे मुलांची उपस्थिती वाढली, शिक्षणाची आवड निर्माण झाली, आहारविषयक ज्ञान प्राप्त झाले. पदार्थांची निवड कशी करावयाची हे कळले, खातांना कसे बसावे, व्यवस्थितपणे अन्न कसे खावे या सवयी मुलांनी अंगीकारल्या, त्याचबरोबर स्वच्छता व आरोग्य याची जाणीव मुलांमध्ये झाली. एकत्र बसून न आवडणारे पदार्थ सुध्दा कुरकुर न करता खाण्याची सवय मुलांनी अंगीकारली.

इ सकाळ (२०१०) १ ली ते ८ वी तील विद्यार्थ्यांसाठी सुरु असलेली शालेय पोषण आहार योजना ही शिक्षक मुख्याध्यापकांना त्यांच्या दैनंदिन कामाव्यतिरिक्त करावी लागत असल्यामुळे त्यांना यामध्ये पुरवण्यात आलेल्या तांदूळाची तसेच

Aadhar Social Research & Development Training Institute, Amravati

CERTIFICATE

ISSN 2348-7143

UGC Approved J.No.40705

This is to certify that Prof./Dr./Mr./Mrs./Ms. प्रा.डॉ. सौ. बबीता अ. हजारे

Of सहयोगी प्राध्यापक श्री नरसिंग महाविद्यालय, आकोट, जि. अकोला

has published a paper on शासनाने राबविलेल्या शालेय पोषण आहार योजनेमुळे विद्यार्थ्यांच्या जीवनमानात झालेला बदल अभ्यासणे

Peer Reviewed International E-Research Journal Special Issue on "Samiksha" Published
on Dated 5, August - 2018,

Prof. Virag Gawande
Director
Aadhar Social Research &
Development Training Institute,
Amravati

Prof. Dr. Sanjay j. Kothari
Editor (Social Sciences)
G.S. Tompe Arts Comm, Sci Collage Chandur Bazar
Dist. Amravati

Dr. Dinesh W. Nishit
Editor (Commerce)
Sant Gadge Maharaj Arts, Commerce
& Science College, Walgaon

RESEARCH BULLETIN

**An International Quarterly
Research Journal**

Vol - 31 | ISSN 2231-1025

DEC 2018

CONTENT

Sr.No	Title	Page
1.	Health profile of hotel workers in Urban field practice area of a Tertiary care centre - Dr. Majumdar R, Dr. Dandekar AA, Dr. Kshirsagar M V	1-5
2.	Teaching English As A Second Language In Rural India Dr. Pooja Anand Deshmukh	6-8
3.	Impact Of Educational Status On Social Mobility Of Mali Community In Western Vidarbha Region Dr. Mrs. Mangala D. Tambekar and Mr. Vivek P. Bhagat;	9-16
4.	ग्रामीण व शहरी स्त्रियांचा रजोनिवृत्तीकडे बघण्याचा दृष्टीकोण - विजया देविदासराव भोड	17-21
5.	देशाच्या उज्वल भविष्याकरिता कुपोषणमुक्ती - एक पुढचे पाऊल - डॉ.किरण बेलुरकर	22-26
6.	'संत हे खरे समाजशिक्षक' डॉ. मंदाकिनी अरविंद मेश्राम	27-30
7.	'शाळेत जाणाऱ्या बालकांचा आहार व आरोग्य' डॉ.पुनम देशमुख	31-33
8.	"उपेक्षित सतांचे सामाजिक व वाङ्मयीन योगदान" प्रा.डॉ.शोभा रोकडे	34-40
9.	नोकरदार स्त्री आणि तिचे गृहव्यवस्थापन - डॉ.सिमा बा.अढाऊ	41-44
10.	वृद्धावस्थेतील आहार व आरोग्य विषयक समस्या व उपाय व्यभ्यासने - प्रा.डॉ.बबीता अ.हजारे	45-50

वृद्धावस्थेतील आहार व आरोग्य विषयक समस्या व उपाय अभ्यासने

प्रा.डॉ.बबीता अ.इजारे

सहयोगी प्राध्यापक

श्री.नरसिंग महाविद्यालय,अकोट.

वृद्धावस्था ही एक नैसर्गिक प्रक्रिया आहे. पण ती नव्वी केव्हा सुरू होते हे सांगणे कठीण आहे. काही व्यक्तींना तरूण वयात मोठे आजारपण आले किंवा अन्य कारणाने वृद्ध विसू लागेल तर एखादी ६० वर्ष वयाच्या व्यक्तीमध्ये तरूणाला लाजवेल असा उत्साह व शक्ती असते. म्हणजेच वृद्धत्व हे व्यक्तीच्या प्रकृतीवर आयुष्यात आलेल्या अनुभवावर अवलंबून असते.

वृद्धावस्थेतील समस्यांचा अभ्यास करण्यासाठी वृद्ध कोणाला म्हणावे या प्रश्नापासून आरंभ केला पाहिजे. कारण प्रकृती चांगली असेल तर कोणतीही व्यक्ती आपण म्हातारे झालो आहोत हे मान्य करित नाही. दुसरे असे आपल्याला म्हातारे संबोधने हे बऱ्याच व्यक्तींना आवडत नाही. म्हणूनच वयाच्या ६०-७० वर्षांनंतरही स्वतःला वृद्ध न समजणाऱ्या व्यक्ती आपणास आढळून येतात. याउलट ४० वर्षांचे वय असलेल्या व्यक्ती आपण म्हातारे झालो आत आपले काय राहिले अशी भावना व्यक्त करतांना आढळतात म्हणून वृद्धावस्थेच्या अर्थाचा सर्वप्रथम विचार करणे आवश्यक ठरते.

काही पश्चिमात्य प्रगत देशांमध्ये वृद्धाच्या समस्याचा शास्त्रशुद्ध अभ्यास करण्यासाठी वृद्धापकाळाचे शास्त्र या नावाचे स्वतंत्र शास्त्र निर्माण झाले आहे. या शास्त्रात वृद्ध कोणाला म्हणावे? या प्रश्नापासून वृद्धाचे सामाजिक प्रश्न सोडविण्याकरिता कोणती उपायोजना करावी? येथपर्यंत विविध प्रश्नांची शास्त्रशुद्ध व सविस्तर चर्चा केली आहे. या शास्त्रातील माहितीच्या आधारे एलिझाबेथ हरलॉक यांच्या मते ' वृद्धावस्था ' म्हणजे जीवनातील शेवटाचा मावळणारा कालखंड होय' वृद्धावरचा ही नेमकी कोणत्या वर्षी सुरू होते याबाबत प्रत्येक देशातील अभ्यासकामध्ये मतभिन्नता आढळून येते. उदा. स्वीडन देशात वृद्धापकाळाची सुरुवात ६७ वर्षांनंतर होते. अमेरिकेत ६५ वर्षावरील व्यक्तीचा समावेश वृद्धामध्ये होतो. असे मत टनस्टॉल व्यक्त करतात. आपल्या देशामध्ये साधारणपणे वयाच्या ६० वर्षांनंतर व्यक्ती सेवानिवृत्त होते. त्याचप्रमाणे वृद्धाश्रमात ६० वर्षावरील व्यक्तींना प्रवेश दिला जातो. म्हणून भारतामध्ये ६० वर्ष वयाच्या व्यक्तीचा समावेश वृद्धामध्ये करता येईल. त्याचप्रमाणे अनुवांशिकता वातावरण,

International Conference on Recent Trends in Commerce and Humanities

National Assessment & Accreditation Council
CGPA 2.21 (B)

Organized by

IQAC

**Mahajan College of
Technology**

In
Collaboration
With

**Smt Nankibai Wadhwani
Kala Mahavidyalaya**

23th & 24th March 2019
Conference Venue: Mahajan College of Technology,
Wadgaon Road, Yavatmal

S.No.	Title	Authors	Page No
33	An historical review of Indian mathematicians	Vijay Tokse ¹ , Maitreyee Chaudhari ² , Vincy Varghese ³	134
34	Role of Healthy Diet for Youth	Dr. Jyotsna M. Dakhane	142
35	Role of Nutrition in Growth and Development of Children and Adolescents	Dr. Rupali P. Tekade	145
36	"STUDY ON DIET HEALTH AND ITS IMPACT ON PREGNANT AND LACTATING WOMEN"	Ku. Manisha D. Kshirsagar	150
37	ROLE OF NUTRITION IN OUR LIFE	Ku. Priti P. Gawande	156
38	ROLE OF NUTRITION IN LIFE	Ku. Mohini P. Choudhari	158
39	Diet food that fights cancer	P.H. Bhagwat	160
40	Role of Healthy Diet for Youth	Kalpana Gonde, Sujata Kalashikar	163
41	मानवी जीवनात आहाराचे महत्त्व	प्रा.डॉ. विमा छ. घोडखारे	165
42	किशोरवयीन मुलींसाठी समृद्ध व समतोल आहार	योगिता सं. टिक्कस	169
43	किशोरवस्थेतील सुदृढ आरोग्याची भूमिका	प्रा. मोनाली मो. सलामे	172
44	किशोरवस्थेतील आहाराचे बदलते स्वरूप : एक आव्हान	प्रा. लता बाघेल	176
45	किशोरवयीन अवस्थेतील आहाराचे नियोजन व ग्रामीण भागातील मुलींच्या आहाराचे अध्ययन	प्रा.डॉ. रश्मी प्रविण गजरे	184
46	योग आणि आसनाचे दैनंदिन जीवनातील महत्त्व अभ्यासणे	प्रा.डॉ. बबीता अ. हजारे,	190
47	मानवी जीवनात पोषक आहारांची भूमिका	प्रा.डॉ. सीमा पंजाबराव भूईभार	194
48	जीवन जगण्याकरीता आहाराची गरज	प्रा. डॉ. सुजाता बळवंत सबाने	198
49	आदीवासी युवकांच्या विकासात समतोल आहाराची भूमिका	प्रा. कविता आर. किर्दक	201

योग आणि आसनाचे दैनंदिन जीवनातील महत्व अभ्यासणे

प्रा.डॉ.बबीता अ.हजारे, सहयोगी प्राध्यापक
गृहअर्थशास्त्र विभाग प्रमुख
श्री नरसिंग महाविद्यालय, आकोट
babitahajare@gmail.com

धर्मार्थकाममोक्षाणामारोग्यं मूलमलमम् ।
रोगास्तरस्यापहर्तारः श्रेयसो जीवितस्य च ।

चरक

भारतीय संस्कृतीत मनुष्य जीवनाचा सर्वश्रेष्ठ उद्देश धर्म, अर्थ, काम व मोक्ष ह्या चार पूरुषार्थांची प्राप्ती हा सांगितला आहे. हे चारही पूरुषार्थ मिळण्याचे वास्तविक साधन आरोग्य हे आहे. संपूर्ण आयुष्यभर यशस्वीतेने संसारसुख भोगण्यासाठी जीवनाचे सार्थक करण्यासाठी पहिली आवश्यक वस्तू म्हणजे आरोग्य हे होय.

हल्लीच्या काळी स्थिती फार विचित्र होऊ लागली आहे. प्रत्येक व्यक्तीला सुखप्राप्तीची स्वाभाविक इच्छा तर आहे परंतु सुखाचा खरा आधार जो स्वास्थ्य आहे त्याबद्दल मात्र रुची व कार्य करण्याविषयी अभावच दिसून येतो. अनेकांचे शरीराबद्दल एवढेच कर्तव्य राहिले आहे की, आजारी पडले म्हणजे डॉक्टरांकडे जावे व रोग एकदम शांत करणारे औषध घेवून शरीर काम करण्यासारखे करावे. ह्या वृत्तीचा असा परिणाम झाला सामान्य मानसाची रोगप्रतिकारक शक्ती व जीवनशक्ती फारच कमी होवू लागली आहे. साधारण कारणांनी सुध्दा लोक आजारी पडून लागले आहेत. जसजशा चिकीत्सेच्या सोयी वाढतील तसतसा मनुष्य हा स्वाभाविक आरोग्याच्या साधनाबद्दल उदासीन होत जाईल. ही उदासीनता घालविण्यासाठी व स्वाभाविकपणे निरोगी राहण्यासाठी योगासनाची भूमिका फार महत्वाची आहे.

भारत भूमिला महान तपस्वी लोकांची भूमि म्हणून ओळखले जाते. योग हा या भारत भूमिला मिळालेला वारसा असून ती देशाची एक महत्वाची ठेव आहे विविध रोगांनी ग्रासलेल्या मानवजातीला 'करा योग रहा निरोग' हा मंत्र अगदी संजीवनी समान आहे. शारिरीक व मानसिक आरोग्य प्राप्त करून देणारी योग ही शक्ती मानवी आरोग्याला लागलेला रोगांच्या ग्रहणाला दूर सारू शकते. मानवी शरीर पंचतत्त्वानी बनलेले आहे. यामध्ये जल, वायू, पृथ्वी, अग्नी, आकाश या तत्वांचा समावेश आहे. या पंचतत्त्वांच्या समन्वयामुळेच हे शरीर स्वस्थ राहते. योग म्हणजे सुख, शांती, समाधानाने जीवन जगण्याची कला आहे. जीवनाला संयम शिस्त लावणारे ते एक शास्त्र आहे. मानवामध्ये असलेल्या इश्वरीय चेतना जागविण्याचा योगा व्यक्तीरीक्त दुसरा मार्ग नाही. त्यामुळे संत आणि महापुरुषांनी योगाचा नेहमी पूरस्कारच केला आहे. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांनी ग्रामगीतेत सुध्दा योगाचे व व्यायामाचे मानवी जीवनात असलेले महत्व अधोरेखित केले आहे. षण्णसवाउंजण्णवउद्ध

- उद्दिष्टे :-
- 1) योगासनाच्या माध्यमातून मानसिक स्वास्थ्य अभ्यासणे.
 - 2) काही ठराविक व्याधीवर योगासनाद्वारे उपचार सूचविणे.
 - 3) योगासनाचे फायदे जाणून घेणे

योग विद्येचा अविर्भाव चेतनेच्या सर्वोच्च स्पंदनाने झाला आहे. याच्या सीमा अनंत आहेत व्यवहाराच्या सामान्य नियमांपासून मोक्ष प्राप्तीच्या विज्ञानापर्यंत आणि शरीरिक आरोग्यापासून मानसिक सामाजिक बदलांपर्यंत या सर्वांच्या तत्वामध्ये योग विद्यमान आहे. याच कारणामुळे भारतीय पंडितांनी योग साधना करण्याच्या अर्थाने सर्व साधकांपेक्षा श्रेष्ठ मानले आहे. (भगवद्गीता 6/46)

वर्तमान काळामध्ये अधिकांश व्यक्ती रोगी आहेत कारण आपली जीवनशैली, खाणे-पीणे, आचार-विचार सर्व काही पूर्णतः अनैसर्गिक आहे. आपण आपल्या प्राचीन जीवनशैलीला, त्यांनी सूचविलेल्या मार्गाला विसरलो आहोत. प्राचीन भारतीय ऋषींनी योगाला स्विकारून योगमय जीवन जगण्याचा सल्ला दिला होता. कारण योग आपल्याला शारीरिक आरोग्यच प्रदान करीत नाही तर

Impact Factor – 7.765

ISSN-2278-9308

B. Aadhar

Multidisciplinary International Research Journal

PEER REFEREED & INDEXED JOURNAL

January -2020

SPECIAL ISSUE - CCIV

Role of Civil Service and Hospitality Education in Employability

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor:

Dr. Anil B. Bhagat
Ramkrushna Mahavidyalaya Darapur
Dist. Amravati.

The Journal is indexed in:

Scientific Journal Impact Factor (SJIF)

Cosmos Impact Factor (CIF)

Global Impact Factor (GIF)

Universal Impact Factor (UIF)

International Impact Factor Services (IIFS)

23	नागरी सेवेमध्ये राज्यशास्त्र व लोकप्रशासनाचे महत्त्व	प्रा.डॉ.प्रशांत वामनराव खेडकर	80
24	भारतीय नागरी सेवा आणि महिला	डॉ. कल्पना गावडे	83
25	आदरातीथ्य व्यवस्थासंबंधात ग्राहकाची अपेक्षा आणि अनुभव	डॉ. ज्योती घोरे	86
26	राज्यशास्त्राचा इतिहास आणि महत्त्व	प्रा. डॉ. ज्योती एस. गावडे	88
27	कुपोषित बालकांचा आहारोपचार	डॉ. दयाश्री वि. कोकाटे	91
28	ग्रामिण सामुदायीक विकासात गृहविज्ञान विस्ताराची भूमिका	डॉ. चंदा एम. खंडारे	95
29	बदलते ग्रामीण जीवनातील परीवर्तने	प्रा. डॉ. अनिल भिमराव भगत	99
30	ग्रामीण विकासात नागरी सेवांचे महत्त्व	डॉ. किशोर राऊत	106
31	शाश्वत ग्रामिण विकास एक महत्वाचा टप्पा	प्रा. डॉ. किरण बेलूरकर	108
32	नागरी सेवा क्षेत्रात समाजशास्त्राची भूमिका	डॉ. ज्योती शेषराव दिघाडे	112
33	हॉटेल उद्योगात मानव संसाधन व्यवस्थापन	डॉ. बाबीता हजारे	114
34	मराठी आणि रोजगाराच्या संधी	डॉ. अतुल टेवरे	117
35	ग्रामिण विकास आदरातीथ्य	प्रा.सौ.अनिता स. धुर्वे	119
36	नागरी सेवा विभागाची प्रगत राष्ट्रातील भूमिका विशेष संदर्भ - फ्रान्स	कु. शीतल लाक्षमाणराव रोकडे	122
37	रोजगारात आतिथ्य शिक्षणाची भूमिका	डॉ.सौ.सिमा बाळकृष्ण अढाऊ	127
38	ग्रामीण भागातील बदलत असलेली विचारधारा—एक चित्रण	प्रा. डॉ. रमेश बी. जाधव	130
39	लोकप्रशासनाचे मानवीय विकासातील महत्त्व	संदीप विठ्ठल निकम	134
40	आदरातीथ्य व्यवस्थापन उद्योगातील सेवा व्यवस्थापन	कु. दिपाली डोंगरे	138
41	भारतात विद्यार्थीनीच्या कौटुंबिक, वैयक्तिक आणि सामाजिक समस्यांचे अध्ययन	प्रा.डॉ. पुनम देशमुख	142
42	हॉटेल व कॅटरिंग व्यवसायात कौटुंबिक संसाधनाचे व्यवस्थापन - एक विश्लेषण	प्रा. डॉ. कु. निना सा. चवरे	145
43	लोकप्रशासनाचे महत्त्व	कृष्णा माणिकराव माकोडे	149
44	आतिथ्य उद्योगातील नविन ट्रेन्ड म्हणून इव्हेंट मॅनेजमेंटची (कार्यक्रम व्यवस्थापन) आव्हाने	डॉ.ज्योती हावरे / रूपाली सा. टेकाडे	153
45	रोजगारामध्ये गृहअर्थशास्त्राची भूमिका	डॉ. सौ. निता गिरी.	156

हॉटेल उद्योगात मानव संसाधन व्यवस्थापन

डॉ. बबीता हजारे

NARSING MAHAVIDYALY, AKOT

मुख्य शब्द - Human Resource Management Hotel

उद्देश :-

- कामगारांना सुरक्षितता (आर्थिक सामाजिक) सुरक्षेसंबंधात विशिष्ट योजना राबवितात काय?
- प्रशिक्षणाच्या सुविधा उपलब्ध आहेत काय ?

संशोधन पद्धती :- १ मुलाखत पद्धती

२ प्रश्नावली पद्धत

अभ्यासक्रमाचे क्षेत्र :- अमरावती शहरातील सामान्य हॉटेल व्यवसायीक प्रतीष्ठान

अभ्यासाचा कालावधी :- डिसेंबर २०२०

माहिती -

भारताच्या लोकसंख्या वाढीचा दर हा जगाच्या तुलनेत ४ नंबरवर असल्यामुळे एकुण लोकसंख्या वाढीचे प्रमाण सूद्धा अधिक आहे. त्यामुळे प्रत्येक व्यक्ती कामाच्या निमित्ताने एका ठिकाणाहून दुस-या ठिकाणी जात असतात व राहण्याची त्यामुळे आपल्या अन्नाची गरज ही विभीन्न हॉटेल मधुन पुर्ण करीत असतो त्यामुळे हॉटेल व्यवसायाची व्यापकता सतत वाढत आहे. तसेच त्यामध्ये विभीन्न स्तरावर काम करण्याचे प्रमाण सुद्धा वाढत आहे संबंधीत बाबीचा विचार करुन अभ्यासाकरीता अभ्यासिकेत Human Resource Management in Hotel Industry या विषयाचा निवड अभ्यासा करीता करण्यात आली अभ्यासाचा कालावधी व संशोधन क्षेत्र निवडत असताना वेळेची मर्यादा लक्षात सामान्य हॉटेल व्यवसायातील Human Resource Management कसे करायचे जेणे करुन त्यांचे ग्राहकांचे प्रमाण वाढुन नफ्यात वाढ होईल ही प्रमुख बाब समोर ठेवुन अमरावती शहरातील १५ हॉटेल मधील एकुण १०० कामगार व १० व्यवस्थापक यांचे कडुन माहे डिसेंबर २०१९ मधे प्रश्नावली देऊन निष्कर्ष काढण्याच्या दृष्टीने संख्यात्मक स्वरुपात माहिती गोळा होण्याच्या दृष्टीने सारणी क्र.०१ मधे कामगारा कडुन जी माहिती गोळा केली त्यांची तपशिल नमुद करण्यात आला आहे.

हॉटेल मधील कामगारा कडुन घ्यावयाचा माहितीचा तक्ता :

अं. क्र.	तपशिल	होय	%	नाही	%	एकुण
१	आपण पदविपर्यंतचे शिक्षण पुर्ण केले आहे काय?	१०	१०%	९०	९०%	१००
२	आवड म्हणुन आपण हा व्यवसाय स्विकारला काय ?	१०	१०%	९०	९०%	१००
३	मासिक मिळणार वेतन पुरेसे आहे काय?	५	५%	९५	९५%	१००
४	आपली येणा-या ग्राहकासंबंधातील भुमीका आदरातिथ्याची आहे काय?	५	५%	९५	९५%	१००
५	आपल्या प्रतीष्ठानात एकदा आलेला ग्राहक पुन्हा पुन्हा आपणाकडे आपल्याकडील व्यवस्था पाहुन येतात ?	५	५%	९५	९५%	१००

सारणी क्रमांक १ च्या अनुषंगाने जी माहिती प्राप्त झाली त्या अनुषंगाने हॉटेल मधील कामगारा कडुन सामान्य हॉटेलची प्रत्यक्षात स्थिती समोर आली.

Champha Charitable Trust E.954 Amravati

Pundlik Prashaskiy Mahavidyalaya, Amravati

&

Indirabai Meghe Mahila Mahavidyalaya, Amravati

JOINTLY ORGANISED

One Day National Conference

On

“Role Of Civil Services And Hospitality Education in Employability”

Certificate

This is to certify

Mr./Mrs./Prof./ Dr

वबीला हजारे

from

नरसिंग महाविद्यालय, आकोट

has Participated in the One Day National Conference on

“Role Of Civil Service And Hospitality Education in Employability” held

on 25th January 2020 at. Vidharbha Vibhagiya Sahakar Board Amravati.

He/She Chaired a session on

Presented Paper entitled

हॉटेल उद्योगाल मानव

संसाधन व्यवस्थापन.

Prof. Jitendra Deshmukh
Principal
P.P.M. Amt.

Dr. Leena Kandalkar
Principal
I.M.M.M. Amt.

Dr. Seema B. Adhau
Chairman,
Champha Charitable Trust, Amt.

(SJIF) *Impact Factor-7.675

ISSN-2278-9308

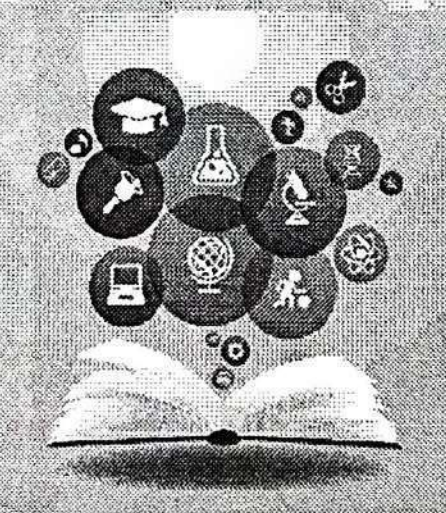
B.Aadhar

Peer-Reviewed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

February-2020

SPECIAL ISSUE-CCVII

Chief Editor

Prof. Virag S. Gawande

Director

**Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati**

Editor:

Dr.Dinesh W.Nichit

Principal

**Sant Gadge Maharaj
Art's Comm,Sci Collage,
Walgaon,Dist. Amravati.**

Executive Editor :

Dr.Sanjay J. Kothari

Head,Deptt. of Economics,

**Head, Deptt. of Economics,
G.S.Tompe ArtsComm,Sci Collage
Chandur Bazar Dist. Amravati**

The Journal is indexed in:

Scientific Journal Impact Factor (SJIF)

Cosmos Impact Factor (CIF)

International Impact Factor Services (IIFS)

	development of India	Smt. Surekha S. Shinde	.
44	Gender Justice In Modern India	Dr. Suprabha P. Yadgirwar,	183
45	Harlem Renaissance:A Discovery of Blacks' Homeland in White America	Prof. Mahendra Telgote	190
46	ममता कालिया के उपन्यासों में स्त्री-विमर्श : एक अध्ययन	डॉ. स्वर्णलता बी.बागडे	194
47	वर्तमान काळात कुटुंबांतर्गत भेडसावणाच्या जेष्ठ नागरीकांच्या समस्या	डॉ. दया पांडे	200
48	हिंदी के प्रातिनिधिक ऐतिहासिक उपन्यास	डॉ. रवींद्रकुमार शिरसाट	206
49	बालमजुरांच्या मानवी मानवी हक्कांचे उल्लंघन-एक अध्ययन	डॉ.निलेश निंबाळकर,	211
50	झाडीबोली : काही निरीक्षणे	प्रा. संतोश मोहन जाधव	215
51	वैज्ञानिक उपकरणांमुळे भारतीय संगीताचा झालेला प्रचार-प्रसार	प्रा. डॉ. चंद्रशेखर कुडमेथे	218
52	करोनिया चमत्कार । संत न करिती उद्धार । :राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज	प्रा. डॉ. अजय कुळकर्णी	222
53	स्वयंसहायता बचत गटामुळे महिलांच्या आर्थिक विकासातील बदलाचे अध्ययन	डॉ. लीना शरदराव गावंडे	225
54	संत साहित्यातील दीपज्योती	डॉ. प्रवीण ब. काळे	229
55	महात्मा गांधी तंटामुक्त गाव मोहिमेचा ग्रामीण जिवनावर झालेला परिणाम अभ्यासणे	प्रा. डॉ. बबीता अ. हजारे	235

**महात्मा गांधी तंटामुक्त गाव मोहिमेचा ग्रामीण जिवनावर झालेला
परिणाम अभ्यासणे**

प्रा. डॉ. बबीता अ. हजारे

**सहयोगी प्राध्यापक गृहअर्थशास्त्र विभाग प्रमुख श्री. नरसिंग कला महाविद्यालय,
आकोट**

प्रस्तावना :-

आपला भारत देश धार्मिक परंपरा, श्रद्धा, ध्यान, योग चिंतन, मनन आणि अध्यात्मिक तत्व चिंतनाचा म्हणून संपूर्ण विश्वात अग्रणी मानल्या जातो. भारत हा खेड्याची भूमी म्हणून ओळखला जाणारा देश आहे. या देशात आजही ७२ ते ७४ टक्के लोक ग्रामीण भागात जीवन जगतांना आढळतात. ग्रामीण भागात असणारे कमालीचे दारिद्र्य, अंधानुकरण, भाऊबंदकी, समज, गैरसमज, राहणीमान, वेशभुषा, निरक्षरता, व्यसनाधिनता, व्यवसायपध्दती, बुवाबाजी, व्रतवैफल्ये, उपास-तापास, कुपोषणे अशा अनेक गोष्टी ग्रामीण भागात आजही आढळतात. (गिरी २००७)

ग्रामीण विकासावर देशाच्या विकासाची गती अवलंबून असते. यासाठी देशाच्या पंचवार्षिक धोरणामध्ये ग्रामीण विकासाच्या विविध योजना समाविष्ट करून त्या ग्रामीण जनतेपर्यंत पोहचविण्याचे काम करण्यात येत आहे. याचा मुख्य हेतू म्हणजे ग्रामीण जनतेला जागृत करून त्यांच्याच परस्पर सहकार्याने योजनांची अंमलबजावणी करणे. यामुळे त्यांना देशाच्या विकासाच्या मुख्य प्रवाहात सामावून घेता येईल.

'ग्राम हाची देशाचा पाया' हे तत्व डोळ्यासमोर ठेवून सर्वप्रथम ग्रामीण जिवनाचा पाया मजबूत होणे हे देशहिताचे लक्षण आहे. हे आजपर्यंत अनेक संत महात्म्यांनी, समाजसुधारकांनी, विचारवंतांनी सांगितलेलेच आहे. ज्या संत महात्म्यांनी सर्व समाजाला सत्ता, संतत्तीसाठी आपआपसात संघर्ष करू नका असे टाहो फोडून सांगितले त्यांच्या विचारांना आज लोक तंटामुक्तीच्या रूपाने स्विकारीत आहेत. (जाधव २००८)

पंचमुखी परमेश्वर या भावनेतून कोणतीही कटूता न राहता गावगाडा सुरळीत चालण्यासाठी फार पुर्वीपासून गावातच तंटे मिटविणारी पंचपध्दती प्रचलीत होती. मात्र ग्रामीण भागात विविध कारणास्तव तंटे वाढून ग्रामस्थांचा अमूल्य वेळ तंटे मिटविण्यामध्ये आणि कोर्टाच्या पायऱ्या झिजवण्यामध्ये व्यतित होवू लागला. हे ग्रामीण भागातील तंटे सामोपचाराने सोडविले जावे हा मुख्य उद्देश डोळ्यासमोर ठेवून राज्य शासनाने १५ ऑगस्ट २००७ पासून महात्मा गांधी तंटामुक्त गाव मोहिम ही योजना सुरू केली.

संशोधनाचे उद्दिष्टे :-

- १) म. गांधी तंटामुक्त गाव मोहिमेचा ग्रामीण जनतेला होणारा लाभ अभ्यासणे.
 - २) म. गांधी तंटामुक्त गाव मोहिमेचा ग्रामीण जिवनावर झालेला परिणाम अभ्यासणे
- वाङ्मयावलोकन :-**

देशमुख विलासराव (मुख्यमंत्री २००७) - राज्याला शांततेतून समृद्धीकडे नेण्यासाठी साकारत असलेल्या म. गांधी तंटामुक्त गाव मोहिमेमुळे राज्यात एकोपा व सलोख्याचे वातावरण

B.Aadhar

Peer-Reviewed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

JUNE - 2020

SPECIAL ISSUE - CCXXXVIII (238)

**Impact of COVID-19 on World: Problems,
Challenges and Opportunities**

Prof. Virag.S.Gawande

Chief Editor :

Director

Aadhar Social Research &, Development Training Institute, Amravati.

Guest Editor

Principal

Dr. Gopal S. Vairale

Editor

Dr. Omprakash B. Munde

Executive Editor

Dr. Sangita Bhangdiya (Malani)

Dr. Sachin J. Holey

Narayanrao Rana Mahavidyalaya Badnera Dist, Amravati. (M.S.)

Aadhar International Publication

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

© All rights reserved with the authors & publisher

40	पश्चिम विदर्भातील सातपुडा पर्वतीय व पर्वतपदिय क्षेत्रातील वार्षिक दूध उत्पादन डॉ. राहुल एस. तहे / डॉ. एस .बी.आखरे	200
41	कोविड-१९ चा पर्यटन व्यवसायावर परिणाम प्रा. शिवाजी संपत चव्हाण	184
42	भारताच्या अर्थव्यवस्थेवर कोविड-१९ का परिणाम डॉ. दिनेश वा. निचित	187
43	कोरोणाचा भारतीय समाजावरील परिणाम प्रा. राजेश रामधन पाटील	191
44	कोरोणा नंतरचा समाज प्रा. प्रमोद विश्वनाथ खोंड	193
45	महिला सक्षमीकरणामध्ये आव्हाने आणि संधी गृहअर्थशास्त्र विद्यार्थ्यांसाठी प्रा.कु. सारिका भाग्यवान खोब्रागडे	195
46	लॉकडाउन समयमें पुस्तकों को बनाए अपना साथी डॉ पल्लवी चोपडे	198
47	कोविड -१९च्या प्रादुर्भावाचा तरुण वर्गाच्या शैक्षणिक करियरवर होणाऱ्या परिणामांचा अभ्यास प्रा.डॉ. सीमा बा .आढाऊ	201
48	विदर्भातील संत्रा कृषी हवामान व जमिनीचा परिणाम डॉ.राम अ .खंडार / डॉ.ओमप्रकाश ब. मुंदे	202
49	भारताचे परराष्ट्रीय धोरण आणि कोविड-१९ डॉ.माया वाटाणे	205
50	पर्यावरणावरील प्रभाव -एक अध्ययन प्रा. ए .पी. दोड	209
51	सार्क भारत आणि कोव्हीड १९ अंकुश शरद विजाक	213
52	कोरोना और योगा डॉ.बबीता अ. हजारे	216
53	भारतीय अर्थव्यवस्थापर कोरोना का प्रभाव हेमलता पारस	220
54	कोरोनाव्हायरस का भारतीय अर्थव्यवस्था पर परिणाम प्रा.विनोद एम बडवाईक	224
55	कोविड-१९ भारताच्या विदेश नितीवर होणारा परिणाम प्रा.मिलींद खांदवे	226
56	कोरोना महामारी :शिक्षण व्यवस्था परिणाम व उपाययोजना सौरभ संजय पाटील	231
57	कोविड -१९ जागतिक प्रभाव ,संधी ,समस्या, आव्हाने व वर्तमान काळात स्वदेशी व आत्मनिर्भरतेची प्रासंगिकता प्रा. सुनिता श्रीखंडे	240
58	केंद्र- राज्य संबंधाचे बदलते स्वरूप (विशेष संदर्भ कोविड-१९ च्या पार्श्वभूमी संदर्भात) प्रा.डॉ.बबिता येवले	242

कोरोना और योगा

डॉ.बबीता अ. हजारे

गृह अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख श्री नर्सिंग महाविद्यालय अकोट.

कोरोना वायरस कई प्रकारके विषाणुओका एक समूह है जो स्तनधारियो और पक्षियों में रोग उत्पन्न करता है। यह आर एन ए वायरस होते है इनके कारण मानव मे श्वासतंत्र संक्रमन पैदा हो सकता है जिसकी गहनता हल्की (जैसे सर्दी जुकाम)से लेकर अतिगंभीर जैसे मृत्यू तक हो सकती है।

WHO ने कोरोना व्हायरस को महामारी घोषित कर दिया है। कोरोना व्हायरस बहुत सूक्ष्म लेकिन प्रभावी वायरस है। कोरोना वायरस मानव बाल की तुलना में ९०० गुना छोटा है। लेकिन कोरोना का संक्रमण दुनिया भर में तेजी से फैल रहा है। इस वायरस का संक्रमण डिसेंबर २०१९ चीन के बुहान शहर मे सुरू हुआ था। WHO के मुताबिक बुखार, खासी, सास लेने मे तकलिफ, इसके लक्षण है।

कोविड-१९ वायरस के कारण आज पूरी दुनिया लॉकडाऊन की डोर से गुजर रही है। कोविड -१९संक्रमण शक्ती इतनी अधिक है की इस मे २महिने के अंदर अमेरिका जैसे देश मे १ लाख से अधिक लोगो की जान ले ली है। भारत में आज लगबग ३ लाख से ज्यादा लोग ईस वायरस की चपेट मे आ गये है और यह आकडा लगातार बडता ही रहा है।

कोरोना संक्रमण को लेकर पूरे देश मे भय का मौहल बना हुआ है। ऐसे मे लोग इससे बचने के लिए अलग अलग उपाय कर रहे है। कई लोक कई प्रकार के नुस्के अपनाते के साथ-साथ शरीर कि रोगप्रतिकारक क्षमता को बढाने के लिए हे पुरानी परंपरा ओ की और लोट रहे है। युनिवर्सिटी ऑफ कॉलिफोर्निया के डेविड गेफेन स्कूल ऑफ मेडिसिन के बोर्ड प्रमाणित मनोरोग चिकित्सक जॉन शार्प ने कहा कि नियमित ध्यान बहुत रहात देने वाला होता है। इसमे योगासन, प्राणायाम भी शामिल है। भारत के उपराष्ट्रपति एम. व्यंकय्या नायडू कहते है। कोरोना के कारण होने वाली चींता के समय मानसिक शांति और शारीरिक चुस्ती बनाये रखना बहुत महत्वपूर्ण है। योग प्राचीन भारतीय विज्ञान पिछले कुछ दशककोमे दुनिया भर में बहुत निष्क्रिय हो गया है। योगशक्ती के शारीरिक और मानसिक स्वास्थ्य को बनाये रखने का एक प्रभावी तरीका है। कोरोना कि महामारी से अपने जीवन में जो तणाव निर्माण हुआ है। जो तनाव को कम करने के लिए योग एक रामबाण इलाज हो सकता है। (दैनिक लोकमत २१ जून २०२०)

भारत के पंतप्रधान माननीय नरेंद्र मोदी आंतरराष्ट्रीय योग दिन पर कहते है। वर्तमान महामारी के खिलाफ लडाई मे योग हमारी मदत कर रहा है। प्राणायाम शरीर की रोगप्रतिकारक शक्ती को बढाता है। और श्वसन संबंधित समस्योको ठीक करता है। योग से मन की शांति और व्यवहार मे सकारात्मकता आती है।

मौजूदा संकट मे योगकी तात्कालीकता अधिक होने का हवाला देते हुए मा. मोदीजी ने कहा है कि अगर प्रतिरोधक क्षमता मजबूत है तो हम बिमारी पर काबू सकते है। योग शरीर मजबूत कर बनाता है। और चयापचय मे सुधार करता है। कोविड-१९ मुख्य रूप से श्वसन प्रणाली को प्रभावित करता है। ऐसे समय में प्राणायाम बहुत उपयोगी हो सकता है। (दैनिक लोकमत २२ जून २०२०)

उद्देश हेतू कोरोना मे योगा योग का क्या महत्व है इस विषय का चयन किया है।

उद्देश :-१)कोरोना को संक्षेप मे जानना .

२)कोरोना और योग के बीच के संबंधो को जानना .

कोविड- १९ कोरोनाव्हायरस का संबंध वायरस से ऐसे परिवार से है। जिसके संक्रमणसे जुकाम से लेकर सास लेने मे तकलिफ जैसी समस्या हो सकती है। इसके लक्षण फ्लु से मिलतेजुलते है। WHO के मुताबिक इसके लक्षण कुछ इस प्रकार के है।

(SJIF) Impact Factor-7.675

ISSN-2278-9308

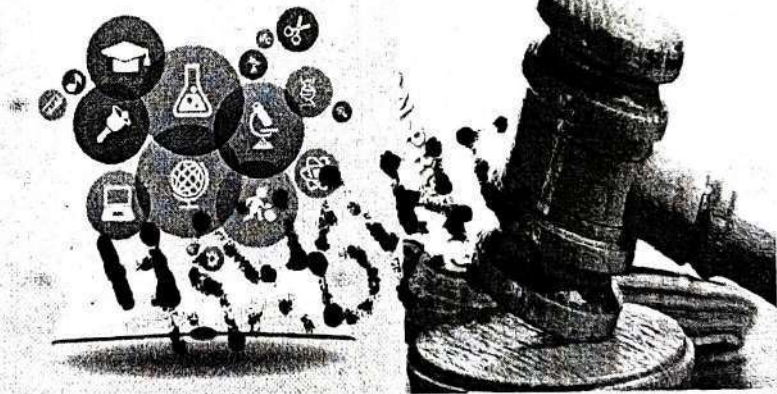
B.Aadhar

Peer-Reviewed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

October-2020

SPECIAL ISSUE-CCL (251)

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor:
Dr.Dinesh W.Nichit
Principal
Sant Gadge Maharaj
Art's Comm,Sci Collage,
Walgaon.Dist. Amravati.

Executive Editor :
Dr.Sanjay J. Kothari
Head, Deptt.of Economics,
Head, Deptt. of Economics,
G.S.Tompe ArtsComm,Sci Collage
Chandur Bazar Dist. Amravati

The Journal is indexed in:

Scientific Journal Impact Factor (SJIF)

Cosmos Impact Factor (CIF)

International Impact Factor Services (IIFS)

	प्रा. डॉ. अजय चिकाटे	
39	ममता कालिया के उपन्यासों में महानगरीय जीवन की व्यस्तता का चित्रण डॉ. ज्योति एन. मंत्री / कपील गिरी	170
40	गुरु नानक के सामाजिक विचार डॉ. रवींद्रकुमार शिरसाट	173
41	डॉ. आंबेडकरांचे महिला सक्षमिकरणाचे तत्वज्ञान डॉ. दिपक मनीराम चव्हाण	177
42	संत साहित्यातील एकनाथांच्या भारूडांचे वेगळेपण डॉ. कल्पना एस. बोरकर	181
43	वाढत्या लोकसंख्येचा पर्यावरणावर होणारा परिणाम प्रा. स्वपिल एस. बोबडे	186
44	महिला सबलीकरण आवाहाने आणि उपाय डॉ. आवाहाने भगवान भानुदास	191
45	प्रभा खेतान के उपन्यासों में स्त्री चेतना रितुबाई उ. तुरकर	195
46	संयुक्त राष्ट्रसंघाची स्थापना : एक ऐतिहासिक घटना प्रा. कांबळे शिवाजी ईरबा	199
47	महानुभाव पंथाचे तत्वज्ञान आणि श्रीचक्रधरस्वामींचे चार पदार्थ डॉ. केशव के. गाडबैल	203
48	जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणेची ग्रामीण विकासातील भूमिका - विश्लेषणात्मक अध्ययन प्रा. पुरुषोत्तम बांडे	206
49	वस्तु व सेवा कर - कर क्षेत्रातील क्रांतीकारी पाऊल प्रा. डॉ. सुवर्णा कायरकर	214
50	फास्टफूडबाबत महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांची जागरूकता अभ्यासणे प्रा. डॉ. बबीता अ. हजारे	217
51	१९४० ते १९६० या कालखंडातील मराठी कादंबरीचे बदलते स्वरूप प्रा. सतीश एस. कर्णसे	222
52	A study of education and training available in creches in nagpur city Dr. Shubhangi Kukekar	226
53	Information and Communication Technology (ICT) Dr. Mrs. Meenakshi J. Thombrey	228

फास्टफूडबाबत महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांची जागरूकता अभ्यासणे

प्रा. डॉ. बबीता अ. हजारे

सहयोगी अध्यापक

गृहअर्थशास्त्र विभाग प्रमुख श्री. नरसिंग कला महाविद्यालय, आकोट

अन्न हे पूर्णब्रम्ह असे आपण नेहमी म्हणतो. पण आजच्या भावपळीच्या युगामध्ये स्वतःच्या आरोग्याविषयी व चांगल्या पौष्टिक आहारविषयी विचार करायलाही कुणाला फारसा वेळ नाही. आधुनिक तंत्रज्ञान व बदलती जीवनशैली यामुळे निवांत बसून जेवायलाही वेळ नाही. अशा परिस्थितीत पोषक आहाराचा विचार देखिल केला जात नाही आणि त्यामुळेच आज फास्टफूड ही बदलत्या जीवनशैलीचा एक अविभाज्य घटक बनल्याचे दिसून येते. "फास्टफूड म्हणजे असे म्हणता येईल की, त्वरीत तयार होणारे अल्पाहार अन्न होय" फास्टफूड शब्दप्रयोग सर्वात प्रथम १९७२ मध्ये प्रयोगात आला. उद्देश हाच की जास्त कॅलरीज आणि कमी पोषक घटक असलेल्या खाद्य पदार्थाकडे लोकांचे लक्ष वेधावे. आजकाल तरूणामध्ये फास्टफूड संस्कृती बळावत आहे. (डॉ. सुशिला गुप्ता)

देशाचे भावी आधारस्तंभ म्हणजे आजची तरूणपिढी ही जर सुदृढ असेल तरच सुदृढ समाजाची निर्मिती होईल. पण आज फास्टफूडला सर्वात जास्त बळी पडणाऱ्यांची संख्या जर पाहिली तर त्यामध्ये तरूणपिढी जास्त ओढल्या गेली असे दिसते. आज आपल्या मुलांसाठी त्यांच्या सर्वांगीण विकासासाठी पोषक आहार किती महत्वाचा आहे याकडे डोळेझाक करून चालणार नाही (लेले १९९९) विज्ञान व तंत्रज्ञानाच्या प्रगतीमुळे आज बाजारपेठेत खाद्यपदार्थाची रेलचेल आहे. चमचमित पदार्थ आकर्षक वेस्टनामुळे किशोरवयीन मुले याकडे नकळत ओढली जातात. बाहेरचे पदार्थ खाण्याकडे त्यांचा अधिक कल असतो. तळलेले पदार्थ, पिज्जा, बर्गर, वडापाव, मिठाई, चॉकलेट असे पदार्थ जर खाण्यातून बाद करायचे म्हटले तर त्यांना आयुष्यातील मजा गेल्यासारखे वाटते पण केवळ फॅशनच्या आहारी जाऊन त्यांचा आपल्या आरोग्यावर किती वाईट परिणाम होतो ही विद्यार्थिनींमधील जागरूकता तपासण्याकरिता प्रस्तूत अध्ययनाची निवड करण्यात आली.

उद्देश : १) विद्यार्थिनींची पोषण विषयक माहिती तपासणे.

२) विद्यार्थिनींच्या मते फास्टफूडचे दुष्परिणाम अभ्यासणे.

वाइ.मयावलोकन :

डॉ. साफी वीम स्टम यांच्या मते ज्या प्रकारचे जेवण आपण करतो ते मस्तिष्काचा विकास प्रभावीत करते.

डॉ. जीन बाऊमॅन च्या मते - फास्टफूडच्या सेवनाने मन आणि बुद्धी दोन्हीवर वाईट परिणाम होतो. तसेच हृदयविकार, हायकोलेस्टेरॉल, लठ्ठपणा, मधुमेह इ. आजार होण्याची शक्यता असते.

स्पेनिस अभ्यासानुसार फास्टफूडच्या सेवनाने तणावग्रस्तांचे प्रमाण फास्टफूड न खाणाऱ्यांपेक्षा ५१ टक्केपेक्षा अधिक असते. (<https://www.onlymyhealth.com>) नुसार फास्टफूडच्या अति सेवनाने नकारात्मक विचार वाढीस लागतात. तसेच एकाग्रता, स्मरणशक्ती कमी होते. एक १४ वर्षांचा किशोर जर फास्टफूडचे नित्य सेवन करित असेल तर १७ वर्षांचा होईपर्यंत त्याची बौद्धिक क्षमता कमी होते.

Impact Factor-8575 (SJIF)

ISSN-2278-9308

ISSUE No -
(CCCLXXIII) 373-B

November-2022

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refreed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

Vidharbha Youth Welfare Society, Amravati's

**INDIRABAI MEGHE MAHILA
MAHAVIDYALAYA, AMRAVATI**

— AND —

**AADHAR SOCIAL RESEARCH, DEVELOPMENT AND
TRAINING INSTITUTE, AMRAVATI
ORGANIZE**

**ONE DAY INTERDISCIPLINARY
NATIONAL CONFERENCE**

ON

**WOMEN'S CONTRIBUTION TO
MODERN INDIAN SOCIETY**

Date : 7th of November, 2022

Chief Editor

Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Executive Editor

Dr. Leena Kandlkar
Principal
Indirabai Meghe
Mahila Mahavidyalaya,
Amravati, Maharashtra

Editor

Prof. Dr. Punam Choudhary
Convener
Indirabai Meghe
Mahila Mahavidyalaya,
Amravati, Maharashtra

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

Aadhar PUBLICATIONS

21	Demonetization In India And The Contribution Of Indian Women Mrs. Manisha Vinay Aole	68
22	Women contribution to modern indian society. A critical evaluation. Dr. Gobinda Chandra Sethi	72
23	Women Contribution in Traditional craft Dr. Ujwala Tikhe Kandalkar	79
24	Multimedia Technology Self-Efficacy among Secondary School Male and Female Teachers Ravisha R. Ambekar, Dr. Anuradha S. Deshmukh	82
25	महिला सक्षमीकरणत गृहअर्थशास्त्राची भुमिका कु. अनुराधा प्रकाशराव पाथरकर	87
26	Role of Women in Indian Politics डॉ. विजय रामदास तिरपुडे	90
27	मनरेगा आणि महिला सक्षमीकरण (विशेष संदर्भ अमरावती जिल्हा) कु. श्रेया रविंद्र देशमुख	92
28	अकोट शहरातील परंपरागत बालसंगोपन पध्दतीचा अभ्यास प्रा. डॉ. लीना सुनील कांडलकर प्रा. डॉ. स्वाती एस. वैद्य	98
29	बालविकासात महिलांची भुमिका अभ्यासणे प्रा. डॉ. बबीता अ. हजारे	103
30	स्तनदा मातांच्या समतोल आहाराचा अभ्यास व उपाययोजना प्रा. डॉ. स्वप्ना एस देशमुख	107
31	१९ व्या शतकातील भारतीय स्त्रीच्या सामाजिक सुधारणांचे प्रयत्न एक अभ्यास प्रो.(डॉ.) यशवंत साळुंके	111
32	भारताचे संविधान आणि महिलांची भूमिका प्रा. ज्योती काळबांडे	114
33	विदर्भ क्षेत्र की माध्यमिक शालाओके छात्रीयाँ के शारिरिक क्षमताका अभ्ययन डॉ. मंजुषा.जे.दे'मुख	119
34	मध्यम वयीन गृहिणींचा आहार, व्यायाम व आरोग्य यांचे अध्ययन मनिषा उल्हास कोळेश्वर (जोशी)	123
35	Cyber Crimes Against Women Dr. Neha Hirurkar	128
36	Constitutional Principles to protect Women against Exploitation V. V Jawale, B. B. Gadekar	130
37	Importance of Balanced Diet Dr. Meenal N. Gawande	133
38	'An overview of the contribution of Tribal women in India with the study of selected tribal women' Dr. Devendra K. Bhawari	135
39	Women's Empowerment In Sports Dr Sarita Deshmukh	138
40	A Long March of Women's Movement in India Prof. Dr. Lata Hiwase	142
41	Constitutional Principles to protect Women against Exploitation V. V Jawale	145
42	Women Education A Developmental Journey Form Society to Nation. Vandana S. Gawande	148
43	Evaluation of Women's Efforts in Developing Society Mrs. Namita Rupesh Shah Dr. Ulka S. Wadekar	150

बालविकासांत महिलांची भुमिका अभ्यासणे

प्रा. डॉ. बबीता अ. हजारे

गृहअर्थशास्त्र विभाग प्रमुख श्री. नरसिंग कला महाविद्यालय, आकोट
मोबा. ८६६८५९८४८७

प्रस्तावना :-

प्राचीन काळापासून ते आजपर्यंतच्या विविध ग्रंथामधून बालसंगोपणाचे व बालविकासाचे विविध दाखले मिळतात. २०व्या शतकात पाश्चिमात्य राष्ट्रात बालविकासासंबंधी शास्त्रीय गती मिळाल्याचे दिसून येते. बालकाचा विकास ही संकल्पना बालकाच्या जन्मापासून त्याच्या किशोरावस्थेच्या अखेरपर्यंत होणाऱ्या शारीरिक, मानसिक आणि भावनिक बदलांशी संबंधित आहे. प्रत्येक व्यक्तीच्या विकासाचा वेग सारखा असत नाही. विकासाचे ठरावीक टप्पे असतात. प्रत्येक बालकाचे अनन्यसाधारणत्व लक्षात घेऊनही विकासाच्या पुर्वपेक्षित मापदंडानुसार ह्या विचार प्रक्रियेचा स्तर, दर्जा आणि गती असत नाही. कारण ह्या विकासात्मक बदलांवार गर्भावस्थेतील जैविक घटकांचा आणि घटनांचा प्रभाव असू शकतो. मुलांचा विकास योग्य दिशेने होत आहे की नाही हे अजमावण्यासाठी त्यांच्या वर्तनाकडे लक्ष देणे महत्वाचे आहे. त्यासंबंधी अभ्यास करणे गरजेचे आहे. ही महत्वाची भुमिका आई म्हणून महिलांना सांभाळायची असते. बालकाच्या एकूण जडणघडणीमध्ये आईचा नेहमीचा सिंहाचा वाटा राहिला आहे. काळ बदलला, संदर्भ बदलले तरी सुध्दा महिलांची भुमिका मात्र तीच आहे. ह्या सर्व बाबींचा अभ्यास करण्यासाठी प्रस्तुत विषयाची निवड करण्यात आलेली आहे.

बालकांचा विकास ही सतत चालणारी प्रक्रिया आहे. स्किनर यांचे मते "Development is a continuous and gradual process." बालकाच्या विकासांमध्ये गुणात्मक बदल अभिप्रेत आहे. विकासाची ही प्रक्रिया गर्भधारणेपासूनच सुरू होते. त्या दृष्टीकोनातून महिलांची भुमिका बालकांच्या विकासात किती महत्वाची आहे हे लक्षात येते.

उद्दिष्टे :

- १) बालकांच्या विकासाचे विविध पैलू अभ्यासणे.
 - २) बालकांच्या सर्वांगीण विकासांमध्ये महिलांची भुमिका अभ्यासणे.
- संशोधन पध्दती :

प्रस्तुत संशोधनाकरीता द्वितीय श्रोत वापरण्यात आले असून त्यामध्ये पुस्तके लेख, मासिके, इंटरनेट इ. वापर माहिती संकलनाकरीता करण्यात आलेला आहे.

स्टॅनले हॉल या शास्त्रज्ञाने १९ व्या शतकात सर्वप्रथम मुलांचे निरीक्षण प्रायोगिक पध्दतीने केले. आपल्या 'एमिल' या पुस्तकात रूसो म्हणतात, बालकाला जन्मतः चांगल्या वाईटाची जाण नसते पण ती सामाजिक नियंत्रणामुळे धोक्यात येते. या दृष्टीकोनातून विचार केल्यास सामाजिक वातावरणात सर्वप्रथम बालकाच्या समोर येणारी पहिली व्यक्ती म्हणजे आई असते. आई जसा आरसा मुलाला दाखवेल तसे मुल घडते. यावरून बालकाच्या विकासातील महिलांची भुमिका आपल्या लक्षात येते.

विकास म्हणजे काय?

- १) शरयू बाळ व मा. के. सोहनी यांच्या मते "परिपक्वतेच्या दिशेने टाकलेले प्रत्येक पाऊल म्हणजे विकास होय."
- २) E. B. Hurlock यांच्या मते, "परिपक्वता साध्य करण्यासाठी व्यक्तीमध्ये घडून येणाऱ्या क्रमबद्ध व सुसंबंध अशा बदलांची प्रगमनशिल मालिका म्हणजे विकास होय"

E. B. Hurlock यांचे विकासासंबंधीचे संशोधन असे सांगते की, विकास हा वाढीपर्यंत सिमीत नसतो तर त्यामध्ये प्रौढावस्थेतील ध्येयाकडे परिवर्तनाचा प्रगमनशिल क्रम अवलंबून असतो.

Impact Factor-7.675 (SJIF)

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refreed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

March -2021

ISSUE No- 284 (CCLXXXIV)

Home Economics

Chief Editor

Prof. Virag S. Gawande

Director

Aadhar Social

Research & Development

Training Institute Amravati

Editor:

Dr. Leena Kandlkar

Principal

Indirabai Meghe Mahila

Mahavidyalaya, Irwin Chowk,

Morshi Road, Amravati.

Aadhar International Publication

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

© All rights reserved with the authors & publisher

INDEX

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	Nutrition and women's Health	Prof. Vaishali R. More	1
2	Skill Based Health Education : The Need Of Time	Dr.Sunita S. Balapure	3
3	An Effective Transfer of Household Art to Rural Women for Self Empowerment	Dr. Chhaya N. Vidhale	7
4	Dietary Habits of Adolescent Students	Dr.Manjiri Milind Chepe	11
5	Home Made Mask Prevent Droplet Transmission Of Corona-Virus	Mrs. Archana Prakash Harne	15
6	Needs and scope of innovation in home economics subject.	Dr. Priti P. Gawande	17
7	स्तनाचे आरोग्य	प्रा.डॉ. शामली जा. दिघडे	19
8	महिला सक्षमिकरणातील महत्वाचा टप्पा : सुक्ष्मवित्त पूरवठा (बचतगट चळवळ)	प्रा.सौ. किरण राजेंद्र बेलूरकर	23
9	कौटुंबिक जीवनावर दारिद्र्याचा परिणाम	प्रा.डॉ.सौ. माधुरी अरविंद देशमुख	26
10	विद्यार्थीनीं मधील मासिकपाळीतील स्वच्छता, आहार व आरोग्यविषयक दृष्टीकोनाची तपासणी.	प्रा.स्वाती श्रीधर वैद्य	29
11	स्त्री आणि मानवी हक्क	डॉ. लीना सुनील कांडलकर	33
12	आधुनिक जीवन शैलीतील तरुणांचा बदलता वैवाहिक दृष्टीकोन एक - अध्ययन	सौ. मनिषा मनिष शुक्ला	37
13	फळ व पालेभाज्यांवरील रसायन व किडनाशकाचा मानवी आरोग्यावर होणाऱ्या परीणामाची महिलांमध्ये जाणिव जागृती	प्रा.डॉ. ज्योती हावरे / रूपाली सा. टेकाडे	41
14	पालक बालक संबंधाचा बालकाच्या व्यक्तीमत्व विकासावर होणारा परिणाम अभ्यासणे	प्रा.डॉ. बबीता अ. हजारे	47
15	कोव्हीड-१९ महामारीतील महिलांच्या योगदानाचे अध्ययन	डॉ. रश्मी प्रविण गजरे	51
16	आदिवासी भागातील कुपोषित व सामान्य विद्यार्थ्यांच्या शारीरिक, बौद्धिक व सामाजिक विकासाचे तुलनात्मक अध्ययन	डॉ. कल्पना ए. शिंदे	54
17	किशोरवयीन मुलींच्या अपुऱ्या पोषणाला कारणीभूत घटक वा त्याचा भविष्यकालीन आरोग्यावर परिणाम	प्रा.डॉ.अल्का दहीकर	60
18	मुलांच्या बौद्धिक विकासासाठी आवश्यक पोषक तत्वांचा अभ्यास	प्रा. डॉ. मृणालिनी भू. बंड	64
19	महिला सशक्तीकरणाची स्थितीगती व जागृती	प्रा.सौ. धनश्री राणे	68

पालक बालक संबंधाचा बालकाच्या व्यक्तीमत्व विकासावर होणारा
परिणाम अभ्यासणे

प्रा. डॉ. बबीता अ. हजारे

सहयोगी प्राध्यापक गृहअर्थशास्त्र विभाग प्रमुख, श्री. नरसिंग कला महाविद्यालय,
आकोट. मोबा. ८६६८५९८४८७

प्रस्तावना :-

आपल्या भारतीय संस्कृतीमध्ये पाल्याच्या व्यक्तीमत्व विकासाकडे जातीने लक्ष पुरविल्याचे अनेक पुराव्यावरून आढळून येते. या अनुषंगाने पाल्यांच्या व्यक्तीमत्व विकास जडणघडणीत पालकांचा नेहमीच सिंहाचा वाटा राहिला आहे. काळ झपाटयाने बदलत असला तरी पालकांची भूमिका मात्र चिरंतन महत्वाचीच ठरली आहे. लाडकर प्रियंवदा (२००८) म्हणतात, "कुटूंबात मातापिता व बालक यांच्यातील संबंधास पालक बालक संबंध असे म्हणतात."

बालकाच्या सर्वांगिन विकासात पालकांचे महत्वपूर्ण स्थान आहे. आजकाल पालक सुज्ञ व जबाबदार झालेले आहेत. त्यामुळे पालक आपल्या बालकाच्या शारीरिक, बौद्धिक, मानसिक, सामाजिक विकास योग्य तऱ्हेने होण्यास प्रोत्साहन देतात. परंतु पालकांना यांचे ज्ञान नसेल व जाणीवही नसेल तर बालकाचा विकास योग्य तऱ्हेने होत नाही. त्यामुळे पालक बालक संबंधात मधूरता असणे अतिशय गरजेचे आहे. जेणेकरून बालकाचा विकास होण्यास मदत होईल.

सिगमंड फ्राईड च्या मते, बाल्यावस्थेतील अनुभव, संस्कार हे बालकाच्या सर्वांगिन विकासावर परिणाम करतात. थॉमस व त्यांचे सहकारी म्हणतात की, स्वभाव व परिस्थिती या दोन्हीच्या आंतरक्रियेतून व्यक्तीमत्व घडत असते. कोणत्याही व्यक्तीचे व्यक्तीमत्व समान विकसीत होईल अशी शक्यता नसते. यासाठी पालक बालक संबंध आदर्श असावे लागतात. कारण पालक बालक संबंधाचा थेट प्रभाव व्यक्तीमत्व विकासावर पडतो. यादृष्टीकोनातून प्रस्तुत विषयाची निवड करण्यात आली.

उद्दिष्टे :-

- १) पालक बालक संबंधाचे महत्व अभ्यासणे.
 - २) पालक बालक संबंधाबाबत संबंधितांचे मत अभ्यासणे
- संशोधन पध्दती :-

प्रस्तुत संशोधनाकरीता आकोट शहरातील वय वर्ष १० ते २० वयोगटातील बालक (५०) व त्यांचे पालक (५०) असे एकूण १०० उत्तरदाते यादृच्छिक (Random Sampling) पध्दतीने निवडण्यात आले. प्रश्नावली व मुलाखतीच्या माध्यमातून तसेच पुस्तकाच्या माध्यमातून माहिती संकलीत करण्यात आली.

बालकाचा सर्वांगिन विकास हा पालक बालक संबंधावर अवलंबून असतो. पी शर्मन (१९८७) यांच्या पालक बालक संबंधाच्या अध्ययनानुसार असे सिध्द झाले आहे की, पालकांनी निर्माण केलेल्या शांततापूर्ण वातावरणाने बालकाच्या वाढीच्या क्षमतेस चालना मिळते. मातापित्याचे प्रेम, विश्वास, सुरक्षितता मिळाल्याने मुलांना मानसिक व भावनिक पातळीवर ताणतणाव जाणवत नाही व ती आनंदी राहतात. मातापित्याच्या योग्य आचरणाने बालकास एक आदर्श प्राप्त होतो. पालकाच्या वागण्यात जर सुसूत्रता नसेल तर मुले गोंधळतात. त्यांना ताणतणाव जाणवतो. त्यांच्या मानसिक विकासात अडथडे येतात. पक्षपाती वागणूक देणारे पालक मुलांच्या सर्वांगिन विकासात

One Day National Conference Organized by

Champha Charitable Trust, E.954 Amravati
Pundlik Prashaskiy Mahavidyalaya, Amravati
Irwin Square, Camp Road, Amravati

- Collaboration with -

Vidarbha Vibhagiy Sahakari Board Amt
"Impact of National Education Policy-2020
On
Youth & Women Empowerment"
17th April 2021

Certificate

This is to certify that

Mr./Mrs./Prof./Dr डॉ. बबीता हजारे

fr श्री. नरसिंह महाविद्यालय, अकोट, जि. अकोला

has Participated in the One Day National Conference on "Impact of National Education
Policy-2020 on Youth & Women Empowerment" 17th April 2021

He/She Chaired a session on _____

Presented Paper entitled नवीन शैक्षणिक घोरण आणि महिला शक्तीकरणः
एक दृष्टीक्षेप.

Dr. Miss Charushila M. Mantri
Principal

Prof. Ankita Landore
Assistant Professor

Dr. Seema B. Adhau
Chairman
Champha Charitable Trust, Amt

नवीन शैक्षणिक धोरण आणि महिला सक्षमीकरण : एक दृष्टीक्षेप

प्रा. डॉ. बबीता हजारे
सहयोगी प्राध्यापक, श्री. नरसिंग महाविद्यालय,
अकोट, जि. अकोला
ईमेल : babitahajare@gmail.com
भ्रमणध्वनी - 9423609467

■ राष्ट्रीय शिक्षण धोरण २०२० :

शालेय आणि उच्च शिक्षणात मोठ्या प्रमाणात परिवर्तनात्मक सुधारणांना मोठा वाव देण्यात आला आहे. २१ व्या शतकातले हे पहिले शिक्षण धोरण असून ३४ वर्ष जुन्या १९८६ च्या शिक्षणावरच्या राष्ट्रीय धोरणाची जागा नवे धोरण घेणार आहे. सर्वाना संधी, निःपक्षपात, दर्जा, परवडणारे आणि उत्तर दायित्व या स्तंभावर याची उभारणी करण्यात आली आहे. २०३० च्या शाश्वत विकास कार्यक्रमाशी याची सांगड घालण्यात आली आहे. शालेय आणि महाविद्यालयीन शिक्षण अधिक समग्र, बहुशाखीय २१ व्या शतकाच्या गरजांना अनुरूप करत भारताचे चैतन्यशील प्रज्ञावंत समाज आणि जागतिक ज्ञान महासत्ता म्हणून परिवर्तन घडवण्याचा आणि प्रत्येक विद्यार्थ्यांच्या आगळ्या क्षमता पुढे आणण्याचा या धोरणाचा उद्देश आहे.

■ शैक्षणिक धोरण—महत्त्वाचे पाऊल :

जग हे जागतिक खेडे होत असताना समाजाच्या उन्नतीसाठी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचा विचार घेऊन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाचे सर्व जण स्वागत करित आहे. पुढची पिढी आत्मनिर्भर भारतासाठी, नवनिर्माणासाठी सज्ज होण्याच्या दिशेने टाकलेले एक पाऊल म्हणजे राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० होय.

देशात किमान शिक्षणाचा टक्का वाढत असला तरीपण गुणवत्तेच्या बाबतीत काही प्रमाणात प्रश्नचिन्ह आहे. सुमारे ४०,००० कॉलेज व ८०० पेक्षा जास्त विद्यापीठे आहेत. परंतु विद्यार्थी नाव नोंदणीमध्ये प्राथमिक व माध्यमिक शिक्षणाच्या तुलनेत उच्च शिक्षणाचे प्रमाण २०१८ मध्ये २६.३ टक्के असून आता नव्या शैक्षणिक धोरणात ते २०३५ साली किमान ५० टक्क्यांपर्यंत वाढवण्याचे उद्दिष्ट ठेवलेले आहे. १९८६ च्या शैक्षणिक धोरणातील अनेक मुद्दे मागील ३४ वर्षात पूर्ण न होऊ शकल्याने त्यांचे पुनरावलोकन करून ज्या बाबी अपूर्ण आहेत. त्यात काही सुधारणा करण्याच्या संधी आहेत. याकडे लक्ष देण्यात आले. त्याच प्रमाणे महिलांच्या शिक्षणासाठी विशेष प्रयत्न, पूर्व प्राथमिक शिक्षणाकडे विशेष लक्ष, व्यावसायिक शिक्षणाची आवश्यकता या मुद्द्यांचाही विचार नवीन शैक्षणिक धोरणात केलेला आहे.

Impact Factor - 8.572 (S.JIF)
ISSN - 2278-9308

FEBRUARY 2022
ISSUE NO. (CGCXXXVI) 336

B.Aadhar

Peer - Reviewed & Indexed Indexed

MULTIDISCIPLINARY INTERNATIONAL RESEARCH JOURNAL

डॉ. जगदीश भास्कर

डॉ. शिवजी भास्कर

डॉ. श्रीराम काटडे

This Journal is Indexed in

Scientific Journal Impact Factor (SJIF)

Cooper Impact Factor (C.F)

International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit to www.aadhar-social.com

Aadhar PUBLICATIONS

INDEX

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	गोमंतकातील स्त्रियांच्या कथालेखनातील नव्या जाणीवा	प्रा.सोनिया सावंत	1
2	उत्तर-आधुनिकता आणि मराठी नाटक	राजरत्न किशनराव दवणे	8
3	मराठी वाङ्मयातील अनुवादित साहित्याचे स्वरूप	डॉ.रामलीला सुदामराव पवार	14
4	जागतिकीकरणाचा प्रभाव व बदलते साहित्यप्रवाह	प्रा. डॉ. गंधारे द.के	19
5	जागतिकीकरणाचे नव्वोदत्तरी साहित्यावरील परिणाम	प्रा. डॉ. अनिल सखाराम बाभुळकर	22
6	जागतिकीकरणाचा परिणाम व मराठी साहित्यातील गंभीरता	डॉ.गजानन कोर्तलवार	27
7	एकविसाव्या शतकातील मराठी कवितेतील बदलते प्रवाह	डॉ. संदीप रंगनाथ तापकीर	32
8	एकविसाव्या शतकातील मराठी कवितेची स्वरूप वैशिष्ट्ये व तिच्यापुढील आव्हाने	प्रा.डॉ.एच.डी.आकोटकार	36
9	नव्वोदत्तरी आंबेडकरी मराठी कविता आकलन आणि विश्लेषण	प्रा.डॉ.भरत कचरे	39
10	इ.स.१९९० नंतरची महानगरीय मराठी कविता : एक आकलन	प्रा.डॉ.व्यंकटी पावडे	47
11	प्रवीण गुल्हाने यांच्या 'पापणीत माझ्या' या नवकाव्यसंग्रहाचे आकलन	डॉ. भगवान जालमसिंग साबळे	52
12	नवकवितेतील महानगरीय जाणिवा	मोरे पंडित किशनराव	58
13	एकविसाव्या शतकातील ग्रामीण कादंबरी	डॉ. पवन मांडवकर	62
14	ग्रामीण, दलित, स्त्रीवादी व आदिवासी साहित्यातील बदलते जीवनदर्शन	डॉ.गणेश गोपाळराव मालटे	67
15	जगण्याचे सार्थ आकलन मांडणारी नीलकृष्ण देशपांडे यांची कविता : देहदोहा	अभय सुभाष जोशी	70
16	पद्मरेखा धनकर यांच्या कवितेतील ('फक्त सैल झालाय दोर') स्त्री संवेदनविश्व	डॉ वर्षा शिरीष फाटक	75
17	'कवी शेषराव पिराजी धांडेंची नवी अनुभूती व नव्या जाणिवेची कविता'	डॉ. अशोक रा. इंगळे	81
18	दलित आत्मकथनातील नवजाणिवेचा वेगळा प्रवाह : 'वेदनेवरील फुंकर'	डॉ. प्रमोद भीमराव गारोडे	90

जागतिकीकरणाचे नव्वोदत्तरी साहित्यावरील परिणाम

प्रा. डॉ. अनिल सखाराम बाभुळकर

श्री. नरसिंग कला महाविद्यालय, आकोट

मोबा. ९९२१५८६८२८, ९८५०३४८१७१

प्रस्तावना :

स्वातंत्रोत्तर काळात शिक्षणाचा प्रसार खेडयापाडयापर्यंत पोहोचला आणि समाजजीवनात बदल दिसायला लागले. ग्रामीण भागातील नवशिक्षित तरुण साहित्याकडे वळले. आपले जीवनानुभव साहित्यातून मांडू लागले. कालपरत्वे जीवन बदलत गेले. औद्योगीकरणाचा परिणाम लोकांच्या जीवनमानावर झाला. त्याचे जागतीक पातळीवर अर्थव्यवस्थेत प्रचंड बदल झाले. जागतिकीकरण स्विकारले गेले. त्यामध्ये खाजगीकरण, उदारीकरणाला चालना मिळाली. नव्वोदत्तरीच्या काळात जागतिकीकरणाचा रेटा वाढला. त्याचे फायदे महानगरीय व्यवस्थामध्ये दिसायला लागले. नंतर शहरे व नंतर छोटी गावे अशा क्रमाने त्याचा परिणाम दिसतो. म्हणजे गावामध्ये ते उशीराच पोहोचले. उलट बदलत्या परिस्थितीत जगजीवनात ताण वाढल्याचे वास्तव पुढे आले. या नव्या परिस्थितीचे ग्रामव्यवस्थेवर विपरीत परिणाम झालेत. मोतीराम कटारे यांनी जागतिकीकरणाची सोपी आणि सरळ व्याख्या सांगितली, 'जागतिकीकरण म्हणजे दोन भिन्न देशातल्या संस्कृतींनी एकत्र येऊन आपल्याकडे जे उत्तम आहे त्याची एकमेकांत देवाण-घेवाण करणे'.

परंतू हा विचार भूतकाळात जमा झालाय आता आर्थिक जागतिकीकरणाचा बोलबाला आहे. १९९४ साली भारताने जागतिक व्यापारी संघटनेच्या शेती क्षेत्रातील शर्ती मान्य करण्याचे कबूल केले. उदारीकरण वेगाने सुरू झाले. '१९९८ साली भाजपच्या नेतृत्वाखाली एन.डी.ए. सरकारने या जागतिकीकरणाला आणखी गती दिली. ती इतकी दिली की गॅट कराराने दिलेल्या मुदती अगोदर २००१ साली प्रमाणांची सारी बंधने रद्द केली. ती करण्याचे भारतावर बंधन नव्हते तरी रद्द केली.' हे गोविंद पानसरे यांचे मत महत्त्वपूर्ण ठरते. आज तोच वसा पुन्हा भाजपा सरकार पुढे रेटत खाजगीकरणाला वाव देत आहे हे भयावह असणार आहे.

नव्वोदत्तरी साहित्यावर परिणाम करणारे घटक :

काही विचारवंत मंडळी जागतिकीकरणाची प्रक्रिया लक्षात घेतांना जागतिक स्तरावरून होणारा आर्थिक व्यवहार अशा मर्यादित अर्थाने या प्रक्रियेकडे पाहतात; परंतू हे खरे नाही. जागतिकीकरण ही १९९० नंतरच्या काळातील एक अत्यंत महत्त्वपूर्ण बाब आहे. त्यामुळे देशाच्या सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक अशा विविध क्षेत्रांवर दूरगामी परिणाम केलेत. अर्थव्यवस्था सुधारण्यासाठी नव्वदच्या दशकात आपण मुक्त अर्थव्यवस्था स्वीकारतांना जागतिकीकरण, खाजगीकरण आणि उदारीकरण ही त्रीसूत्री स्वकारली तेव्हा ही प्रक्रिया केवळ आर्थिक स्वरूपाची आहे असा समज होता. पण नंतर तिचे विराट व जटील स्वरूप अनुभवले. तिच्या परिणामांनी सर्वच क्षेत्रे अक्षरशः ढवळून निघालीत.

या संदर्भात वसंत आबाजी डहाके म्हणतात, "जागतिकीकरण हे शेतीत वापरल्या जाणाऱ्या दंताळयासारखे आहे असे म्हटले जाते. त्याला अनेक दाते आहेत. सामाजिक कृतीक्षेत्राच्या आर्थिक, राजकीय, सांस्कृतिक विभागांना त्याने व्यापले आहे. त्यामुळे वेगवेगळ्या भूमिकांतून, भिन्न-भिन्न विद्याशाखांच्या माध्यमातून त्याचा विचार केला जातो." सध्याचे जागतिकीकरण

संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ अमरावती, संलग्नित - शिक्षण प्रसारक मंडळ अकोला द्वारा संचालित

शंकरलाल खंडेलवाल कला, विज्ञान व वाणिज्य महाविद्यालय

गोडबोले प्लॉट, अकोला, महाराष्ट्र (भारत) द्वारा आयोजित

प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येते की,

प्रा. डॉ. श्री/श्रीमती प्रा डॉ अनिल सखाराम बामुळकर

महाविद्यालय श्री नरसिंग कला महाविद्यालय आकोट

यांनी 'मराठी साहित्यातील नवजाणिवा' या आंतरराष्ट्रीय चर्चासत्रात बीजभाषक/ सत्राध्यक्ष/ शोधनिबंध वाचक/प्रतिनिधी म्हणून सहभाग घेऊन जागतिकीकरणचे नव्वदोतरी साहित्यावरील परीणाम

या विषयावर आपला शोधनिबंध सादर केला. त्याबद्दल त्यांना हे प्रमाणपत्र देण्यात येत आहे.

प्रा. डॉ. श्रीकृष्ण काकडे
समन्वयक

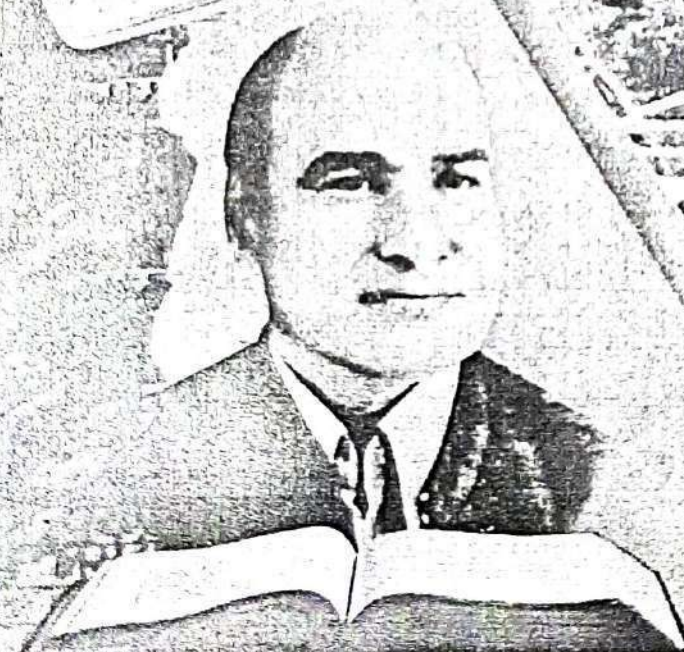
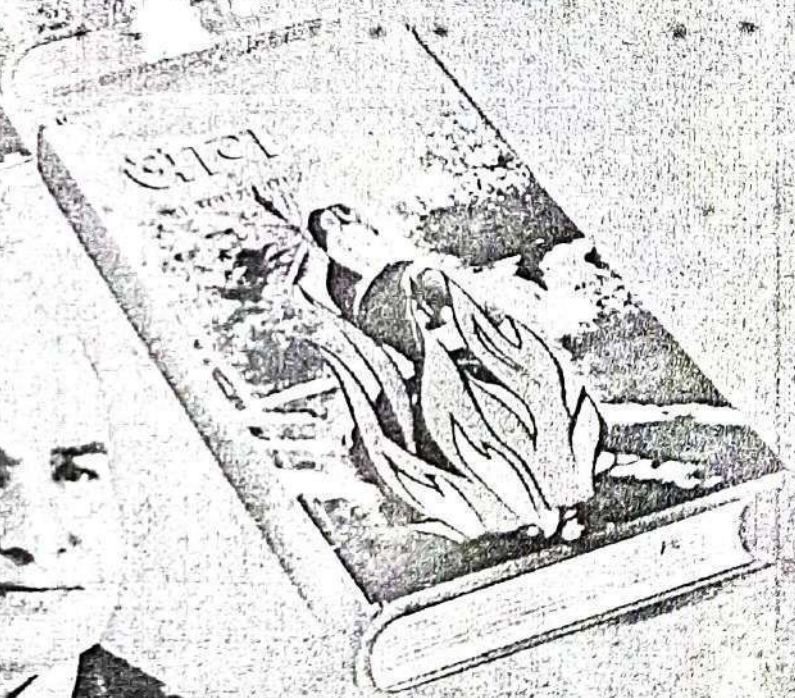
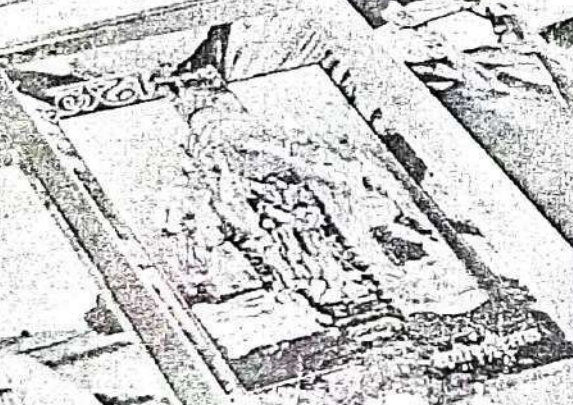

प्रा. डॉ. शिवाजी नागरे
मराठी विभाग प्रमुख

डॉ. जगदीश साबू
प्राचार्य

डॉ. सतीश त्रिपाठी

यादवी

कथासंपदा

संपादक

डॉ. महा माणिकशिव नादुरकर

- डॉ.सतीश तराळ यांची कथा
प्रा.डॉ.सौ.अलका गायकवाड-लुंगे ६९
- सतीश तराळांची कथा एक आकलन
प्रा.डॉ. वर्षा चिखले ७३
- कथा कथनकार डॉ.सतीश तराळ
इंजि.भास्करराव अरबट ८८
- सतीश तराळ यांचे कथालेखन
प्रा.डॉ. शोभा नाफडे ९३
- डॉ.सतीश तराळ यांचा विनोद
प्रा.डॉ. मंदा माणिकराव नांदूरकर १००
- प्रा.सतीश तराळ यांच्या कथेतील आशयसूत्र
प्रा.गजानन बनसोड १०९
- डॉ.सतीश तराळ यांची जमकथा
डॉ.अंतुल वानखडे १२१
- सतीश तराळ यांच्या कथेतील कृषिनिष्ठ
जाणिवा : एक चिकित्सक अभ्यास
प्रा.डॉ.अनिल सखाराम बाभुळकर १३३
- सतीश तराळ ह्यांचे कथाकथन
विनय मिरासे, 'अशांत' १५१
- डॉ. सतीश तराळ यांच्या स्त्री व्यक्तीरेषा
प्रा.डॉ. मंदा माणिकराव नांदूरकर १५७

डॉ. सतीश तराळ यांची कथासंपदा

सतीश तराळ यांच्या कथेंतील कृषिनिष्ठ जाणिवा : एक चिकित्सक अभ्यास

- प्रा.डॉ. अनिल सखाराम बाभुळकर
श्री नरसिंग कला महाविद्यालय, आकोट जि. अकोला

१९९० नंतर जागतिकीकरणाचे परिणाम साहित्यक्षेत्रात आधिक तिब्रपणे उमटू लागले. स्वाभाविकच त्याची अभिव्यक्ती साहित्यातून होवू लागली. नवी अर्थव्यवस्था स्वीकारायला दोन-तीन दशके उलटून गेली तरी आपण दारिद्र्याचा प्रश्न सोडवू शकलो नाही. अशा भिषण वास्तव परिस्थितीमध्ये सामाजिक जाणिवेच्या मूल्यांना महत्त्व उरले आहे किंवा नाही अशी शंका येते. भारतासारख्या कृषिप्रधान देशावर जागतिकीकरणाचे गंभीर परिणाम दिसत आहेत. ग्रामीण भाग तर त्याने बराच प्रभावित झाला आहे. नोकऱ्या मिळेनात, नव्या कौशल्यात ग्रामीण तरूण कमी पडू लागला. त्यामुळे तिथे परिस्थितीने उग्र रूप धारण केले. शिक्षणाचे दुष्परिणाम ग्रामीण भागात दोन प्रकारे दिसू लागले. एकतर ही पिढी शेती संस्कृतीपासून मनाने तुटली. आघात झेलत शारीरिक कष्टाची कामे शेतावर करण्यात तिला कमीपणा वाटू लागला. त्यामुळे ही परिस्थिती अधिकच बिघडत गेली. त्यात या काळात सेवा उद्योगावरच ३ लक्ष केंद्रीत झाल्याने कृषिव्यवस्था हळूहळू उद्ध्वस्त होत गेली. हे परिवर्तन स्वाभिमान, आत्मसन्मान हिरावून घेणारे, आत्मनाश ओढवून घेणारे आहे हे भान या दोन-तीन दशकातील कथा साहित्यातून प्रकर्षाने व्यक्त झाले आहे. तीच दाहकता तराळांच्या कथांमधून जीवंत होऊन वाचकांच्या मनाला भेदून जाते.

Impact Factor – 7.765

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Multidisciplinary International Research Journal

PEER REFEREED & INDEXED JOURNAL

January -2020

SPECIAL ISSUE - CCIV

Role of Civil Service and Hospitality Education in Employability

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor:

Dr. Anil B. Bhagat
Ramkrushna Mahavidyalaya Darapur
Dist. Amravati.

The Journal is indexed in:

Scientific Journal Impact Factor (SJIF)

Cosmos Impact Factor (CIF)

Global Impact Factor (GIF)

Universal Impact Factor (UIF)

International Impact Factor Services (IIFS)

INDEX

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	सवानंद देशमुख यांच्या साहित्यातून व्यक्त झालेले ग्रामीण भागातील भिषण वास्तव व कुचकामी ठरलेल्या शासकीय यंत्रण	प्रा. डॉ. अनिल बाभुळकर	1
2	राष्ट्रसंताची ग्रामगीता ग्रामविकासाची पायवाट	प्रा. डॉ. वंदना भोयर	6
3	ग्रामीण भागातील स्त्रियांच्या आहाराविषयक जागरुकता	प्रा. ज्योती देशमुख	10
4.	आदरातिथ्यातून बालगुन्हेगारीला पायबंद	प्रा. योगीता टिकस	12
5	लोकप्रशासनाच्या सहभागाचे मुल्यांकनात्मक अध्ययण	प्रा. श्याम निळकंठ साबळे	15
6	परफॉर्मन्स इव्हॅल्युएशन ऑफ सिविल सर्विस	कु. शीतल साखरे	18
7	हॉस्पिटॅलीटी विद्यार्थ्यांचा महाविद्यालयच्या लायब्ररी सेवेची गुणवत्ता व महत्व	सुधीर बा. सांगोले	20
8	समाजाच्या सामान्य अभ्यासामध्ये समाजषास्त्राची भूमिका	संदीप हाडोळे	24
9	ग्रामीण साहित्यातून व्यक्त होणारे ग्रामीण समाज व्यवस्थेचे चित्रण	रुपेश बाळकृष्णराव फुके	28
10	नोकरी करणा-या महिला आणि मुलांचा शारीरिक विकास	डॉ.रोहिणी दि.मेश्राम	32
11	रोजगार उद्योगात नवीन ट्रेन्ड म्हणून मॅनेजमेंटची आव्हाने	रश्मी खेडकर	36
12	कन्या भ्रूण-हत्या क्या एक सामाजिक समस्या	मीना अहिरवाल	38
13	देशाच्या विकासात लोकसेवा आयोगाची भूमिका	प्रा.कल्पना एस.गोडघाटे	43
14	आतिथ्य उद्योगाची आव्हाने	प्रो. प्रिया खोरगडे	48
15	ग्राहकांमधील जागरुकता एक अध्ययन	प्रा मृणालिनी बा. गावंडे प्रा. डॉ. शामली जा. दिघडे	51
16	राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचा ग्रामरक्षण विषयक मूल्यात्मक दृष्टीकोन	डॉ. मंदा नांदुरकर	56
17	नागरी संस्कृती आणि मराठी साहित्य	डॉ. एम.ए. मेश्राम	59
18	लीळाचरित्रकालीन ग्रामव्यवस्था	प्रा.डॉ. ममता इंगोले	61
19	पेशवेकालीन घोडदळ व्यवस्था	डॉ. विष्णू रायभान पडवाल	67
20	ग्रामिण भागातील संयुक्त कुटुंबाचे बदलते स्वरूप	प्रा. डॉ. सुवर्णा विष्णू तायडे - अंभोरे	70
21	मराठी कार्दबरीचे ग्रामविकासात योगदान	प्रा.डॉ.शोभा रोकडे	72
22	ग्रामीण विकास कार्यक्रम	डॉ. प्रिती किशोर उमाठे	74

सदानंद देशमुख यांच्या साहित्यातून व्यक्त झालेले ग्रामीण भागातील भिषण वास्तव व कुचकामी

ठरलेल्या शासकीय यंत्रणा

प्रा. डॉ. अनिल सखाराम बाभुळकर

श्री. नरसिंग कला महाविद्यालय, आकोट

जागतिककरणासोबत आपण नवी अर्थव्यवस्था स्विकारली परंतु दोन दशक उलटूनही आपण दारिद्र्याचा प्रश्न सोडवू शकलो नाही. याचा अर्थ व्यवस्थेमध्ये कुठेतरी उणिवा आहेत, हे आपण समजून घेतले पाहिजे. आज आपल्या देशाचा सर्वात मोठा शत्रू असेल; तर ती या देशातील गरिबी होय. देशाची गरीब आणि श्रीमंत अशी फाळणी होते आहे. ही परिस्थिती अशीच कायम राहिली तर ते देशाच्या लोकशाहीला घातक ठरू शकते. प्रसिध्द भारतीय गायिका एस.एस.सुब्बालक्ष्मी यांना एकाने प्रश्न विचारला की, 'काय बघीतल्याने तुमच्या डोळ्यात अश्रू उभे राहतात?' त्यावर त्यांचे उत्तर होते, 'गरिबी, एवढे गरीब लोक पाहून माझे हृदय विदीर्ण होते.' आजच्या सुखासीन वर्गाला याच्या एक शतांश जरी गरिबांबद्दल कणव निर्माण झाली तरी ती फार मोठी उपलब्धी ठरेल. बाजारू अर्थव्यवस्था ही सर्वांचे समाधान कधीच करू शकत नाही. परिणामी त्यातून निराश झालेला माणूस अंधश्रद्धा होतो. आज खेड्यापाड्यातून आणि शहरातूनही वरली, मटका, व्हिडिओ गेम, इंस्टंट लॉटरी असा जो प्रकार चालतो ते याच अंधश्रद्धेचे ज्वलंत उदाहरण आहे. एका क्षणात परिस्थिती बदलण्याच्या लालसेने ही माणसे त्याकडे खेचली जातात. बाजारपेठीय व्यवस्थेमुळे आज मानवी जीवनाला लाभलेल्या विवेकनिष्ठ, विज्ञाननिष्ठ जीवनशैलीचा भारतात लोप होत चाललेला आहे. सख्ख्या भावाभावातील संबंध हे सुध्दा आज व्यवसायिक (मार्केट) संबंध व्हायला लागले आहेत. 'मला किती कोण देतं, त्यालाच मी परतावा देईल' ही बाब मानवी संबंधाच्या दृष्टीने फारच घातक आहे. त्यासाठी एक नव्या समाजशास्त्राचीही निर्मिती करावी लागणार आहे. आज एन.डी.टी.व्ही.चे प्रणव रॉय सारखे पत्रकार जेव्हा म्हणतात की, "स्टॉक मार्केट हा लोकशाहीचा पाचवा स्तंभ आहे. तेव्हा एका धोक्याची सुचना आपल्याला मिळालेली आहे. असे समजायला हरकत नाही" म्हणजे त्यांच्या म्हणण्यानुसार भारतीय लोकशाहीचे भवितव्य स्टॉक मार्केटवर अवलंबून राहणार तर! म्हणून आता स्वतःला भारतीय म्हणून घेणाऱ्या प्रत्येकाने सावध राहले पाहिजे. आपण आपले कृती, वर्तन तपासून घेतले पाहिजेत. श्रीमंतांनी गरिबांना उपाशी मरू देऊ नये हे सामाजिक नितिशास्त्र होय. महाराष्ट्रात अनेक क्विंटल सोन्याचे सिंहासन साईबाबाला वाहणारे आणि मुलांच्या लग्नप्रीत्यर्थ १५ कोटी बालाजीला अर्पण करणारे नट महाराष्ट्राच्याच रक्तामासावर पोसलेले असतात. तरीही शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या होतात. कणव येऊन त्यांच्या हातातून शेतकऱ्यांसाठी छदामही सुटत नाही. शेतकरी आत्महत्या प्रकरणी धावून जावेसे इथल्या पंचतारांकित श्रीमंतांना वाटत नाही हे निलाजरेपणाचे लक्षण आहे; परंतु याला अपवाद अलिकडे नात्र 'नाम' सारख्या संस्थेच्या माध्यमातून नाना पाटेकर, मकरंद अनासपुरे सारखे कलावंत काम करत आहेत.

या भिषण वास्तवामध्ये आजचा आमचा समाज सामाजिक जाणिवेच्या मूल्यांना खरेच उचलून धरतो का? हा खरा कळीचा प्रश्न आहे. नव्या अर्थव्यवस्थेचे फायदे लाटायला टपून बसलेल्या या वर्गावर समाजाचा काही एक अंकुश आहे का? नाही असेच याचे उत्तर आहे. जगाच्या पाठीवर आपल्या समृद्धीचे आपल्या सामाजिक जाणिवेशी असणारे प्रमाण व्यस्त आहे. भोवतालच्या वास्तवाकडे दुर्लक्ष करूनच आपण सुशिक्षित झालोय याची जाणीव या वर्गाला नाही. म्हणूनच या वर्गातील बहुसंख्य सभासदांचे वर्णन समाजविरोधी असते. या सर्व वास्तवाचे चित्रण सदानंद देशमुख यांनी

Champha Charitable Trust E.954 Amravati

Pundlik Prashaskiy Mahavidyalaya, Amravati

Indirabai Meghe Mahila Mahavidyalaya, Amravati

JOINTLY ORGANISED

• One Day National Conference •

On

“Role Of Civil Services And Hospitality Education in Employability”

Certificate

This is to certify

Mr./Mrs./Prof./ Dr. अनिल वासुळकर

from श्री. नर्सिंग कला महाविद्यालय आकोट

has Participated in the One Day National Conference on

“Role Of Civil Service And Hospitality Education in Employability” held
on 25th January 2020 at. Vidharbha Vibhagiya Sahakar Board Amravati.

He/She Chaired a session on _____

Presented Paper entitled खदानंद देशमुख यांच्या साहित्यातून

व्यक्ती ज्ञानाले श्रामीण भागालील मिषण वास्तव

व कुचकामी हरलेल्या शासकीय यंगणा

Prof. Jitendra Deshmukh
Principal
P.P.M. Amt.

Dr. Leena Kandalkar
Principal
I.M.M.M. Amt.

Dr. Seema B. Adhau
Chairman,
Champha Charitable Trust, Amt.

**Peer Reviewed Referred
and UGC Listed Journal**

**An International Multidisciplinary
Quarterly Research Journal**

AJANTA

**Volume-VIII, Issue-I
January - March - 2019
Marathi Part - II**

**IMPACT FACTOR / INDEXING
2018 - 5.5
www.sjifactor.com**

Ajanta Prakashan

❧ CONTENTS OF MARATHI PART - II ❧

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१	शतकातील भारतीय शेतीविषयक प्रश्न प्रा. डॉ. सुभाष एच. जाधव	१-३
२	शेतकरी संघटनेचे आंदोलन : एक अध्ययन प्रा. डॉ. आर. डी. इंगोले	४-६
३	गांधीवादी तत्वज्ञानातील पर्यावरण रक्षण व शाश्वत शेतीचा विचार डॉ. शिवराम गोविंदराव जाधव	७-१०
४	देशातील आधुनिक शेतीसमोरील आव्हाने आणि उपाय डॉ. नितीन चौधरी	११-१५
५	शेतकरी जीवनातील साहित्य दर्शन प्रा. डॉ. अर्चना पी. गुल्हाने	१६-२३
६	भारतीय राज्यव्यवस्था, राज्यधोरण आणि शेतकी व्यवस्था प्रा. डॉ. धैर्यवर्धन ह. पुंडकर प्रा. डॉ. दिलीप ह. सुर्यवंशी	२४-२६
७	भारतीय शेतीतील रोजगारामध्ये महिलांची भूमिका प्रा. डॉ. वीणा आर. मेंढुले	२७-३१
८	अनिल पाटील यांच्या कवितेतील कृषिनिष्ठ जाणिवा प्रा. डॉ. अनिल सखाराम बाभुळकर	३२-३६
९	शेतकऱ्यांची नवआंदोलने प्रा. डॉ. बी. जी. जोगदंड	३७-४१
१०	भारतीय शेतकरी : समस्या व आव्हाने प्रा. प्रतिभा न. अत्राम कु. निवेदिता गजानन वानखडे	४२-४८
११	शेतकरी जीवनात लोकसंगीताची भूमिका डॉ. सुनिल बाबुलालजी पटके	४९-५३
१२	कृषी मुल्य विश्लेषण विपणन व्यवस्था आढावा प्रा. हर्षदा वाघोने	५४-५९

८. अनिल पाटील यांच्या कवितेतील कृषिनिष्ठ जाणिवा

प्रा. डॉ. अनिल सखाराम बाभुळकर

श्री नरसिंग कला महाविद्यालय, आकोट.

अनिल पाटील हे विद्वल वाघांचा वारसा प्रमाण मानणारे सुप्रसिद्ध वऱ्हाडी कवी, चमत्कृती, रंजन यांचा मेळ घालून रसिकांना अंतर्मुख करणारे, व्यासपीठ गाजवणारे गायक कवी, त्यांचे 'बिजान धरलाय कोंब' (1992), 'यातिक' (1996), 'आमी शेतकऱ्यांची पोर' (1998), 'गाफील' (2005) इत्यादी काव्यसंग्रह प्रकाशित झाले आहेत. यापैकी 'यातिक' आणि 'गाफील' हे मराठी गझल संग्रह आहेत. शेतकऱ्यांच्या सुख-दुःखाचे भान ठेवून त्यांच्या उद्धाराची आस बाळगणारा कृतिशील वैदर्भीय कवी म्हणून त्यांची ओळख आहे. मराठी गेय कवितेचा वसा घेऊन बोलीभाषेत काव्यलेखन करणारे ते कवी आहेत. अनिल पाटील यांच्या कवितेला लोकगीताची पूर्व परंपरा आहे. त्यांच्या कवितेचा विषय म्हणजे बळीराजा शेतकरी हा आहे. वऱ्हाडच्या ग्रामीण जीवनातील परिस्थितीचे दर्शन या कवितांमधून घडते. स्वातंत्र्यानंतर विकासाच्या आशेने डोळे लावून बसलेल्या पिढीचा झालेला भ्रमनिरास, दिवसेंदिवस गंभीर होत चाललेले ग्रामजीवनावचे प्रश्न यात प्रामुख्याने प्रकट होतात. शेतकऱ्यांचे, शेतमजुरांचे प्रश्न, त्यांची वेदना, दुःख, आगतिकता अशा सामाजिक वास्तवाचे भान या कवितेला आहे. या कविते संदर्भात डॉ. शोभा नाफडे म्हणतात, "त्यांची कविता समाजाचे प्रतिनिधित्व स्वीकारते. वऱ्हाडी माणसाच्या वाट्याला आलेली आर्थिक हालाखी, सामान्य शेतकरी माणूस जीवनाचा गंभीरपणे विचार करू शकत नाही. त्यांच्या परिस्थितीचे स्वरूप भीषण आहे. सरकारी योजनांचा लाभ लहान शेतकऱ्यांना न मिळत त्यांच्या हाती मात्र धुपाटनेच येते. शेतकऱ्यांच्या दुःखाचं त्याला छळणाऱ्या अवतीभवतीच्या वास्तवाचे चित्रण त्यांची कविता करते",¹ या टीकाणी त्यांच्या 'बिजान धरलाय कोंब' आणि 'आमी शेतकऱ्यांची पोर' या दोन कवितासंग्रहांचा विचार केला आहे.

बिजान धरलाय कोंब (1992)

अनिल पाटील यांचा 'बिजान धरलाय कोंब' (1992) हा पहिला काव्यसंग्रह या काव्यसंग्रहातील कवितांमधून कवी सामाजिक दुःखाचे चित्रण करतो. त्याचबरोबर होणाऱ्या अन्यायाविरुद्ध बंडखोरीही त्यामधून जाणवते. आपल्या अवतीभवती या हर प्रकारे प्रदुषित झालेल्या परिस्थितीवर कवी प्रहार करतो. त्यांच्याबद्दल डॉ. मधूकर वाकोडे म्हणतात, "कृषी आणि कृषकाचे प्रतिनिधी म्हणून ते संघर्षाची भूमिका घेऊन एका उदराला येऊ घातलेल्या कृषीमधील आंदोलनात सहभागी होण्यासाठी आपल्या लेखणीस धार लावून प्रतिक्रिया करताहेत"² त्यांच्या एकूण सर्व कवितांमधून शेतकऱ्यांच्या जीवनाचा वास्तव आलेख अंतर्बाह्य स्वरूपात बोलीभाषेतून अविष्कृत झाला आहे. या काव्यसंग्रहाच्या शिर्षकासंदर्भात बा. ह. कल्याणकर म्हणतात, 'बिजान धरलाय कोंब' हे कवितासंग्रहाचं नांव अतिशय अर्थपूर्ण आणि सार्थ असं आहे. कोणत्याही कवीची कविता अनुभवाचं बीज अंतःकरणाच्या मातीत पडल्याशिवाय अंकुरत नाही. मग तो कवी कितीही मोठा असो वा छोटा असो"³ याचा अनुभव त्यांच्या कवितांमधून सतत येत राहतो.

'बिजान धरलाय कोंब' या पहिल्याच कवितेत कवीने सरंजामशाहीच्या मुल्यांना नाकारले आहे. स्वातंत्र्यानंतर लोकशाही आली, लोकांच्या हाती राज्य आले पण माणसाचे प्रश्न सुटले नाहीत.

"कशी होती याईची डोम्या सरपाची जात

The Berar General Education Society, Akola's
**SHRI KISANLAL NATHMAL GOENKA ARTS & COMMERCE COLLEGE,
KARANJA (LAD), DIST. WASHIM**

(Affiliated to Sant Gadge Baba Amravati University, Amravati)
(Reaccredited by NAAC With B+ Grade with 2.56 C.G.P.A.)

National Level Conference

ON

'INDIAN FARMER : ISSUES & CHALLENGES'

(Sunday, 17th February 2019)

Certificate

This Is To Certify That Dr./Prof./Shri./Ku. प्रा. डॉ. अनिल सखाराम बाकुळकर of

श्री. नरसिंग कला महाविद्यालय, आकोट
Has Participated In National Level Conference at Shri Kisanlal Nathmal Goenka Arts & Commerce College,
Karanja (Lad), Dist. Washim. He / She has presented a paper on

“अनिल पटील यांच्या कवितेतील

कृषिनिष्ठ जाणिवे”

DBR
Dr. D. B. Raghuwanshi
Organizing Secretary

DR
Dr. U. R. Kodape
Officiating Principal

M. Moti
Adv. Motisingh G. Moti
Hon. Secretary
The B. G. E. Society, Akola.

DR
Dr. Rakumar B. Heda
Hon. President
The B. G. E. Society, Akola.

श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, अमरावती द्वारा संचालित

जे. डी. पाटील सांगळूदकर महाविद्यालय दर्यापूर, जि. अमरावती

NAAC Re-accredited 'B'

मराठी विभागाद्वारा आयोजित

राष्ट्रीय परिषद

(National Conference)

समाज आणि साहित्य

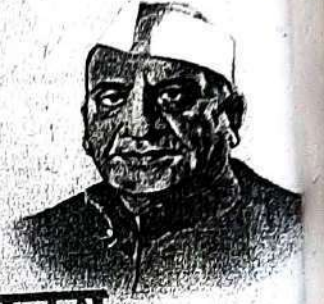
(आधुनिक भारताच्या विकासात समाजसुधारक, विचारवंत आणि साहित्यिकांचे योगदान)

बुधवार, दिनांक २८ फेब्रुवारी २०१८

विचारवेध

आधार पब्लिकेशन्स अँड रिसर्च सेंटर, अमरावती यांचे संयुक्त विद्यमाने

श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, अमरावती द्वारा संचालित

जे. डी. पाटील सांगळूदकर महाविद्यालय दर्यापूर, जि. अमरावती

NAAC Re-accredited 'B'

मराठी विभागाद्वारा आयोजित

राष्ट्रीय परिषद

(National Conference)

समाज आणि साहित्य

(आधुनिक भारताच्या विकासात समाजसुधारक, विचारवंत आणि साहित्यिकांचे योगदान)

बुधवार, दिनांक २८ फेब्रुवारी २०१८

विचारवेध

आधार पब्लिकेशन्स अँड रिसर्च सेंटर, अमरावती यांचे संयुक्त विद्यमाने

INDEX

	Author	Title of Research Paper	Pg.No.
1	डॉ. अतुल टेवरे	ज्ञानेश्वर : समाज रक्षक संतकार्य	1
2	संदिप धन्यकुमार आंबेकर	संत, पंत, तंत, लोकसाहित्य व समाजप्रबोधन.	3
3	प्रा.डॉ.प्रमोद दामोदर देवके	संत साहित्याचा समाजावरील प्रभाव	8
4	प्रा. लक्ष्मण भिकाजी कोठावळे	संतसाहित्य आणि समाज प्रबोधन	11
5	प्रा.डॉ. संतोष तुकाराम कदम	महात्मा जोतिबा फुले यांची हंटर आयोगासमोरील साक्ष	15
6	प्रा. डॉ. द. के. गंधारे	समाजसुधारक महात्मा फुले यांचे वैचारिक साहित्य व समाजपरिवर्तन	20
7	प्रा.डॉ.हरिदास आखरे	संत साहित्यातील समाज प्रबोधन	24
8	प्रा.डॉ.शरद चाघोळे	नव्वदोत्तरी ग्रामीण साहित्यातील बदलते समाजजीवन	28
10	प्रा. अनिल स. बाभूळकर	साठोत्तरी काळातील वैदर्भीय मराठी कवितेतील कृषिनिष्ठ जाणिवा	32
11	प्रा.रवींद्र दे.डाखोरे	महात्मा फुले यांचा मराठी ग्रामीण साहित्यावरील प्रभाव	37
12	प्रा. सुधाकर प्र. खंडारे	आधुनिक भारताच्या घडणीत समाजसुधारकांचे योगदान	40
13	डॉ. पंकज वानखडे	महात्मा फुले यांचा बुद्धिप्रामाण्यवाद	42
14	मिलिंद नामदेवराव भिलपवार	लोकसाहित्याच्या अभ्यासाची व्याप्ती	45
15	प्रा. डॉ. ममता जानराव इंगोले	अण्णा भाऊ साठे यांच्या कथा-कादंबऱ्यातील नायिका	47
16	प्रा. विवेक गं. देशमुख	संत साहित्य व समाज प्रबोधन	53
17	दिवाकर भिमराव पेटे	आधुनिक भारताच्या घडणीत डॉ. पंजाबराव देशमुख यांचे योगदान	55
18	प्रा. सारिका दादाराव पाचराऊत	मराठी ग्रामीण कविता	57
19	राहुल मनोहरराव बेहेरे	आधुनिक भारताच्या घडणीत महात्मा गांधीजीचे योगदान	61
20	प्रा. डॉ. रणजीत गणोदे	विनोदातून प्रकट होणारी समाजावस्था	63
21	प्रा. अशोक महादेवराव गवई	आधुनिक भारताचे समाजसुधारक डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे अर्थिक विचार	66
22	रविंद्र दत्तात्रय मानकर	आधुनिक भारताच्या घडणीत नेहरू युगाची (सन १९४७-१९६४) प्रासंगिकता	68
23	डॉ. अविनाश श. घोबे	राष्ट्रसंतांचे आर्थिक चिंतन व आजचे समाजवास्तव	70
24	प्रा. डॉ. गजानन गोपाळराव हेरोळे	आधुनिक मराठी साहित्य आणि कविता	75
25	प्रा. डॉ. विनोद अवधूतराव कोकणे	म. फुले यांचे स्त्री स्वातंत्र्यासंबंधी विचार.	77

साठोत्तरी काळातील वैदर्भीय मराठी कवितेतील कृषिनिष्ठ जाणिवा

प्रा. अनिल स. बाभूळकर
श्री नरसिंग महाविद्यालय, अकोट

मराठीतील ग्रामीण कविता स्वातंत्र्योत्तर काळातच खऱ्या अर्थाने बहरली. वास्तवाभिमुख झाली स्वातंत्र्योत्तर काळातील पंचवार्षिक योजना-शिक्षणाचे सार्वत्रिकरण, भिन्न गटांमधील जाणीव जागृती, कृषिक्षेत्रावर सरकारचे लक्ष, ग्रामीण भागातील स्थानिक स्वराज्य संस्था निवडणुका, राजकारण, जागतिकीकरणाची ती झालेली प्रक्रिया यामुळे ग्रामीण लोकजीवनात तीव्र परिवर्तन घडून येऊ लागले. शेतकरी संघटनेच्या चळवळी ग्रामीण साहित्य चळवळ यासारखे उपक्रमही साहित्यनिर्मितीला पोषक ठरून गेले. या संदर्भात डॉ. वासुदेव मुलात म्हणतात, “देशाच्या विकासाच्या दृष्टीने काही कल्याणकारी योजना शासनाने आणल्या. काही प्रमाणात त्याच अंमलबजावणी झाली. नव्या शैक्षणिक धोरणामुळे सवलतीमुळे तळागाळातील आणि आजपर्यंत शिक्षणापासून वंचित राहिलेला समाज शिकू लागला. शिक्षणामुळे जागृत होऊ लागला. त्याला आत्मप्रतिष्ठा आणि स्वतःची अस्मित याचे भान येऊ लागले. शिक्षण, वाचन, चिंतन आणि मनन यामुळे संस्कारित झालेल्या या समाजाच्या संवेदन कक्ष रुंदावल्या त्याचा आत्मशोध सुरू झाला. आजवर दबून राहिलेली मूकमने मुखर होऊ लागली. सर्व प्रकारच्या मानसिक, वैचारिक गुलामगिरीतून मुक्त होण्याची आस त्यांना लागली. शासनाने हाती घेतलेल्या काई समाजपयोगी योजनांमधूनही काही नवीन प्रश्न निर्माण झाले. या सर्वांचे समाजामध्येच एक नवीन चलनवलन सुरू झाले. पर्यायाने याचा परिणाम साहित्यक्षेत्रावर होऊन तेथेही काही संक्रमणाच्या दिशेने घडू लागणे स्वाभाविक होते.” त्यामुळे या काळातील ग्रामीण कविता समृद्ध व वास्तवाभिमुख बनत गेली. “१९६० हे वर्ष परिवर्तनाच्या दृष्टीने आरंभबिंदू आहे. कारण याच काळात मराठी कविता अधिक चिंतनशील गंभीर होऊ लागली. आपण जगत असलेले प्रत्यक्ष आयुष्य जगण्याच्या प्रक्रियेत उमलत जाणारी प्रवाही गतिशील भाषा याच नातं तीव्रतेने कवितेतून उमटू लागलं देशी कवितेचे संदर्भ मराठी कविता स्वीकारू लागली.” हे वासुदेव मुलाटे यांचे निरीक्षण महत्त्वपूर्ण आहे. या काळातील काही मर्यादित महत्त्वाच्या कवींच्या कवितेतील कृषिनिष्ठ जाणिवांचा थोडक्यात आढावा घेतल आहे.

विद्वल वाघ : साठोत्तरी मराठी ग्रामीण कवितेत वाघांची कविता वैशिष्ट्यपूर्ण ठरली आहे. वऱ्हाड भाषेतील त्यांचे काव्य बहिणाबाईंच्या कवितांशी नाते सांगून जाते. त्यांचे ‘साय’(१९७६), ‘वैदर्भी’, ‘काया मातीत मातीत’ (१९९१), ‘कपाशीची चंद्रफुले’, (१९९९) हे काव्यसंग्रह प्रकाशित झाले आहेत. त्यांची काही कविता १९९० पूर्वी प्रकाशित झाली तर काही १९९० नंतर तेव्हा दोन्ही कालखंडात वाघांच्या कवितांचा परामर्श घेतला आहे.

सुरुवातीची वाघांची कविता ही ग्रामीण सौंदर्यानुभव, प्रेमानुभव, लोकलयीच्या अंगाने प्रकट होताना दिसते मात्र नंतरच्या काळात ती ग्रामवास्तवाचे चित्रण मोठ्या ताकदीने मांडते. या संदर्भात डॉ. मनोज तायडे म्हणतात “वाघांच्या कवितेचा प्रवास द्विकेंद्री झालेला दिसतो. एक केंद्र सौंदर्यानुभवाभोवती घोंटाळणारे तर दुसरे समाज दुःखामुळे आक्रंदन करणारे”

१९६० नंतरच्या ग्रामजीवनातील समस्या, राजकीय लोकांची स्वार्थीवृत्ती, उद्ध्वस्त होणारी खेडी, जातीयतेमुळे निर्माण झालेले प्रश्न, कविता समाजवास्तवाचा नेमका वेध घेते, पारंपरिक लोकलयीचा प्रभाव जरी त्यांचे काव्यावर जाणवत असला तरी तिला स्वतंत्र व्यक्तिमत्त्व असल्याचे दिसते. साय (१९७६) या काव्यसंग्रहातील त्यांची कविता मातीशी असलेला ऋणानुबंध उलगडते.

“काया माती पोटी कोंब
टरारून वर आले
सावत्याच्या गाथेतून
गीत विदूचे फुलले”

श्री शिवाजी शिक्षण संस्था, अमरावती द्वारा संचालित

जे. डी. पाटील सांगळूदकर महाविद्यालय, दर्यापूर

प्रमाणपत्र

मा. श्री/श्रीमती डॉ. अनिल श. धामळकर (श्री. नरसिंह कथा महाविद्यालय, अकोट) यांनी आमच्या महाविद्यालयात दिनांक २८-०२-२०१८ बुधवारला मराठी विभागाद्वारे आयोजित

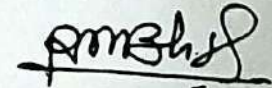
साहित्य आणि समाज (भारताच्या विकासात समाजसुधारक, विचारवंत आणि साहित्यिकांचे योगदान)

या विषयावरील राष्ट्रीय परिषदेत सहभाग घेतला.

त्यांनी शाठोत्तरी कालातीत्य वैदभीय मराठी कवितेतीत्य कधीनिष्ठ जागीवा या विषयावरील शोधनिबंध सादर केला, त्याकरिता हे प्रमाणपत्र देण्यात येत आहे.

* समन्वयक *

डॉ. मिलिंद भिलपवार

* आयोजक *

डॉ. रामेश्वर भिसे

प्राचार्य,

जे. डी. पाटील सांगळूदकर महाविद्यालय, दर्यापूर

Peer Reviewed Referred and
UGC Listed Journal
(Journal No. 40776)

ISSN 2277 - 5730

AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume-VII, Issue-IV
October - December - 2018
Marathi Part - III

IMPACT FACTOR/ INDEXING
2018-5.5
www.sjifactor.com

Ajanta Prakashan

CONTENTS OF MARATHI PART - III

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१	बुलडाणा जिल्ह्यातील बारव स्थापत्य प्रा. श्याम प्रकाश देवकर	१-४
२	नक्षलवाद प्रा. डॉ. सुरेश एम. डोहणे	५-७
३	शेतकरी आत्महत्या - महाराष्ट्राला लागलेले ग्रहण प्रा. डॉ. रवी एस. शोरते	८-१३
४	आरोग्य रक्षणार्थ घ्यायची काळजी आणि स्वच्छता प्रा. डॉ. राणी जगन्नाथराव जाधव	१४-१९
५	आर्थिक विकासात स्त्रियांचा सहभाग आणि स्थिती डॉ. संगीता जी. टक्कामोरे	२०-२३
६ ✓	राष्ट्रपिता महात्मा गांधी आणि भारतीय स्वातंत्र्य डॉ. उमेश आर. धुमाळे	२४-२६
७	हुंडाबळी एक ज्वलंत समस्या प्रा. डॉ. रणधीर साठे	२७-३१
८	भारतीय रूपयाचे अवमूल्यन डॉ. प्रविण म. चंद्रगिरीवार	३२-३६
९	वर्तमान संदर्भात कर्मयोगी संत गाडगेबाबांच्या विचारातील प्रबोधनक्षमता प्रा. पुरुषोत्तम शिवचरण निर्मळ	३७-४१
१०	महाराष्ट्रातील प्रमुख अनुसूचित जातींची शैक्षणिक स्थिती - विशेष संदर्भ : मातंग समाज प्रा. नागनाथ जयवंत मनुरे प्रा. डॉ. नितीन बी. कावडकर	४२-४८
११	शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या आमची शेती आमची माती.... प्रा. डॉ. सतीष रा. महल्ले	४९-५२
१२	भारतीय राष्ट्रीय एकात्मते पुढील समस्या प्रा. डॉ. रघुनाथ शेटे	५३-५८
१३	नक्षलवाद चळवळ : एक आव्हान सहा. प्रा. जाधेवार जे. एल.	५९-६३
१४	स्त्रि सक्षमिकरण प्रा. विनोद महादेवराव पुनवटकर	६४-६६

६. राष्ट्रपिता महात्मा गांधी आणि भारतीय स्वातंत्र्य

डॉ. उमेश आर. घुमाळे

सहा. प्राध्यापक, राज्यशास्त्र विभाग, श्री. नरसिंग महाविद्यालय, अकोट.

सारांश

राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय स्तरावर राष्ट्रपिता महात्मा गांधीच्या सत्य व अहिंसावादी विचारांची आज प्रासंगिकता व उपयोगिता मोठ्या प्रमाणात आहे. आज भारताला स्वातंत्र्य प्राप्त होवुन 72 वर्षे पूर्ण झाली आहेत. देशाचे प्रधानमंत्री मा नरेंद्र मोदी यांनी राष्ट्रपिता गांधीजींच्या आदर्शाचा विचार आत्मसात करुन 2014 मध्ये भारत स्वच्छ अभियान राबविले आहे. 2007 मध्ये महात्मा गांधी तंटामुक्त गांव अभियान क्रियानवीत केले आहे. विविध उपक्रम गांधीच्या विचार व आदर्शामधून घेण्यात आले आहे. 73 व्या घटनादुरुस्तीच्या अंतर्गत पंचायत राज व्यवस्थेमध्ये महत्वपूर्ण बदल करण्यात आलेले आहे. म्हणून त्यांच्या विचारांची व्याप्ती व्यापक आहे. म्हणूनच अलबर्ट आईनस्टाईन यांनी राष्ट्रपिता महात्मा गांधी च्या बाबत 1945 मध्ये असे उदगार काढले होते की, " महात्मा गांधीजी सारखा हाडामासाचा माणूस या भुतलावर होवुन गेलेला आहे. यावर येणाऱ्या नविन पिढ्या विश्वास ठेवणार नाहीत " आज प्रत्येक राष्ट्र गांधीजींच्या विचारांना आत्मसात करत असतांना दिसून येते. कारण जगामध्ये एकमेव असा महान व्यक्ती म्हणुन हातामध्ये शस्त्र न घेता सत्य व अहिंसेच्या मार्गाने भारताला स्वातंत्र्य प्राप्त करुन दिले आहे ही एक फार मोठी जमेची बाजू आहे.

जगामध्ये भारत एक फार मोठा देश म्हणुन भारताची ओळख आहे. भारताला स्वातंत्र्य प्राप्त करुन आज 72 वर्षे पुर्ण झालेली आहेत. भारत स्वातंत्र्य झाल्यानंतर अनेक आव्हाने भारताने स्विकारली आहे. आणी आव्हानांना आज पर्यंत तोंड देण्याच्या तयारी मध्ये भारत आहे. भारताला सक्षम करण्याच्या दृष्टीकोणातुन अनेक महापुरुषांनी व राजकारणातील नेत्यांनी प्रामाणिकपणे भूमिका पार पाडलेली असल्याचे प्रामुख्याने दिसुन येते.

भारतीय घटनेचे शिल्पकार डॉ बाबासाहेब आंबेडकर यांनी स्वतंत्र भारताचे संविधान लिहून यामध्ये समस्त स्त्री - पुरुषांना व्यापक स्वरूपाचे अधिकार बहाल करुन दिले आहेत. समस्त भारतीयांना न्याय मिळेल ज्या मध्ये आर्थिक सामाजिक व राजकीय अधिकार प्राप्त होतील अशी तरतुद करुन ठेवलेली आहे. परंतु देशांची एकता व अखंडता बाधित व्हावी म्हणुन समाज कंटकांच्या माध्यमातुन प्रयत्न मोठ्या प्रमाणात केल्या जात असल्याचे सुध्दा दिसून येते.

भारताला स्वातंत्र्य मिळवुन देण्यासाठी आणि ब्रिटीश सरकारला येथुन पाठविण्यासाठी भारतविरांनी आपल्या प्राणाचे बलिदान सुध्दा दिले आहे. हे विसरता येणार नाही. शहिद भगतसिंग, सुखदेव, राजगुरु व राष्ट्रपिता महात्मा गांधीजी यांचा कार्यकृतीमधुन भारताला स्वातंत्र्य प्राप्त झाले आहे एक वास्तविकता आहे. परंतु आज गांधीजींच्या विचारांची हत्या करणारे विरोधक सुध्दा देशामध्ये असल्याचे दिसून येते.

Peer Reviewed Referred
and UGC Listed Journal
Journal No. 40776

An International Multidisciplinary
Quarterly Research Journal

IV, October - December - 2018
ISSN 2277 - 5730

ISO 9001:2008 QMS
ISBN / ISSN

AJANTA

Impact Factor - 5.5 (www.sjifactor.com)

Is Hereby Awarding This Certificate To

डा. ज्योत्सना आर. शुभाळे

In Recognition of the Publication of the Paper Entitled

राष्ट्रपिता महात्मा गांधी आणि भारतीय स्वातंत्र्य

Ajanta Prakashan

Singpura, Near University Gate,
Aurangabad. (M.S.) 431 004

Mob. No. 9579260877, 9822620877

Tel. No.: (0240) 2400877,

ajanta1977@gmail.com, www.ajantaprakashan.com

Editor : Vinay S. Hatole

Peer Reviewed Referred and
UGC Listed Journal
(Journal No. 40776)

ISSN 2277 - 5730

AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

18-19

Volume-VIII, Issue-I
January - March - 2019
Marathi Part - IV

IMPACT FACTOR// INDEXING
2018 - 5.5
www.sjifactor.com

Ajanta Prakashan

CONTENTS OF MARATHI PART - IV

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
३१	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे जातीव्यवस्थाउ निर्मूलन विषयक विचार डॉ. संदिप मनीहरराव राऊत	१२२-१२६
३२	सामाजिक चळवळीत व. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे योगदान। प्रा. यु. डी. चव्हाण प्रा. एन. ए. पिस्तुलकर	१२७-१३०
३३	सामाजिक प्रबोधन : संत तुकारात डॉ. प्रा. वैशाली बाबूराव कोटंबे	१३१-१३३
३४	राजर्षी शाहू महाराज आणि प्राथमिक शिक्षण विनोद राजेंद्र कामडी	१३४-१३७
३५	राजर्षी शाहूंचे राष्ट्रीय एकात्मतेसंबंधीचे राजकीय विचार प्रा. डॉ. विनोद राठोड	१३८-१४०
३६ ✓	आचार्य विनोबा भावे यांचे सामाजिक व राजकीय चळवळीतील योगदान प्रा. डॉ. यु. आर. धुमाळे	१४१-१४३
३७	महात्मा फुले यांचे सामाजिक चळवळीतील ऐतिहासिक योगदान प्रिंकंका सुभाष खरात	१४४-१४९
३८	सुरेश भटानंतर विदर्भातील सामाजिक गझल प्रा. संजय एस. पोहरे	१५०-१५५
३९	राजर्षी शाहू महाराजांचे कल्याणकारी व्यवस्थापन प्रा. डॉ. सुधीर गोघाटे	१५६-१५८
४०	आदिवासी साहित्यिकांचे सामाजिक योगदान डॉ. मंदा माणिकराव नांदुरकर	१५९-१६२
४१	समाज जीवनामध्ये संगीताचे स्थान प्रा. नेत्रा गजानन मानकर (सोलव)	१६३-१६५
४२	लोकसंगीतातून सामाजिक दर्शन डॉ. वनिता तु. भोपत (केतकर)	१६६-१६७

३६. आचार्य विनोबा भावे यांचे सामाजिक व राजकीय चळवळीतील योगदान

प्रा. डॉ. यु. आर. धुमाळे
राज्यशास्त्र विभाग, श्री नरसिंग महाविद्यालय, अकोट.

सारांश

भारताच्या भुमिवर अनेक महान व्यक्तींचा जन्म झालेला आहे. त्यांच्या कार्यकृतीमधून सामाजिक व राजकीय चळवळीमध्ये खुप मोठे योगदान प्राप्त झाले आहे या व्यापक योगदानामधून राष्ट्राची एकता, एकात्मता राखुन ठेवण्याचा प्रयत्न झालेला असल्याचे दिसुन येते यामध्ये प्रामुख्याने आचार्य विनोबा भावे यांचा उल्लेख करावा लागेल. राष्ट्रपिता महात्मा गांधींच्या विचारधारेला प्रभावीत होवुन त्यांनी सामाजिक व राजकीय चळवळीमध्ये खुप मोठा लढा व योगदान दिले आहे.

सर्वोदय आणि भुदान चळवळीचे जनक विनोबा भावे यांचा जन्म 1895 मध्ये महाराष्ट्रामधील कुलाबा येथे झाला. विनोबा भावे जेव्हा 25 वर्षांचे होते तेव्हा महात्मा गांधीजींनी त्यांना आचार्य ही पदवी दिली आणि 1921 मध्ये त्यांना वर्ध्याला आश्रम काढायला सांगितले. विनोबाजींच्या आध्यात्मिक ज्ञानाने गांधीजी प्रभावीत झाले होते. 1940 मध्ये गांधीजींनी चळवळीचे आव्हान केले त्यामध्ये पहिला सत्याग्रही म्हणुन विनोबा भावे यांची निवड करण्यात आली. 1942 मध्ये भारत छोडो आंदोलनात विनोबाजी सहभागी झाले होते. राष्ट्रपिता गांधीजी नंतर दुसरे गांधीजी म्हणुन आचार्य विनोबा भावे यांना ओळखल्या जात होते. एकंदरीत भारताच्या स्वातंत्र्य चळवळीत तसेच सामाजिक परिवर्तनाला दिशा देण्याचे महत्वपूर्ण काम आचार्य विनोबा भावे यांनी केले.

1. आचार्य विनोबा भावे यांचे लोकशाही संबंधात विचार

विनोबाजी मनोवृत्तीने लोकशाहीवादी होते. कोणताही निर्णय लादणे हे त्यांना पसंत नव्हते. विनोबांना जी लोकशाही अभिप्रत आहे ती राज्यविरहीत लोकशाही आहे. जनतेच्या हातात सत्ता असणे हे लोकशाहीचे खरे वैशिष्ट्य ठरते. विनोबाजी ही कल्पना अधिक विस्तारपणे मांडतांना म्हणतात लोकशाहीत प्रत्येक व्यक्ती ही शासक असते. ती इतरावर शासन करीत नसुन स्वतःवरच शासन करते. विशेष म्हणजे ती अशाप्रकारे शासन करते की ज्याचा इतरांना त्रास होणार नाही. लोकशाही व्यवस्थेत प्रत्येक व्यक्तीला स्वातंत्र्य प्राप्त झालेले असते जे व्यक्ती विकासासाठी महत्वाचे ठरते. विनोबा भावे यांनी लोकशाही प्रणित व्यवस्थेचा पुरस्कार केलेला आहे. सामाजिक व राजकीय परिवर्तन घडुन आणायचे असेल तर लोकशाही या परिवर्तनाच्या माध्यमातुनच जावे लागणार आहे. सामाजिक आणि राजकीय परिवर्तन लोकांच्या अंतिम निर्णयामधुनच ठरू शकते. या गोष्टीवर त्यांचा पुर्ण विश्वास होता. लोकशाही व्यवस्थेमध्ये अंधविश्वास या गोष्टीला त्यांनी प्राधान्य दिलेले नाही तर त्यांनी वास्तविक परिस्थितीवर विश्वास व्यक्त केलेला आहे.

Shri Shivaji Education Society, Amravati.
Shri Shivaji College of Arts, Commerce and Science, Akola (MS)

NAAC Reaccredited with A Grade
(CGPA 3.24)

College with Potential for Excellence
Status by UGC

Lead College Status by SGB, Amravati University, Amravati.
DST FIST Support

In Collaboration with
Dr. Panjabrao Deshmukh Krishi Vidyapeeth, Akola. (M.S.)

UGC Sponsored
National Conference
On

**Contribution of Indian Thinkers and Literary
Writers in Social Reforms (NCCSR-2019)**

(An Interdisciplinary Approach)
January 5th, 2019

CERTIFICATE

This is to certify that Mr./Mrs./Miss./Dr. प्रा. डॉ. यु. आर. घुमाळे of राज्यशास्त्र-विभाग, श्री नरसिंग महाविद्यालय, अकोट. has Participated and Presented a paper tittle "आचार्य विनोबा भावे यांचे सामाजिक व राजकिय चळवळीतील योगदान" at the National Conference on "Contribution of Indian Thinkers and Literary Writers in Social Reforms (NCCSR-2019)" on 5th January 2019. Organized by Faculty of Humanities and IQAC Shri Shivaji College of Arts, Commerce and Science, Akola (MS)

His or her paper has been included in the conference bearing the AJANTA -ISSN - 2277 - 5730 with 5.5 Impact Factor.

Dr. Rameshwar M. Bhise
Principal

Dr. Kiran S. Khandare
Convener

Dr. Jiwan H. Pawar
Organising Secretary

Peer Reviewed Referred
and UGC Listed Journal
(Journal No. 40776)

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume-VIII, Issue-I
January - March - 2019
Marathi / Hindi Part - I

Ajanta Prakashan

IMPACT FACTOR/
INDEXING-2018-5.5
www.sjifactor.com

CONTENTS OF MARATHI PART - I

अ. क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१३	भारतीय शेतकरी: समस्या व आव्हाने आणि उपाय योजना प्रा. डॉ. उमेश आर. धुमाळे	५२-५५
१४	पर्यावरणीय समस्यांमुळे शेतीवर होणारे परिणाम डॉ. संजय एस. भुतमवार	५६-६०
१५	भारतीय शेतकरी: समस्या व आव्हाने सह. प्रा. हेमलता ग. ढगे	६१-६३
१६	पारधी जमातीतील शेतकरी जीवन आणि प्रथा व परंपरा डॉ. देविदास श्रीराम भगत	६४-६६
१७	भारतातील स्थलांतरितांच्या समस्या प्रा. रोहित सुधाकर वनकर	६७-७१
१८	भारतीय शेती आणि राजकारण Dr. Ramakant P. Gajbhiye Dr. Chandrashekhar J. Gaikwad	७२-७७
१९	बालसाहित्य निर्मिती विषयक लेखन प्रा. प्रतिभा कृष्णराव आवंडकर (थोरात)	७८-८३
२०	मराठी रंगभूमीच्या इतिहासातील महाराष्ट्र राज्य नाट्य स्पर्धेचे योगदान जगन्नाथ (नाथा) ज. चितळे प्रा. डॉ. सौ. संपदा कुलकर्णी (गिरगावकर)	८४-९०

१३. भारतीय शेतकरी: समस्या व आव्हाने आणि उपाय योजना

प्रा. डॉ. उमेश आर. घुमाळे

राज्यशास्त्र विभाग, श्री नरसिंग कला वाणिज्य महाविद्यालय, अकोट.

सापंश

भारत देश हा संताची, कर्मयोगीची तसेच कष्टकरी शेतकऱ्यांची भुमी आहे. जगामध्ये भारत कृषी प्रधान देश आहे. आणि भारताची ओळख आहे. जगाचा पोशिंदा आणि शेतकरी वर्गाची ओळख आहे. आज भारताला स्वतंत्र्य होवून ७० वर्षे झालेली आहेत. परंतु शेतकरी वर्गाच्या संदर्भात कोणतेही महत्वपूर्ण निर्णय झालेले नाहीत. "स्वामिनाथन आयोगांची अमंलबजावणी झालेली दिसून येत नाही. सरकारे कोणत्याही पक्षाची असली तरी शेतकरी वर्गाच्या संदर्भात ठोस उपाययोजना व ध्येय-धोरणे राबविले असल्याचे दिसून येत नाही. आज भारतामध्ये अनेक राज्यामध्ये शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या मोठ्या प्रमाणात होत असल्याचे दिसून येत आहे. सरकारची शेतकऱ्यांच्या प्रति संवेदना रटाळ बनली आहे. यावर शासनाच्या माध्यमातून योग्य उपाय योजना झाल्या पाहिजेत. आज शेतकरी आव्हानाचा सामना करत आहे. यामध्ये नैसर्गिक व सोबतच सरकारी ध्येय-धोरण यामध्ये शेतकऱ्यांची परिस्थिती भयावह बनली आहे. निवडणुका आल्या की शेतकरी वर्गाची वर्तमान सरकारला व विरोधी पक्षांना आठवण होते. कर्जमाफी, शेतकऱ्यांना पेंशन, कर्जाच्या योजना वार्षिक पंधरा हजार रूपये मदत अशा घोषणा आपण वाचत असतो. थोडक्यात शेतकरी हा देशाचा कणा आहे. तोच जर मोडला तर भारताची कृषी प्रधान व्यवस्था पुर्णतहा डबघाईस येईल तेव्हा शेतकरी जगला तर देश जगेल"

आज भारतीय शेतकऱ्यांच्यापुढे अनेक समस्या व आव्हाने आहेत. शेतकरी देशाची शान आहे. तो १२५ कोटी लोकसंख्येचा पोशिंदा आहे हे सर्व प्रथम आपण लक्षात घेतले पाहिजे. आज शेतकरी आत्महत्या करत आहे हा एक चिंतनीय विषय असून त्यावर गंभीरपणे विचार होणे गरजेचे आहे. अन्यथा भारत शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या करणाऱ्या देशामध्ये मांडला जाईल.

दोन दशकात कृषी आणि सलग्न क्षेत्रातील स्थूल भांडवल निर्माती आणि सार्वजनिक गुंतवणूकीचे प्रमाण सातत्याने घटले. अनिर्बंध बाजारीकरण, खते, बियाणे तसेच किटकनाशकांचा दर्जा व किंमतीकडे दुर्लक्ष झाले परिणामी अदानाच्या किंमतीत वाढ झाली त्यांच प्रमाणे नविन बियाणे किटकनाशके यांचे भाव वाढले. सततची निसर्गाची समस्या, हवामानाच्या बदल, जागतीकिकरण, विजेची समस्या, मुलाच्या शिक्षणाची व मुलींच्या लग्नाची काळजी इत्यादी कारणामुळे शेतकरी वर्ग मानसिकतेमधून जात असून आत्महत्या करण्यास प्रवृत्त होत आहे. आणि आज दररोज दैनिकांमध्ये शेतकऱ्यांची आत्महत्या होत असल्याचे दिसून येते. याला जबाबदार कोण असा प्रश्न निर्माण होते.

The Berar General Education Society, Akola's
**SHRI KISANLAL NATHMAL GOENKA ARTS & COMMERCE COLLEGE,
KARANJA (LAD), DIST. WASHIM**

(Affiliated to Sant Gadge Baba Amravati University, Amravati)
(Reaccredited by NAAC With B+ Grade with 2.56 C.G.P.A.)

National Level Conference

ON

'INDIAN FARMER : ISSUES & CHALLENGES'

(Sunday, 17th February 2019)

Certificate

This Is To Certify That Dr./Prof./Shri./Ku. Umesh Dhumale. of
Narsing College, Akot.

Has Participated In National Level Conference at Shri Kisanlal Nathmal Goenka Arts & Commerce College,
Karanja (Lad), Dist. Washim. He / She has presented a paper on शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या

"भारतीय शेतकरी : समस्या व आव्हाने आणि उपाय योजना"

Dr. D. B. Raghuwanshi
Organizing Secretary

Dr. V. R. Kojape
Officiating Principal

Adv. Motisingh G. Mohita
Hon. Secretary
The B. G. E. Society, Akola.

Dr. Rajkumar B. Heda
Hon. President
The B. G. E. Society, Akola.

195-20
Impact Factor - 6.625

ISSN - 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY

International Multidisciplinary E-Research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

January-2020 Special Issue - 217 (C)

**IMPACT OF VALUES BASED ON M.K.GANDHI,
PT. J. NEHRU, DR. B. R. AMBEDKAR &
DR. PANJABRAO DESHMUKH'S PHILOSOPHIES
IN PRESENT SITUATION**

Guest Editor:

Dr. Rameshwar M. Bhise,
Principal,
Shri Shivaji College of Arts, Commerce and Science,
Akola [M.S.] INDIA

Hon. Sheshraoji S. Khade,
Secretary,
Shri Shivaji Education Society, Amarawati

Chief Editor:

Dr. Dhanraj T. Dhangar

Executive Editor of the issue:

Dr. Jivan H. Pawar
Dr. A. S. Raut
Dr. G. V. Korape
Dr. Sanjay J. Tidke
Dr. Ananda B. Kale,
Dr. S. D. Thorat

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmoc Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

I
N
T
E
R
N
A
T
I
O
N
A
L
R
E
S
E
A
R
C
H
F
E
L
L
O
W
S
A
S
S
O
C
I
A
T
I
O
N

INDEX

No.	Title of the Paper	Author's Name	Page No.
1	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे शिक्षणविषयक विचार	डॉ. पी. एस. लोखंडे	04
2	राष्ट्रपिता महात्मा गांधींचे अनमोल व प्रासंगिक विचार	डॉ. यु. आर. धुमाळे	07
3	महात्मा गांधींची सर्व धर्म समभाव संकल्पना आणि आधुनिक काळात त्याची प्रासंगिकता	डॉ. शाम दुतोंडे	10
4	महात्मा गांधींचे आर्थिक विचार	डॉ. अलका मानकर	14
5	सद्य परिस्थितीवर महात्मा गांधींच्या तत्वाज्ञानात्मक मुल्यांचा प्रभाव	कल्याणी मंडलिक	18
6	डॉ. आंबेडकरांना अपेक्षित लोकशाही जिवंत ठेवण्यासाठी अभिव्यक्ती स्वातंत्र्याची गरज होती ती आपली भूमिका व योगदान	डॉ. अच्युत काळे	20
7	महात्मा गांधींच्या तत्त्वज्ञानाची २१ व्या शतकात गरज	प्रमोदकुमार कुलकर्णी	25
8	भारतीय संस्कृतीच्या माध्यमातून मूल्य शिक्षणाची निर्मिती	डॉ. ए. एफ. सुकराह	29
9	महात्मा गांधींचे शैक्षणिक तत्त्वज्ञान	डॉ. साधना कुलट	32
10	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचा शिक्षणविषयक दृष्टिकोन	डॉ. विलास डहणकर	35
11	अर्थतज्ञ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर	डॉ. अलका मानकर	38
12	महात्मा गांधींचे सर्वोदय दर्शन की प्रासंगिकता	डॉ. प्रमोदकुमार नंदेश्वर	42
13	Jawaharlal Nehru's Thoughts on National Developing Policies	Dr. M. V. Kohale	47
14	An Understanding of Pt. Nehru's Idea of Parliamentary Democracy	Dr. Purushottam Deshmukh	50
15	The Bond between Literature and Value Education	M. A. Wasnik	53

Our Editors have reviewed papers with experts' committee, and they have checked the papers on their level before stop for the literature. Except it, the respective authors of the papers are responsible for originality of the papers and intensive thoughts in the papers. Nobody can republish these papers without the permission of the publisher.

- Chief & Executive Editor

Published by -

© Mrs. Swati Dhanraj Sonawane, Director, Swatidhan International Publication, Yeola, Nashik
Email : swatidhanrajs@gmail.com Website : www.researchjourney.net Mobile : 9665398258

राष्ट्रपिता महात्मा गांधींचे अनमोल व प्रासंगिक विचार

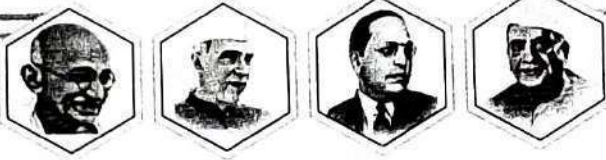
प्रा. डॉ. यु. आर. धुमाळे
राज्यशास्त्र विभाग
श्री नरसिंग महाविद्यालय, अकोट.

सारांश:

जगाला शांतीचा व अहिंसेचा संदेशदेणारे राष्ट्रपिता महात्मा गांधी यांचे विचार अजरामर असून जगाने गांधी विचार आचरणात आणण्याची गरज आहे. महात्मा गांधीजी भारताला मिळालेली फार मोठी देणगी आहे. सत्य व अहिंसा व सत्याग्रह या शस्त्रांच्या आधारावर राष्ट्रपिता गांधींनी ब्रिटीश राजवटी विरोधात लढा देवून कशा प्रकारे अहिंसेचा शस्त्राचे मार्गाने देशाला स्वातंत्र्य मिळवून दिले यामधून प्रेरणा घेण्यासाठी अहिंसा व शस्त्राचे महत्त्व येथे स्पष्ट करावे लागेल. गांधी विचारधारेची जादु जगाला प्रभावित करते आहे. प्रख्यात विचारवंत आईन्स्टाईन यांनी गांधीजींच्या संदर्भात असे मत व्यक्त केले की, "महात्मा गांधीजींसारखा हाडामासाचा माणूस या भूतलावावर होवून गेला असा विश्वास येणाऱ्या नवीन पिढ्या ठेवणार नाहीत" महात्मा गांधीजींची शिकवण व त्यांच्या विचारांच्या माध्यमातून जागतिक शांतता नांदू शकेल असा प्रयत्न अनेक देशांच्या तसेच युनोच्या माध्यमातून केला जात असल्याचे दिसून येते. गांधीजी विचार प्रणीत तंटामुक्त गाव मोहिम आज युनोमध्ये पोहचली आहे. ही त्यांच्या विचारांची २१ व्या शतकात प्रासंगिकता आहे.

भारत देश हा जगातील सर्वात मोठी लोकशाही प्रक्रीया राबविणारा देश आहे. धर्माच्या नावावर चालणाऱ्या देशांता अनेकदा विविध समस्या व अडचणींना सामोरे जावे लागते. भारत व पाकीस्तान एकाच वेळी स्वतंत्र झाले मात्र भारत व पाकीस्तान या दोन देशांमधील फरक ठळकपणे समोर येतो परंतु यामाग राष्ट्रपिता महात्मा गांधींचे विचार कारणीभूत आहेत. जे देशाची शक्ती आहे. राष्ट्रपिता महात्मा गांधीजींची १५० वी सुवर्ण जयंती संपुर्ण भारत व जगात साजरी केलेली आहे. ही त्यांच्या तत्वज्ञानाची, कार्याची, योगदानाची व्यापकता आहे. देशाप्रती त्यांचे समर्पण ही जगची बाजू आहे. गांधीजींवर १ लाख पुस्तके लिहीण्यात आली. युनायटेड एक्स या अमेरिकेतील नियतकालीकाने जेव्हा जगातील १० हजार नागरीकांना प्रश्न विचारला तेव्हा ८८% जणानी महात्मा गांधी हेच सर्वश्रेष्ठ होते असे उत्तर दिले म्हणुन विचारवंताबरोबर कल्पवंत व राजकारणी गांधीजींचा विचार करू लागले आहे. तुमच्या देशात महात्मा गांधी झाले नसते तर माझ्या सारख्या कृष्णवर्णीय माणूस अमेरिकेचा राष्ट्राध्यक्ष झाला नसता असे बराक ओबामा भारताच्या संसदेमध्ये येवून बोलुन गेले. यावरून गांधीजींचे मोठेपण व आकाशाएवढी त्यांची उंची, कार्य, कर्तुत्वाची पोच पावती दिसून येते.

महात्मा गांधींच्या देशामध्ये ज्यांनी सत्य, अहिंसा याची पेरणी केली त्या ठिकाणी आज सत्य, अहिंसा लोकशाही स्वातंत्र्य, समता, बंधुता या महत्वपूर्ण संकल्पना पायाखाली तुडवल्या जात आहेत. काय हा प्रश्न प्रत्येक भारतीयांच्या मनात निर्माण झाल्याशिवाय राहणार नाही. जेव्हा जेव्हा गांधी अनुयायी यांना देशावर संकट आले आहे असे जाणवेल तेव्हा तेव्हा गांधीजींच्या सत्य, अहिंसा या शस्त्राची ढाल केल्याशिवाय प्रत्येक भारतीय राहणार नाही आणी निश्चित पणे गांधीजींच्या तत्वज्ञानामधून समस्त भारतीयांचा विकास होईल एवढे मात्र निश्चित. महात्मा

Shri Shivaji Education Society, Amravati's
SHRI SHIVAJI COLLEGE OF ARTS, COMMERCE AND SCIENCE, AKOLA

NAAC Reaccredited with A Grade (CGPA 3.24) College with Potential for Excellence (Status by UGC) Lead College (Status by SGB, Amravati University, Amravati) DST – FIST Support

One Day International Conference On

**Impact of Values based on M. K. Gandhi, Pt. J. Nehru, Dr. B. R. Ambedkar and
Dr. Panjabrao Deshmukh's Philosophies in present situation"**

21st January 2020

In collaboration with

Shri Shivaji Education Society, Amravati

Certificate

This is to certify that Dr. /Mr. /Ms. Dr. Umesh R. Shumale of

Shri Narsing College Acat has participated/poster/presented a research paper entitled

राष्ट्रपीता महात्मा गांधीजींचे अन्मोल व प्रासंगिक विचार
in the One Day International Conference on "Impact of Values based on M. K. Gandhi, Pt. J.

Nehru, Dr. B. R. Ambedkar and Dr. Panjabrao Deshmukh's Philosophies in present situation"

organized by Shri Shivaji College of Arts, Commerce and Science, Akola on January 21st, 2020.

Hon'ble. Sheshraaj S. Khade

Secretary,

Shri Shivaji Education Society, Amravati

Dr. Rameshwar M. Bhise

Principal

Shri Shivaji College, Akola

Impact Factor-7.675 (SJIF)

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

June - 2020

SPECIAL ISSUE- CCXXXII (232)

*Challenges in the 21st Century & Need
of Gandhian Ideology*

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor:
Dr. V.L. Bhangdia
Principal
Smt. Kesharbai Lahoti
Mahavidyalaya, Amravati
Dist. Amravati.

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

Aadhar PUBLICATION

23	महात्मा गांधीजींच्या विचारातील काही निवडक संकल्पना डॉ. संतोष खंडारे	78
24	राष्ट्रबांधणी, राष्ट्रवाद आणि राष्ट्रीय एकात्मतेच्या संदर्भात महात्मा गांधींच्या विचारांची आवश्यकता डॉ. पी.एल. अंबोरे	83
25	म.गांधीजींच्या विचारधारेत "अध्यात्माचे स्वरूप" आबासाहेब माणिकराव देशमुख	86
26	महात्मा गांधीजींचे आर्थिक विचार ग्राम स्वराज्याचा आधार प्रा. डॉ. दिपक शृंगारे	88
27 ✓	राष्ट्रपिता महात्मा गांधीजी यांच्या स्वराज्यासमोरील २१ व्या शतकातील आव्हाने व उपाय योजना. प्रा.डॉ.उमेश आर.धुमाळे	92
28	महात्मा गांधींची मुलोद्योगी शिक्षण योजना आणि वर्तमान शिक्षणप्रणाली डॉ. कविता तातेड	95
29	महात्मा गांधींचे विचार : ग्रामिण आणि कृषी विकास कु. स्वाती रूपराव पिंगळे	100
30	महात्मा गांधी आणि राष्ट्रीय एकात्मता - एक मूल्य सुनिल रामदास खडसे	102
31	महात्मा गांधींच्या तत्त्वविचारातील जीवनमूल्यांची आवश्यकता प्रा. डॉ.स्मिता सूर्यवंशी	107
32	पर्यावरणाविषयी महात्मा गांधीजी यांचा दृष्टीकोन प्रा.अनिल चिंतामण सावळे	109
33	महात्मा गांधींचे राजकीय, सामाजिक आणि आर्थिक सुधारणाविषयक विचार भावना मनोज तांयडे	112
34	महिला सबलीकरणाविषयी म. गांधीजींचा दृष्टीकोन प्रा. कु. पल्लवी धनंजय इंगोले	119
35	महात्मा गांधीजींचा सामाजिक न्याय प्रा. डॉ. संजय जे. भगत	123
36	महात्मा गांधींचे शैक्षणिक तत्वज्ञान व आजची परिस्थिती डॉ. वनिता ना काळे	126
37	भारतीय राष्ट्रीय आंदोलनात महात्मा गांधीजींचे योगदान डॉ. पी. जी. राठोड	130
38	राष्ट्रीयत्व व राष्ट्रीय एकात्मता संबंधी गांधीजींचे विचार डॉ. मालिनी मोहन वडतकर	134
39	महात्मा गांधी यांचे राष्ट्रीय एकात्मते संबंधीचे विचार प्रा. डॉ. श्रीराम खाडे	142
40	व्यक्तिहत्व विकासात महात्मा गांधीजींच्या सत्य आणि अहिंसातत्वाचे योगदान प्रा.रजनी आनंदराव काळे	148
41	महात्मा गांधींचे स्त्रीविषयक विचार आणि २१ व्या शतकातील स्त्री वास्तव प्रा. सुधीर मा. गोटे	150
42	महात्मा गांधींचे राजकीय, सामाजिक आणि आर्थिक विचार प्रा. ज्योती आर. खोब्रागडे	153
43	महात्मा गांधी आणि महिला सक्षमीकरण प्रा. नीता एस. पाठक	157
44	गांधीजींच्या राष्ट्रवादसंबंधीचे विचार : एक विश्लेषणात्मक अध्ययन प्रा. डॉ. रजनीश बांबोळे	160

राष्ट्रपिता महात्मा गांधीजी यांच्या स्वराज्यासमोरील २१ व्या शतकातील आव्हाने व उपाय योजना.

प्रा.डॉ.उमेश आर.धुमाळे

राज्यशास्त्र विभाग श्री नरसिंग कला वाणिज्य महा.अकोट

सारांश :-

भारताच्या जडणघडणीत अनेक महापुरूषांचे व स्वातंत्र्यविरांचे योगदान आहे. भारत हा देश असा आहे की, ज्या भारतमातेच्या कुशित अनेक रत्नांनी जन्म घेतला आहे. यामध्ये प्रामुख्याने राष्ट्रपिता महात्मा गांधीजींचा समावेश होतो. सत्य,अहिंसा, सत्याग्रह या साधनाच्या द्वारे १५० वर्षांची ब्रिटीशांची गुलामगिरी संपुष्टात आणली आणि परकीय गुलामगिरीच्या बंधनातून भारतमातेला मुक्त केले. ही कहानी आहे महानायक राष्ट्रपिता महात्मा गांधीजींच्या विचारशक्तीची.

भारतोच सविधान २६ जाने.१९५० रोजी अंमलात आले आज ७० वर्षे होउन गेलीत आणि महात्मा गांधीजींची हत्या होवून ७२ वर्षे उलटली आहेत. परंतु या प्रवासामध्ये अनेक आव्हाने येवून गेलीत व आव्हाने संकटरूपी राक्षसाच्या रूपात दिसत आहेत. सनमानीय प्रधानमंत्री श्री नरेंद्रजी मोदी यांनी राष्ट्रहित,देशाची एकता व अखंडता या विषयांना घेवुन अलीकडंच संसदेमध्ये ३७० कलम,सी. सी.ए.,एन.आर.सी., एन.पी.आर हे विषय प्रस्तुत केले आहेत. परंतु याविषयाला घेवुन संपूर्ण भारतामध्ये मोर्चे,घेराव,जाळपोळ मोठया प्रमाणात होत असतांना दिसून येत आहे.आज भारताची दिशा दशेमध्ये परिवर्तित होत असतांना दिसत आहे. देशाची एकता व अखंडता कायम राहावी यासाठी राष्ट्रपिता महात्मा गांधीजीची अहोरात्र प्राणाची पर्वा न करता कार्य केले. व ३० जाने.१९४८ रोजी त्यांची हत्या करण्यात आली.परंतु त्यांचे विचार आजही अमर आहेत. मा.नरेंद्रजी मोदी यांच्या निमंत्रणावरून अमेरिकेचे प्रे डोनाल्ड ट्रम्प भारत भेटीवर येवून गेलेत. त्यांच्या भारत भेटीची सुरुवात राष्ट्रपिता महात्मा गांधी व शेवटही राष्ट्रपिता महात्मा गांधी हीच होती. परंतु २१ व्या शतकात गांधीजींच्या स्वराज्यसमोर संकट रूपे आव्हाने आहेत व त्यांचा उपायही गांधी विचारच आहेत.

आज भारत देशाच्या अर्थव्यवस्थे पूढे लोकसंख्या वाढ, आरोग्य,पाणी पुरवठा,नक्षलवाद, आतंकवाद,भ्रष्टाचार या मुख्य समस्या आहेत. स्वातंत्र्याच्या ७३ वर्षांनंतर देखील आपण शेतीला व लोकांनापुरेसा पाणीपुरवठा करू शकलो नाही आज १३७ कोटी लोकसंख्याचा तरूण भारत देश आहे ही लोकसंख्या उतपादाक्षम तरच भारत महासत्ता बनू शकेल आज लोकसंख्येला योग्य दिशा देणे व बेरोजगारीचे प्रमाण कमी करणे ही आजची खरी आव्हाने आहेत. युवकांच्या हाताला जर काम मिळाले नाही तर भारत देशाचे महासत्ता होण्याचे स्वप्न अपूर्ण राहू शकते. त्यामुळे तरूणांच्या हाताला काम मिळण्यासाठी शासनाने प्रयत्न करणे गरजेचे आहे. तसेच शिक्षण, आरोग्यावर शासनांचे जास्तीतजास्त खर्च करायला पाहीजे. शहरीकरणामुळे आरोग्य निवारा व प्रदुषणांच्या समस्या दिवसेदिवस वाढत आहेत. यावर समर्पक उपयोजना शासन राबवत आहे. शेतीचे नंदनवन करण्यासाठी प्राणी प्रश्न सोडवण्यासाठी नद्या नाले एकमेकांना जोडण्यासाठी विज्ञान व तंत्रज्ञानाच्या वापरामुळे सेवाभाव वाढवू शकते.

महात्मा गांधींच्या कल्पनेतील आदर्श राज्य किंवा रामराज्य :-

महात्मा गांधीजींनी १९ सप्टेंबर १९४९ रोजी प्रकाशित झालेल्या 'यग इंडीया' च्या अंकात रामराज्या संबंधी आपले विचारमांडले आहे. त्यामध्ये महात्मा गांधी म्हणतात 'माझ्यासाठी रामराज्य म्हणजे हिन्दू राज्य नाही सोप्या शब्दात हिन्दू राज्य याअर्थाने मी रामराज्य शब्द वापरला नाही, कारण

Shri Ganeshdas Rathi Chhatralaya Samiti's

Smt. Kesharbai Lahoti Mahavidyalaya Amravati

NAAC Re-accredited at Grade 'A' with CGPA - 3:09 (2011-16)

ISO9001:2015 certified College

U.G.C. Sponsored

ONE DAY INTER DISCIPLINARY NATIONAL WEB CONFERENCE

on

CHALLENGES IN THE 21st CENTURY AND NEED OF GANDHIAN IDEOLOGY

■ CERTIFICATE ■

This is to certify that,

Dr./Mr./Mrs. प्रा. डॉ. उमेश आर. धुमाले

of श्री नरसिंग कला वाणिज्य महाविद्यालय, अकोट.

has participated/

presented a paper on राष्ट्रपिता महात्मा गांधीजी यांच्या स्वराज्यासमोरील २१ व्या शतकातील आव्हाने व उपाय योजना

in one day interdisciplinary National Web Conference organized by Mahatma Gandhi Study Center of

Smt. Kesharbai Lahoti Mahavidyalaya Amravati on 6th June 2020.

Dr. Sunita S. Dhopte
Convener

Dr. Vijaykumar L. Bhangdia
Principal

Impact Factor-7.675 (SJIF)

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refreed Indexed
Multidisciplinary International Research Journal

Human Rights : Reality & Challanges

SPECIAL ISSUE
December-2020

Chief Editor

Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor:

Dr. Sandip B. Kale
Coordinator
HOD. Dept. Of Political Science
Yeshwant Mahavidyalaya Seloo
Dist. Wardha

Executive Editor:

Dr. Archana S. Dahane
Officiating Principal
Yeshwant Mahavidyalaya Seloo
Dist. Wardha

This Journal is indexed in :

- **Scientific Journal Impact Factor (SJIF)**
- **Cosmos Impact Factor (CIF)**
- **International Impact Factor Services (IIFS)**

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

Aadhar PUBLICATIONS

INDEX

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	महिला आणि मानवी हक्क	प्रा.हर्षला सूर्यवंशी	1
2	बालमजुरी आणि मानवाधिकार — एक दृष्टीक्षेप	प्रा.राजेंद्र घोरपडे	5
3	मानवी आरोग्याच्या दृष्टिकोणातून मानवी हक्क	प्रा.डॉ.शुद्धोषन एस. गायकवाड	9
4	मानवाधिकार आणि बालकामगार	प्रा.डॉ. नितीन दादाराव गौरखेडे	14
5 ✓	' मानवाधिकार : ज्येष्ठ व्यक्ती(वृद्ध व्यक्ती) सद्यस्थिती एक विश्लेषणात्मक अध्ययन	प्रा.डॉ.यु.आर.धुमाळे	17
6	मानवाधिकाराच्या अंतर्गत आदिवासीच्या ओळखीच्या समस्येचा अभ्यास	प्रा. डॉ. महेंद्र पाटील	21
7	मानवाधिकार आणि भारतीय संविधान	डॉ. सुधाकर सोनोने	25
8	मानवी हक्क आणि युनोची वाटचाल	प्रा.डॉ.नागेश खु.गायकवाड	29
9	मानवाधिकाराच्या दृष्टिकोनातून भारतामध्ये महिलांच्या सबलीकरणासाठी करण्यात आलेल्या विविध तरतूदीचे अध्ययन	प्रा. डॉ. मनिषा यादव	32
10	संयुक्त राष्ट्रसंघटना व मानवी हक्क	प्रा. डॉ. अनंत रिंढे	36
11	मानवी हक्क आणि भारतीय संविधान	प्रा. डॉ. अविनाश पांचाळ	39
12	मानवीय हक्क आणि लिंगभाव समानता	कु.दिप्ती गोपाळराव नेहर	44
13	बालकामगार आणि मानवी हक्क	प्रा.दत्तात्रय मुकूंदराव ढवारे	54
14	मानवाधिकार और चिकित्सा सेवा जीवन का आधार एक विवेचन	डॉ.रमेश टी. बावनथडे	59
15	आदिवासी जमाती आणि मानवी हक्क बळीराम शेषराव चव्हाण / स्नेहा राजेंद्र माने		63
16	भारतीय संविधान आणि मानव अधिकार	प्रा. डॉ. अतुल हणमंत कदम	62
17	मानवाधिकार आणि स्त्रिया	डॉ. प्रा. अश्विनी अविनाश खापरे,	72
18	बालकांचे मानवी हक्क	डॉ. आशिष दि. काळे	75
19	भारतीय समाज में महिला मानवाधिकारों की वर्तमान दशा एवं दिशा	डॉ. अर्चना डी. पाटील	78
20	मानवी हक्क आणि दलित अत्याचार : एक अध्ययन	प्रा. डॉ. आनेराव एम.एम.	81
21	मानवाधिकार व भारतीय संविधान	डॉ. प्रमोद मा. आचेगावे	86
22	बालकामगार व मानव अधिकार	सहा. प्रा. राहुल जे. जोधळे	88

‘ मानवाधिकार : जेष्ठ व्यक्ती(वृद्ध व्यक्ती) सद्यस्थिती एक विश्लेषणात्मक अध्ययन
प्रा.डॉ.यु.आर.धुमाळे
राज्यशास्त्र विभाग श्री नरसिंग महाविद्यालय,अकोट.

सारांश:

संयुक्त राष्ट्रसंघाने मानवी अधिकारा बाबत जाहिरनामा काढून जवळपास ७२ वर्ष पुर्ण झालेली आहे. माणसाला माणुस म्हणून जगण्याचा पुर्णपणे अधिकार आहे. आणि तो त्याला मिळालाच पाहिजे. ही जाणीव विश्व समुहात करून देणारा पवित्र दस्तावेज म्हणजे संयुक्त राष्ट्रसंघाचा जाहिरनामा होय. जगामधील जवळपास सर्वच राष्ट्रांनी आपल्या संविधानामध्ये मुलभूत अधिकार म्हणून मानवाधिकाराचा समावेश केलेला आहे. त्या अनुषंगाने संपुर्ण मानवजातीच्या अधिकारांचे संरक्षण झाले पाहिजे याकरीता उपाययोजना करणे व त्याची अंमलबजावणी करणे ही आजच्या काळाची गरज आहे. मानवी अधिकाराचा संबंध जन्म झाल्यापासून तर वृद्धावस्थेपर्यंत असतो. मानवाधिकाराचे महत्व मानवाच्या जिवनात मोठया प्रमाणात असते. मानवाधिकाराशिवाय व्यक्तीचा सर्वांगीण विकास होवु शकत नाही. हे सर्वप्रथम लक्षात घेणे अनिवार्य आहे. त्या अनुषंगाने अनेक देशांच्या राज्यघटनेमध्ये सुधारणा व उपाययोजना केलेल्या असल्याचे प्रामुख्याने दिसून येते म्हणून १९९९ हे आंतरराष्ट्रीय जेष्ठ नागरीक वर्ष साजरे केले जाते. संयुक्त राष्ट्रसंघाने वृद्धांचे कल्याण हा मानवी हक्कांचा एक महत्वाचा भाग मानला आहे. या संघटनेने मानवी हक्काचे रक्षण आणि आदर करण्याची भुमिका घेतली आहे.

संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या आम सभेच्या व्यासपीठावर वृद्ध व्यक्तींच्या हक्कांचा प्रश्न १९४८ मध्ये अर्जेटीना या देशाने उपस्थित केला होता. आमसभेने हा प्रश्न मानवी हक्क आयोग व सामाजिक आयोग यांचेकडे विचारासाठी पाठवला. युनोच्या आमसभेत मानवी हक्काचा जाहीरनामा मंजूर केला त्यामध्ये ३० कलमे आहेत. यामध्ये २५ व्या कलमात असे सांगितले आहे की, प्रत्येकाला बेरोजगारी, आजारपण, विकलांगता, वृद्धत्व या प्रसंगी संरक्षण मिळण्याचा हक्क आहे. थोडक्यात मानवी अधिकार जेष्ठ व्यक्तींच्या संदर्भात विचाराधीनच आहे.

परिभाषा, अर्थ, व्याख्या :

१. एलीझाबेथ हरलॉक : 'जिवनकमातील अंतीम चरण म्हणजे वृद्धावस्था होय'
२. हेरीक्युमींग : यांच्या मते ' वृद्धावस्थेचा संबंध त्या काळाशी आहे जेव्हा व्यक्ती जिवनातील अभिलाषापुर्ण व पुर्णपणे उपयोगी कालखंडापासून दुर राहण्याचा प्रयत्न करतो' वरील व्याख्यांवरून असे लक्षात येते की, जन्म, बालपण, म्हातारपण, मृत्यु हा मनुष्य जिवनातील अटळ अवस्था आहे. वयाच्या आधारे मानवी जिवनाच्या शेवटच्या अवस्थेला म्हातारपण किंवा वृद्धावस्था असे म्हटले जाते. साधारणपणे वृद्ध कोणाला म्हणावे याबाबत वेगवेगळे निकष आहेत. भारतामध्ये सरासरी ६० वर्ष असणारे स्त्रि पुरूषांना वृद्ध किंवा जेष्ठ नागरीक म्हटले जाते. जिवनाचे सर्वांगीण अध्ययन करून त्यांच्या समोरील समस्यांचे निराकरण करण्यासाठी वार्धक्यशास्त्र निर्माण करण्यात आलेले आहे. यामध्ये वृद्धांचे वय , त्याची संख्या , समस्यांचे स्वरूप, अधिकार, कर्तव्य, उपाययोजना इत्यादी बाबींचे अध्ययन केले जाते व जेष्ठ व्यक्तींची समाजपातळीवर दखल घेतली जाते. अलीकडे औद्योगीकरण, नवनविन शोध, रहाणीमानाचा दर्जा इत्यादीमुळे वृद्धांच्या समस्येत बदल झालेला आहे. तसेच जात, पात, वर्ग तसेच अपंगत्व, निरक्षरता, बेकारी, घरामधील स्थान या समस्यांचा ही परिणाम होत असतो याकरीता एक आलेख पुढील प्रमाणे दिलेला आहे.

Yeshwant Rural Education Society, Wardha
YESHWANT MAHAVIDYALAYA, SELOO, DIST. WARDHA
DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCE

AND
AADHAR SOCIAL RESEARCH & DEVELOPMENT TRAINING INSTITUTE, AMRAVATI

WORLD HUMAN RIGHTS DAY

10th DECEMBER 2020

Certificate

ISSN-2278-9308

Impact Factor 7.675

(SJIF)

HUMAN RIGHTS

This is to certify that Prof./Dr./ Mr./Mrs./Ms.

प्रा.डॉ.यु.आर.धुमाळे

of राज्यशास्त्र विभाग श्री नरसिंग महाविद्यालय, अकोट.

has published a paper on मानवाधिकार : जेष्ठ व्यक्ती (वृद्ध व्यक्ती) सद्यस्थिती एक विश्लेषणात्मक अध्ययन
in Peer Reviewed International Indexed Research Journal Special Issue on
"Human Rights : Reality & Challenges" published on Dated 10th December 2020.

Prof. Virag S. Gawande

Director

Aadhar Social Research &
Development Training Institute, Amravati

Dr. Sandip B. Kale

Coordinator

HOD, Dept. of Political Science
Yeshwant Mahavidyalaya, Seloo

Dr. Archana S. Dahane

Officiating Principal

Yeshwant Mahavidyalaya, Seloo

Impact Factor – 6.625 | Special Issue – 229 (E) | February 2020 | ISSN – 2348-7143

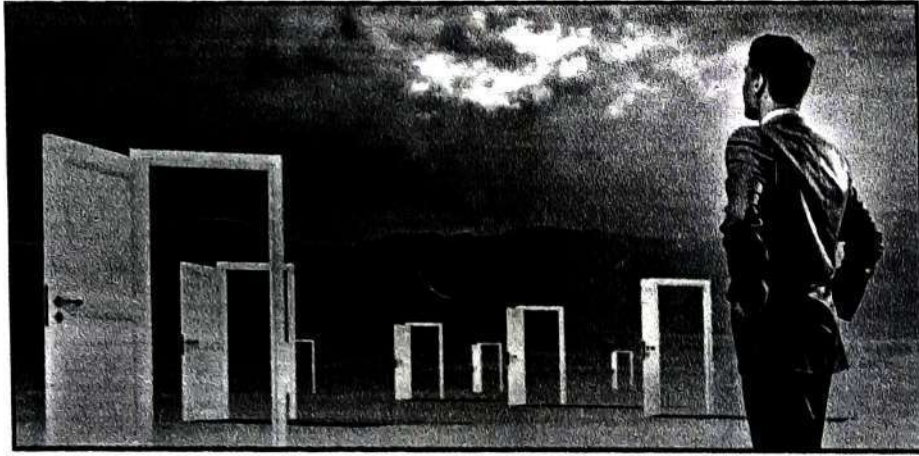
INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY

Multidisciplinary International E-Research Journal

PEER REVIEWED, INDEXED AND REFEREED JOURNAL

SPECIAL
ISSUE
229 (E)

भारतीय युवक : आह्वाने आणि संधी

- अतिथि संपादक -
डॉ. व्ही. आर. कोडापे

- मुख्य संपादक -
डॉ. धनराज टी. धनगर

- कार्यकारी संपादक -
डॉ. एन. एम. छंगाणी
प्रा. पी. एस. शिरसाट

Printed By : PRASHANT PUBLICATIONS, JALGAON

For Details Visit To :
www.researchjourney.net

✓ 18.	“अहिंसा, आतंकवाद व युवक - एक विश्लेषणात्मक अध्ययन” प्रा.डॉ. उमेश आर भुमाळे	44
19.	तरुणांची राजकारणात भूमिका प्रा. डॉ. प्रविण ज. गुल्हाने	46
20.	राष्ट्रवाद उदय व विकास प्रा. डॉ. मेघराज रा. शिंदे	47
21.	राष्ट्रवादाचा अर्थ व स्वरूप प्रा. अभय डी. जायभाये	49
22.	विद्यार्थी चळवळ : नेतृत्व आणि राजकारण डॉ.राजेंद्र श्री. कोरडे	51
23.	भारतीय महिलांचे साहित्यातील योगदान डॉ.कल्पना गोरले	55
24.	बेरोजगारी आणि युवकांची अंशातता गौरवकुमार गो. ठाकरे	58
25.	सहकारी चळवळीत युवकांचा सहभाग आवश्यक प्रा. ए. एम. वानखडे	62
26.	कृषि आणि आजचा युवक प्रा. डॉ. खुशाल विश्वनाथ ढवळे	63
27.	शालेय विद्यार्थ्यांचा शारिरीक क्षमतेचे अध्ययन प्रा.मंजुषा.जे.देशमुख	66
28.	तारुण्यात पोषणाचे महत्व डॉ. मेघा देशमुख	68
29.	‘आजचे मराठी साहित्य आणि युवक’ श्री. रितेश रमेश काशिकर	70
30.	युवक आणि शरीर स्वास्थ्य डॉ.शुभांगी दामले	74
31.	युवकांमधील बेरोजगारीवर नियंत्रण : व्यावसायिक कौशल्य विकास शिक्षण प्रा.डॉ.श्वेता सं.सतुरवार (कुकडपवार)	76
32.	आर्थिक विकासात स्त्रियांची भूमिका प्रा. सविता पंजाबराव बाबुळकर (पानझाडे)	80
33.	राष्ट्रीय एकात्मता आणि युवक डॉ. अशोक जाधव	82
34.	बेरोजगारी आणि युवक प्रा. प्रवीण दिगंबर बोंद्रे	84
35.	जीवनशैलीत बदल करून बँकींग क्षेत्रात कार्य करणाऱ्या कर्मचाऱ्यांच्या स्थूलता व मधुमेहावर झालेल्या प्रभावांचे विश्लेषणात्मक अध्ययन राहुल अ. रडके	89

“अहिंसा, आतंकवाद व युवक - एक विश्लेषणात्मक अध्ययन”

प्रा.डॉ. उमेश आर धुमाळे

राज्यशास्त्र विभाग,

श्री नरसिंग महाविद्यालय, अकोट.

सारांश :

राष्ट्रपिता महात्मा गांधींनी संपूर्ण जगाला सत्य व अहिंसेची शिकवण दिलेली आहे. आज संपूर्ण जगापुढे हिंसा, आतंकवाद, नक्षलवाद या सारख्या गंभीर समस्यांना सामोरे जावे लागत आहे. आतंकवाद, हिंसा देशाच्या व्यवस्थे मध्ये सर्वात मोठा अडथडा आहे. या करीता योग्य ती उपाययोजना करणे ही संपूर्ण जगाची जबाबदारी व कर्तव्य आहे. हिंसा व आतंकवाद आज देशांच्यापुढे राक्षस म्हणून उभा आहे. तरूण, युवा, युवती मोठ्या प्रमाणात यामध्ये सहभागी होत असतांना आपल्याला जगाच्या कोण्या कोपऱ्यामध्ये दिसून येईल. उदा. भारतामध्ये जे.एन.यु व जामिया विद्यापीठ तसेच भारता मधील बरीच विद्यापीठे या नविन विचारप्रवाहाने प्रभावित झाली आहे. विद्यार्थी हा किंवा युवक देशाचे भविष्य असतो. देशाच्या एकता अखंडतेमध्ये त्याचेमोठे योगदान असते ही एक महत्त्वाची बाब आहे. परंतु वर्तमान परिस्थिती मध्ये चित्र हे वेगळेच पहायला मिळते. मिडीया, वर्तमानपत्रे व संसाधने यांच्या माध्यमातून आपण दररोज नवनविन घटना पाहत आणि वाचत असतो की, तरूण युवक व युवती सकारात्मक मार्ग सोडून नकारात्मक मार्ग वर जात आहे तशी एक वास्तविकता आहे. तेव्हा देशाचा विद्यार्थी किंवा युवक हिंसेच्या ऐवजी अहिंसा या मार्गाचा वापर जर केला तर आपले कर्तव्य व आपली जबाबदारी योग्य रित्या पार पाडू शकेल.

आज देश संकटमय अवस्थेतून संक्रमण करत आहे. देशाला सांभाळण्या मध्ये प्रत्येक व्यक्तीचे योगदान मोठ्या प्रमाणात असले पाहिजे. स्वामी विवेकानंदांनी एका ठिकाणी असे म्हटले आहे की, जो युवक व युवती देशाचे भविष्य सावरू शकेल तोच खरा या देशाचा युवक व युवती आहे. त्याच बरोबर राष्ट्रपिता महात्मा गांधीजींनी “अहिंसा ही विरांची शक्ती आहे” असे म्हटले आहे. स्वामी विवेकानंदांनी भारताच्या राष्ट्रवादासाठी ऐक्यभाव आवश्यक असल्याचे मत व्यक्त केले होते. भारता मधील विविध प्रश्न सोडविण्याची क्षमता फक्त युवक व युवतीमध्ये आहे असे त्यांना वाटत असे. वास्तविक देशाच्या अंतर्गत असलेल्या प्रश्नाबाबत मतभेद असुनही राष्ट्राची घटना कोणती असावी, कोणते कायदे असावे, योग्य, अयोग्य निती यावर मत नोंदविण्याचा अधिकार प्रत्येकालाच असतो. परंतु त्याची आपण शहानिशा केली पाहिजे. यामधुन युवकांची राष्ट्रवादाची भूमिका दृढ होते. आपल्या राष्ट्रामध्ये प्रत्येक प्रश्नांची सोडवणूक केल्या जावू शकेल. आपल्या देशाचे नाव काय? आपल्या राष्ट्रामध्ये कोणत्या महापुरुषाने जन्म घेतला निदान याचे तरी तरूण युवक-युवतींनी भान ठेवले पाहिजे आणि महापुरुषांचा आदर्श घेतला पाहिजे. आज देशाची कार्यशक्ती कोणत्याच भूमिकेवर एकत्रीत होवू शकत नाही. राष्ट्रवादाची भूमिका सर्वांची एक असेल तर आम्ही सर्व भारताला चांगला आकार देवू शकू. सर्व युवक-युवती देशा मध्ये कामाला हातभार लावू शकतील.

भारताचे प्रधानमंत्री मा. नरेंद्रजी मोदी यांनी राष्ट्रहिताला घेवुन योग्य व चांगले निर्णय घेतले आहेत हे निश्चित पणे प्रशंसनीय आहे. २०१४ पासून भारतामध्ये अभुतपूर्व बदल दिसून आले आहे. आतंकवाद, नक्षलवाद यांना प्रतिबंध लावण्यात आलेले आहे. युवक व युवतींना चांगल्याप्रकारे मार्गदर्शन सुध्दा केल्या जात आहे. असे असतांना सुध्दा देशाची एकता व एकात्मता कायम रहावी याकरीता युवक- युवतींनी नियमीत अभ्यास करून व राष्ट्रहित डोळ्यापुढे ठेवुन देशाच्या कार्यात योगदान द्यावे, हिंसेचा मार्ग सोडुन अहिंसेच्या मार्गाने त्यांनी आपले कार्य करावे.

दहशत वादाचे प्रकार :

राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय स्तरावर आतंकवाद मोठ्या प्रमाणात पसरलेला आहे. या संदर्भात दहशतवादाच्या वेगवेगळ्या व्याख्या, विद्वान, कायदेतज्ञ, सुरक्षातज्ञांनी केलेल्या आहेत. त्या आधारावर दहशतवादाचे प्रकार त्यामध्ये स्पष्ट मांडता येतील.

१. आंतरराष्ट्रीय दहशतवाद :

आंतरराष्ट्रीय दहशतवाद हा एकाच राष्ट्रपर्यंत मर्यादीत नसतो त्याची पाळेमुळे जगभर पसरलेली असतात. आंतरराष्ट्रीय दहशतवादाच्या कारवाया जगातील सर्वदिशात चालू राहतात. अलकायदा सारख्या दहशतवादी संघटनेचे जाळे एकापेक्षा अधिक राष्ट्रांमध्ये पसरलेले आहे. अनेक राष्ट्रांना या संघटनांमुळे धोका निर्माण झाला आहे. अशा या दहशतवादी संघटना राजकीय आणि सामाजिक परिवर्तनाच्या उद्दिष्टांना प्रभावी करण्यावर महत्त्वाची भूमिका पार पाडत आहे. यामध्ये नविनयुवक-युवती आतंकवादाची भूमिका पार पाडत आहे. उदा. अमेरिके मध्ये वल्डट्रेड वर झालेला हल्ला ही एक सर्वात मोठी घटना होती. त्याच बरोबर मुंबई मध्ये झालेला २६/११ चा हल्ला हा सुध्दा सर्वात मोठा आतंकवादी हल्ला होता. यामध्ये प्रामुख्याने बेरोजगार युवक व युवती यांना या कामावर लावले जाते आणि दिशाहीन केले जाते.

२. देशा अंतर्गत दहशतवाद :

देशा अंतर्गत दहशतवादा मध्ये युवक व युवती प्रत्यक्ष आणि अप्रत्यक्ष पणे सहभागी असल्याचे दिसून येते. याचे उदाहरण म्हणून जे.एन.यु विद्यापीठ आणि जामिया विद्यापीठ त्याच बरोबर भारता मधील अनेक विद्यापीठांमध्ये याचा मोठा प्रभाव दिसून येतो.

३. सिमापार दहशतवाद :

या दहशतवादामध्ये दहशतवादी संघटनांचे केंद्र एका देशामध्ये तर कार्यक्षेत्र दुसऱ्या देशामध्ये असते. यामध्ये एक देश दहशतवादी संघटनांचा वापर दुसऱ्या देशाविरुद्ध करतो. सिमापार दहशतवादांचा बळी पडलेल्या देशामध्ये भारत सर्वात अग्रस्थानी आहे. यामध्ये सर्वाधिक नविन तरूण आतंकवादी म्हणून मिलेटरी प्रशासनाच्या

The Berar General Education Society Akola's
Shri Kisanlal Nathmal Goenka Arts & Commerce College
Karanja Lad, Dist - Washim

(Affiliated To Sant Gadge Baba Amravati University, Amravati)
(Reaccredited By NAAC With B+ Grade With 2.56 C.G.P.A.)

A One Day National Level Conference

ON
Indian Youth : Challenges & Opportunities

Date : Monday, 10th February, 2020

Certificate

This Is To Certify That Dr. / Prof. / Shri. / Ku. उमेश आर घुमाळे

Has Participated In National Level Conference At Shri Kisanlal Nathmal Goenka Arts & Commerce College, Karanja (Lad) Dist. Washim. He/ She Has Presented

A Paper On अहिंसा, आतंकवाद व युवक - एक विश्लेषणात्मक

अध्ययन

Chhanani
Dr. Nilam M. Chhanani

Kodape
Dr. D. R. Kodape

M. G. Mohite
Adv. Motisingh G. Mohite

Heda
Dr. Rajkumar B. Heda

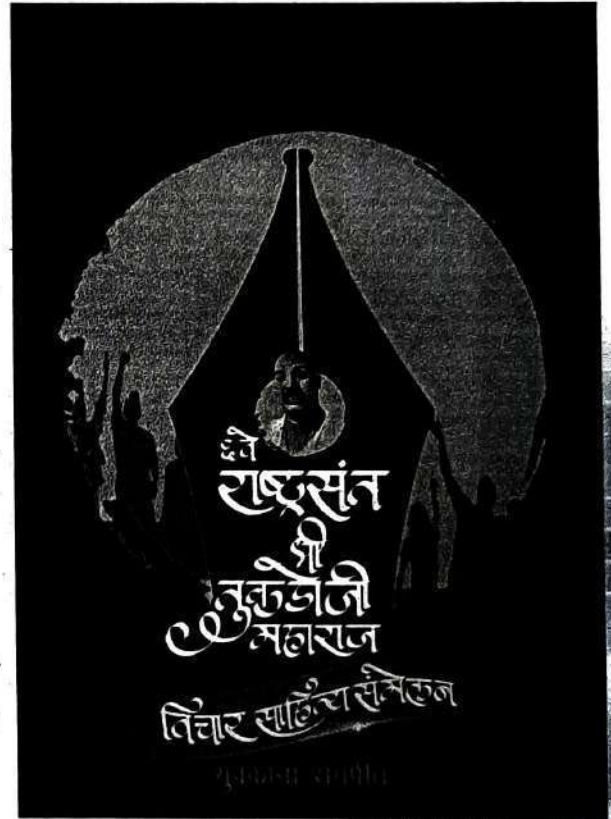
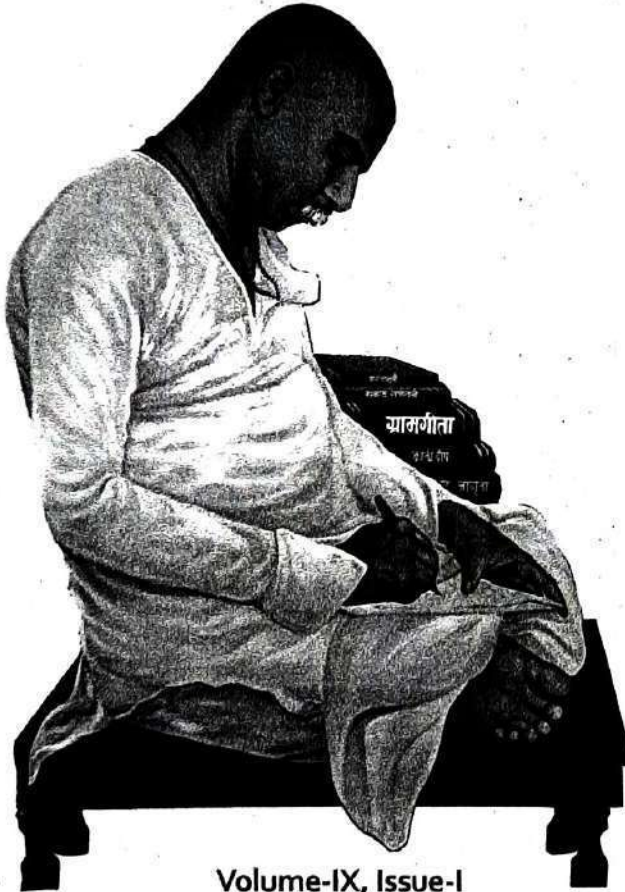
Peer Reviewed Referred and
UGC Listed Journal
(Journal No. 40776)

ISSN 2277-5730

AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume-IX, Issue-I
January - March - 2020
Marathi Part - I

IMPACT FACTOR / INDEXING
2019 - 6.399
www.sjifactor.com

Ajanta Prakashan

CONTENTS OF MARATHI PART - I

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१	ग्रामगीतेतील जिवनमुल्य प्रा. नाजुकराम दिनानाथ बनकर	१-५
२ ✓	वंदनीय राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे ग्राम स्वराज्यांसंबंधी विचार प्रा. डॉ. उमेश आर. धुमाळे	६-८
३	खंजेरीच्या नादातून राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे समाजप्रबोधन प्रा. अमोल वासुदेवराव गावंडे	९-११
४	राष्ट्रसंतांच्या मते सांगीतीक भजनाद्वारे समाजजागृती डॉ. स्नेहल दत्तात्रय शेंबेकर	१२-१४
५	राष्ट्रसंतांचे स्त्री सबलीकरण व महिलोन्नती विषयक विचार प्रा. मंगला डि. बनसोड	१५-१९
६	२१ व्या शतकात राष्ट्रसंतांच्या साहित्याचे महत्व डॉ. सी. डी. पाखरे	२०-२३
७	राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांच्या ग्रामगीतेतील आणि अभंगांतील तत्त्वविचार प्रा. डॉ. मिलिंद भिवाजी कांबळे	२४-२६
८	राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांच्या सांगीतीक योगदानातील सामाजिक तत्व प्रा. नाना विठ्ठलराव भडके	२७-२८
९	राष्ट्रसंतांचा संगीत विषयक दृष्टिकोन प्रा. डॉ. प्रशांत एस. पगाडे	२९-३३
१०	राष्ट्रसंत गाडगे महाराज : सामाजिक, सांस्कृतिक व वैज्ञानिक दृष्टिकोन प्रा. डॉ. शिवाजीराव पाटील	३४-३८
११	राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचा मानवतावाद प्रा. डॉ. शोभा रोकडे	३९-४२
१२	राष्ट्रसंतांचा संगीत विषयक दृष्टिकोन प्रा. डॉ. राहुल एम. भोरे	४३-४५
१३	ग्रामगीता : राष्ट्राच्या विकासाचा जाहिरनामा प्रा. विक्रान्त कृष्णराव मेश्राम	४६-

२. वंदनीय राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे ग्राम स्वराज्यांसंबंधी विचार

प्रा. डॉ. उमेश आर. धुमाळे

राज्यशास्त्र विभाग, श्री नरसिंग कला वाणिज्य महा. अकोट.

सारांश

भारताची भूमी ही संताची भूमी आहे. त्या अनुषंगाने राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे राष्ट्राप्रती, समाजाप्रती, खूप मोठे योगदान आहे. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांनी 'ग्रामगीता' हा ग्रंथ लिहून समाजाला मजबूत करण्याचे फार मोठे कार्य केलेले आहे.

भारता मधील बहुसंख्य जनता खेडयापाडयामध्ये राहते.त्यांची उन्नती व्हावी या करिता गावापासून सुरुवात झाली पाहीजे हे मर्म ओळखून राष्ट्रसंतानी ग्रामगीता हा ग्रंथ लिहीला. राष्ट्रसंत हे विज्ञानवादी, आध्यात्मिक संत होते. राष्ट्रसंतांची 'ग्रामगीता' ही सर्वसाधारण जनतेची 'भागवत गीता' आहे. राष्ट्रसंताची वाणी केवळ विदर्भातच नाही तर भारतात सर्व दूर समाजीक आणि राष्ट्रीय जागृतीचे प्रचंड मोठे कार्य केलेले आहे. त्यांची गाजलेली भजने,खंजेरी आणि त्यांच्या ओव्या हया समाजाला समर्पित आहेत. त्यामधून समाजाला व राष्ट्राला सदैव प्रेरणा मिळत राहिल यात शंका नाही.

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांनी संपूर्ण आयुष्यभर समाजाची व राष्ट्राची सेवा केलेली आहे. खरा भारत खेडयात वसला आहे म्हणून 'खेडयाकडे चला' हा मंत्र राष्ट्रपीता महात्मा गांधीजींनी सांगितला स्वातंत्र्यानंतर व गावकऱ्यांना मार्गदर्शन करणे गजरचे होते. तरच लोग खेडयाचा रस्ता तोडवतीलव आदर्श गावाचे स्वप्न साकारले जाईल याची कल्पना राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांना होती. सर्व गावांना मार्गदर्शक ठरावी अशी साहित्य कृती नव्हे मौलिक दस्ताऐवज निर्माण करण्याचा विचार राष्ट्रसंत यांच्या मनात विकसीत होत होता. या विचाराला मुहूर्त स्वरूप 1953 मध्ये आषाढी एकादशीला प्राप्त झाले.महाराज पंढरपूर च्या चंद्रभागेच्या वाळवंटात बसले असतांना त्यांना 'ग्रामगीता' सूचू लागली आणि त्यांनी 'ग्रामगीते' मध्ये गावाच्या बाबत ग्राम स्वराज्याच्या संदर्भात महत्वपूर्ण अनमोल विचार मांडले व भारत देशाच्या विकासामध्ये गाव परिपूर्ण झाले तरच देशाचा खरा विकास होईल हा मंत्र त्यांनी आपल्या 'ग्रामगीते' मध्ये मांडला.

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांनी खरा धर्म शिकविण्याचे कार्य या समाजाला केले. धर्म माणसे घडवितो, कर्मांमधून धर्म निर्माण होतो हा जो गीतेचा संदेश आहे तो ग्रामगीते मध्ये दिसायला लागता. ग्रामगीते मध्ये समाजाच्या,गावाच्या विकासाच्या संदर्भात त्यांनी पूर्णतः आढावा घेतला. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज यांच्या शब्दात 'नको उगीच अवडंबर। आपुले जीवन करावे सुंदर गावी फुलवावे सुखाचे अंकुर। हेच कर्तव्य मानावयाचे।। राष्ट्रसंतांनी गावा संबंधी कोणता विचार केला नाही असा विषयच शिल्लक नाही, त्यांच्या निरीक्षणामध्ये प्रत्येक विषय चर्चला गेलेला आहे. तुकडोजींचे मुळ नांव 'माणिक' हे आहे खऱ्या अर्थाने ग्रामगीते मधून लोकांना माणिक वाटून त्यांच्या जीवनात व गावात चकाकी निर्माण करण्याचे कार्य राष्ट्रसंतांनी केले.

An International Multidisciplinary
Quarterly Research Journal

AJANTA

Volume - IX, Issue - I, January - March - 2020
ISSN - 2277 - 5730

Impact Factor - 6.399 (www.sjifactor.com)

Is Hereby Awarding This Certificate To

प्रा. डॉ. उमेश आर. धुमाळे

In Recognition of the Publication of the Paper Entitled
वंदनीय राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे ग्राम स्वराज्यांसंबंधी विचार

Peer Reviewed Referral
and UGC Listed Journal

Ajanta Prakashan, Jaisingpura, Near University Gate, Aurangabad (M.S.) 431 004

Mob. No: 9579260877, 8390984760 Tel. No.: (0240) 2400877

ajanta5050@gmail.com, www.ajantaprakashan.com

Editor - Vinay S. Hatole

Impact Factor-7.675 (SJIF)

ISSN-2278-9308

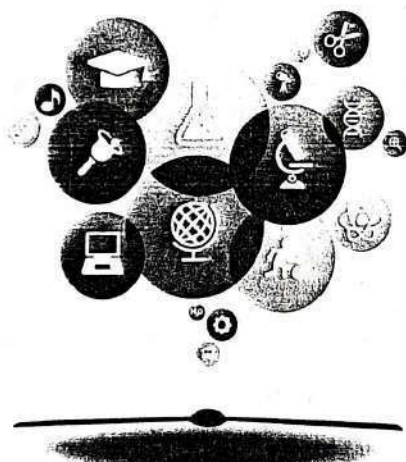
B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refreed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

January -2021

ISSUE No- (CCLXX) 270

Chief Editor

Prof. Virag S. Gawande

Director

Aadhar Social

**Research & Development
Training Institute Amravati**

Editor:

Dr.Dinesh W.Nichit

Principal

**Sant Gadge Maharaj
Art's Comm,Sci Collage,
Walgaon.Dist. Amravati.**

Executive Editor:

Dr.Sanjay J. Kothari

**Head, Deptt. of Economics,
G.S.Tompe Arts Comm,Sci Collage
Chandur Bazar Dist. Amravati**

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

Aadhar PUBLICATIONS

2020-21

20	आंबेडकरी विचारकाव्य एक विहंगमावलोकन	प्रा.डॉ.रिमता शेंडे	88
21	फळबाग लागवड तंत्र	प्रा. डॉ.संतोष एन.ताडे	96
22	जगाच्या इतिहासात धम्मपद हा ग्रंथ अमूल्य ज्ञानाचा सागर आहे.	डॉ. अजय खडसे	98
23	जागतिकीकरणोत्तर दलित कविता	डॉ. सुनील अभिमान अवचार	101
24	भारतातील महिला विकास संबंधी योजनांचे अध्ययन	प्रा. डॉ. सुनिता श्रीकृष्ण बाळापुरे	108
25	कोविड २०१९ चा भारतीय कृषी अर्थव्यवस्थेवरील परीणाम	दिपक एन. काळे	112
26	भारतीय अर्थव्यवस्थेमध्ये रुपयाचे अवमुल्यन होण्याची कारणे	डॉ. केशव सुर्यभानसा गुल्हाने	116
27	लोकशाहीतील स्त्रियांचा दर्जा	कल्पना बंडीवार	119
28	१९९० नंतरचे समाजवास्तव व मराठी कवितेचे स्वरूप	प्रा. मनीषा नामदेव बनसोडे	122
29	लोककल्याणकारी राज्य की निर्मिती में राजनिती के निर्देशक सिद्धांतों का महत्व	डॉ.विभा प्र.देशपांडे	125
30	पारंपारिक स्त्री से आधुनिक स्त्री तक: एक प्रवास	डॉ. फरहिना शिरीन नसिरोदीन	128
31	दिव्यांग व्यक्तियों का वर्तमान परिदृश्य	विवेक संतोषराव गोर्लावार	134
32	हिंदी के आंचलिक उपन्यास और उनका महत्व	लेफ्टनंट डॉ. रविंद्र पाटील	142

फळबाग लागवड तंत्र**प्रा. डॉ. संतोष एन. ताडे**

श्री नरसिंग महाविद्यालय, आकोट ता. आकोट, जि. अकोला

भारतातील फळबाग लागवड क्षेत्रात उत्तरोत्तर वाढ होत आहे. फळझाडांचे आयुष्य दिर्घकालीन असल्यामुळे भरघोस उत्पादनाकरिता बागेचे संगोपन, संवर्धन, बागेची निगा राखणे, आंतर व पूर्व मशागत चांगल्याप्रकारे करणे गरजेचे आहे. फळझाडांची निवड करणे, हे जमीन पाणीपुरवठा, बाजारपेठ, रस्ते, दळणवळण इ. बाबींवर निर्भर करते. नंतरच फळझाड लागवडीचा निर्णय योग्य उत्पादनाकरिता उचित ठरतो.

महाराष्ट्र शासन सुध्दा फळबाग लागवडीकरिता अनुकूल असल्यामुळे आर्थिक सहाय्य उपलब्ध करून देत आहे. यशस्वी बागेकरिता उत्पादकाने नियोजन करणे गरजेचे आहे. नियोजनात माती परीक्षण, रोपांची निवड, बागेची आंतरपूर्व मशागत हवामान, तापमान, संरक्षण, रोग नियंत्रण, पाणीपुरवठा इ. बाबी आवश्यक ठरतात. डाळीब, संत्रा, मोसंबी, केळी, आंबा, पेरू, चिकू, लिंबू, सिताफळ, नारळ इ. फळझाडांची लागवड करतांना सुरवातीला जमीनीची निवड करून जमीनीची आडवी, उभी, नांगरटी-फंटन करावे. पूर्व मशागत मध्ये माती परीक्षण करावे. रोपे लावण्यापूर्वी जमीनीत खड्डे खोदून ते शेणखत, सेंद्रीय खत, पालापाचोळयाने भरून घ्यावेत. रोपांची निवड करतांना खात्रीशीर नसरीतून रोपे घ्यावीत. रोपे लावतांना रोपे सरळ ठेवून बाजूची माती पायाने घट्ट दाबून घ्यावीत. रोपांजवळ बांबुच्या काठया उभ्या करून रोपे काठीला बांधून घ्यावीत. कोरडवाहु व सिंचनाखाली असलेल्या फळझाडांची सुरवातीचे काळात निगा राखणे महत्वाचे ठरते. फळबाग लागवडीत हवामान, तापमान महत्वाचा घटक आहे. उष्ण समशीतोष्ण हवामानात नारळ, केळी, आंबा, पपई, चिकू इ. फळझाडे चांगला प्रतीसाद देतात. तर उष्ण व कोरडया हवामानात डाळीब, द्राक्ष, पेरू, संत्रा, लिंबू, मोसंबी उत्तम प्रतीसाद देतात. मात्र ज्या ठिकाणी पाणीपुरवठा मर्यादीत आहे. त्या ठिकाणी सिताफळ, बोर, आवळा अशा फळझाडांची लागवड करावी.

झाडांची लागवड करतांना ती चौरस, आयतकृती, त्रीकोनी, षटकोनी व कंटूर पध्दती विचारात घेवून दोन झाडातील अंतर विचारात घ्यावे.

विविध फळझाडांतील अंतर खालील प्रमाणे ठेवणे आवश्यक आहे.

अ.क्र.	फळझाड	अंतर(मी.)	झाडांची संख्या (शे.)
१.	सिताफळ	५ X ५	४००
२.	चिंच	१० X १०	१००
३.	आवळा	७ X ७	२०४
४.	संत्रा	६ X ६	२७७
५.	मोसंबी	६ X ६	२७७
६.	डाळीब	५ X ५	४००
७.	लिंबू	६ X ६	२१७
८.	बोर	६ X ६	२७७
९.	आंबा	८ X ८	१५६
१०.	पेरू	६ X ६	२७७
११.	चिकू	१० X १०	१००
१२.	नारळ	८ X ८	२५०
१३.	आवळा	७ X ७	२०४
१४.	जांभूळ	१० X १०	१००
१५.	अंजीर	५ X ५	४००
१६.	काजू	७ X ७	२०४
१७.	कवठ	१० X १०	१००

वरील प्रमाणे दोन फळझाडात अंतर ठेवून लागवड करावी. कलमाचे सरळ वाढीकरिता काठीचा आधार द्यावा. बागेची निदंणी, म्बुरपणी वरचंवर करावी. बागेत तणकट होणार याची काळजी घेवून बागेला वखरणी, फंटण वेळीच करणे आवश्यक आहे.

MAH/MUL/03051/2012
ISSN-2319 9318

Vidyawarta®

International Peer reviewed Referred Research Journal
Issue-37, Vol-04 Jan. to March 2021

March 2021

Editor

Dr. Bapu G. Gholap

2021-21

13) A Perspective on Plastic Money and its Impact on Consumers' Spending ...
Rahul Kumar Sharma	65
14) क्रीडा स्पर्धांचे नियोजन
प्रा. डॉ. नरेश भोयर, वडनेर	68
15) लखतूरमधील पाळीव प्राण्यांच्या बाजारपेठेचा एक भौगोलिक अभ्यास
प्रा.डॉ. गौड नामदेव संपतराव, जिल्हा- लातूर	72
16) प्रसारमाध्यमाने बदलते सामाजिक पर्यावरण
डॉ. बालाजी धारूळे, संगमनेर	74
17) कादंबरीचे स्वरूप, संकल्पना
अशोक दत्त उडाणे, जि. बीड	78
18) तत्त्वनिष्ठ नेता : डॉ. भाई केशवराव भोंडगे
डॉ. माधव कदम, कंधार	81
19) नांदेड जिल्ह्यातील पीक केंद्रीकरण : एक भौगोलिक अभ्यास
प्रा. डॉ. यु. एस. कानवटे, नांदेड	82
20) कर्कडवाहू शंतीला वरदान - मिताफळ लागवड
प्रा. डॉ. संतोष एन. ताडे, जि. अकोला	86
21) ग्रामीण साहित्याच्या प्रेरणा - एक आकलन
डॉ. लहूकुमार खंडाळे, जि. जालना	89
22) महाराष्ट्रातील सुमनस्ये चरणे आणि स्थाय
प्रा. माधव मंदेवाड, मुखेड	93
23) हिंदी लघुकथाओंमें प्रशासकीय व्यंग्य
प्रा. डॉ. सुनील एम. पाटिल, जिला धुलियाँ	96
24) भारत में जनसंख्या वृद्धि एवं पर्यावरणात्मक समस्यायें Population Growth
डॉ० सुरत सिंह बलूडी, देहरादून	100
25) कन्या भ्रूण हत्या अधिनियम के प्रति किशोर बालिकाओं में जागृति का अध्ययन
डॉ. सुनीता भायल & प्रो. अलका पंवार, बड़वानी	102

संदर्भ सूची :-

१) डॉ. अरुण राजाराम कुंभारे कृषी भूगोल पायल पब्लिकेशन पुणे द्वितीय आवृत्ती ऑगस्ट २००४ पा. न. ९४.

२) एस.एस. लांडगे मो.ना. गुळवे महाराष्ट्र भूगोल शास्त्र संशोधन पत्रिका-भाग-२ जूलै ते डिसेंबर २०१३ पा.नं.०१.

३) जिल्हा सामाजिक व आर्थिक समालोचन जिल्हा नांदेड वर्ष २००४-०५ पा.नं.०३.

४) सु.प. दाते, करमरकर सुगम भूविज्ञान विद्या प्रकाशन, नागपूर २००२ पा.नं.१०२.

५) नांदेड जिल्हा विकास पर्व पूर परिस्थितील नांदेड वर्ष २००५ पा.नं.१०२.

६) ए.बी. सवदी द मेगा स्टेट महाराष्ट्र निराळी प्रकाशन पुणे नववी आवृत्ती २००५ पा.नं.५३.

□□□

20

कोरडवाहु शेतीला वरदान - सिताफळ लागवड

प्रा. डॉ.संतोष एन.ताडे

श्री नरसिंग महाविद्यालय, आकोट, ता. आकोट, जि. अकोला

भारताचे आर्थिक विकासात शेतीचे मुख्य स्थान आहे. देशातील कृषी लागवडी खालील क्षेत्र ५१ टक्के असून त्यापैकी फक्त १८ टक्के कृषी सिंचनाखाली आहे. तर ऊर्वरीत शेतीचे क्षेत्र कोरडवाहु स्वरूपाचे आहे. कोरडवाहु उत्पादकांना सिताफळ लागवड अगदी कमी पाण्यावर येणारे फळ पिक ही त्यांच्या विकासाकरीता संजिवनी ठरत आहे. देशातील उत्पादक फलोत्पादनाला नगदी रोख पिक म्हणून प्राधान्य देतात. फळबाग लागवडीत आंबा, संत्रा, मोसंबी, केळी, लिंबू, दाळींब, सिताफळ अशा फळांची लागवड करतात. यापैकी सिताफळ हे नैसर्गिक पावसावर येणारे व अत्यंत कमी पाण्यावर येणारे फळ पिक असल्यामुळे कोरडवाहु शेतकऱ्यांना संधी प्राप्त झाली आहे. जगात भारताचा फलोत्पादनाबाबत पहिला क्रमांक लागतो. फळ पिकाखाली भारतात जमिनीचे ८ टक्के क्षेत्र आहे. तर एकुण भूमीचे ४९.७० लाख हेक्टर क्षेत्र फळबाग लागवडी खाली आहे. भारतात अजिंठा वेरूळचे लेण्यांवरील फळांचे नक्षीकामांवरून, विविध सांस्कृतीक वाड्मयावरून तसेच ऐन-ए-अकबरेतील उल्लेखांवरून सिताफळ लागवड प्राचिन काळापासून करीत असल्याचे दिसून येते. फळांच्या निर्यातीपासून देशाला विदेशी चलन मिळते. त्यामुळे दर्जेदार निर्यातक्षम फळांचे उत्पादन घेणे गरजेचे आहे.

सिताफळाचे उगमस्थान दक्षिण मध्ये अमेरिकेतील उष्ण कटिबंधिय भागात आढळून येते. प्राचिन काळापासून सिताफळाचे जंगल दऱ्याखोऱ्यात, दुर्गम भागात असल्यामुळे सिताफळ हे कोरडवाहु फळझाळ ओळखले जाते. या पिकाची लागवड मुख्यतः दुष्काळी अवर्षण ग्रस्त भागात, कोरडवाहु, हलक्या, पडित जमिनीत, डोंगर उताराचे भागात करीत असल्याने सिताफळ कोरडवाहु फळझाळ ओळखले जाते. हे पिक सुरवातीचे एक दोन वर्षे कमी पाण्यावर नैसर्गिक पावसाचे पाण्यावर येणारे कोरडवाहु फळझाळामधिल मुख्य फळपिक असल्यामुळे ते आजच्या काळात अत्यंत कमी खर्चात येणारे फळपिक आहे. सिताफळाला गरिबांचे फळ रानमेवा म्हणून ओळखतात.

MAH MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318

Vidyawarta[®]
Peer-Reviewed International Publication

March 2020
Special Issue-01

01

MAH/MUL/ 03051/2012

ISSN :2319 9318

Government College of Education, Akola (CTE)
Near Akola Netra Hospital, Ramdas Peth, Akola

National Conference
on

Research in Interdisciplinary Studies

Date : 18 March, 2020

Editor

Dr. Vasudha V. Deo
Principal

Co-Editor

Dr. Asha Dharaskar (Bhavsar)
IQAC Coordinator

Harshwardhan Publication Pvt. Ltd.

At. Post. Limbaganesh, Tq. Dist. Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell: 07588057695, 09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

Reg.No. U74120-MH2013-PTC 251205

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

2019-20

गुणवत्तापूर्ण संशोधन :-

आजच्या ज्ञानाच्या घुरात संशोधन हे सर्वांच्याच भागाचे शिक्षक, विद्यार्थी व समाज यांच्यासाठी महत्त्वापूर्ण आहे. यालाही गुणवत्तापूर्ण संशोधनाची आवश्यकता आली. प्रत्येक संशोधनामध्ये गुणवत्तापूर्ण, संशोधनतुनी, नवा दृष्टीकोन विकसित होणे आवश्यक आहे. संशोधनासाठी असे असेच विषय निवडले गेले पाहिजेत, तसेच उच्च शिक्षण संस्थांमध्ये संशोधनाच्या उच्च दर्जाकडे लक्ष दिले पाहिजे.

ज्ञानाधिष्ठित समाजाची आवश्यकता :-

आजच्या काळात हा ज्ञानाधिष्ठित समाजाच्या उदयाचा आहे. अन्वय, जित्त, व्यक्तीची भूक भागविणाऱ्या संशोधनाची गरज जीवनाच्या प्रत्येक क्षेत्रात भासू लागली आणि म्हणून विज्ञानाचे क्षेत्रेच असे अनुदान लक्ष्य व अन्वय संशोधक होते.

अशाप्रकारे बाहिली संशोधन तंत्रज्ञान संशोधनाची भूमिका रचत होते. आजच्या ज्ञानाच्या व समाजाच्या गुणवत्तापूर्ण संशोधन वेगळ्यासाठी बाहिली संशोधन तंत्रज्ञानाचा प्रसार-प्रसार व त्यातूनच समाजातून दृष्टीकोन मिळविणे गरजेचे आहे आणि जर समाजातून दृष्टीकोन आले तरच गुणवत्तापूर्ण संशोधन व संशोधक मिळविणे सुलभचिंतनाय राहणार नाही.

संदर्भ ग्रंथ :-

१. शिंदे नि.रा. (२००९) 'औद्योगिक संशोधन केंद्राची' मित्याचूतम प्रकाशना, पुणे.
२. जगतपत ह.को. (२००७) 'प्रगत औद्योगिक तंत्रज्ञान आणि बाहिली तंत्रज्ञान' मित्याचूतम प्रकाशना, पुणे.
३. डॉ. बहाते शंजीवनी (२००६) 'बाहिली संशोधन तंत्रज्ञान' संशोधन प्रकाशना, लाहूर.
४. डॉ. साठवी व डग., डॉ. करंदीकर सुरेजा (२००६) 'बाहिली संशोधन तंत्रज्ञान' फिडके प्रकाशना, पुणे.
५. शिंदे चंद्रकांत (२०११) 'संशोधन व बाहिली तंत्रज्ञान' विज्ञान अंक.६०, पुणे.

संशोधनाचा आशय

डा. डॉ. संतोष नागदेवराव तांडे
श्री. नरसिंह महाविद्यालय, आकोट

संशोधनाचा अर्थ

आनंदादायील आणि सुखीनील विविध समाज्या शोधविषयासाठी घेतल्याने संशोधन म्हणजे म्हणजे आहे. 'एखाद्या इष्टावस्थेला कर्तुया शोध घेतल्या, परंतु ती मिळाली नाही. म्हणून तिचा पुढा पुढा शोध वेगळ्याची प्रक्रिया म्हणजे संशोधन होय 'सत्य शोधून काढणे हा संशोधनाचा मुख्य उद्देश आहे.'

'ज्ञानासाठी शोध' या अर्थाने संशोधन हा शब्द वापरण्यात जातो. नैतिक, आणि व्यावहारिक संशोधनाची उत्तरे शोधून काढण्याचा संशोधनाचा शतक प्रयत्न असतो. संशोधन हे आत्मिक काळजीपूर्वक आणि टिकाऊक स्वरूपाची चौकशी असून, त्याद्वारे तथ्य आणि तत्त्वे शोधून काढली जाणाने काहीतरी निश्चित ज्ञान प्राप्त करून घेण्यासाठी संशोधनात जागितपूर्वक प्रयत्न घेतला जातो.

संशोधन ही प्रक्रिया आहे ज्ञान संशोधन करणे ही माननी प्रवृत्ती आहे. त्यामुळे ज्ञान आवृत्त्या कुठेही प्रत्येक पाटोमाकतच्या प्रश्नाची उत्तरे शोधून काढतो. त्याचाशून्य ज्ञान ज्ञानाच्या जीवनात उपयोजन करतो. संशोधक हा संशोधनाच्या परिस्थितीने कोणकोण विधीय करतो. शोधनाच्या त्याच्या संशोधनाची बाहिली मिळते शोधनाच्या वैशिष्ट्यावरून शोधनाची प्रवृत्ती संशोधक जाणून घेतो. त्यामुळे अधिपत कर्तुस्थिती जाणू घेण्याकरीता हाती घेतलेले शोध कार्य म्हणजे संशोधन होय.

संशोधनाची व्याख्या :-

१. 'वैश्वरच्या शब्दकोषानुसार :-

'संशोधन म्हणजे तथ्य वा तत्त्वे शोधण्यासाठी करण्यात येणारी चिकित्सा किंवा परीक्षण किंवा एखादी

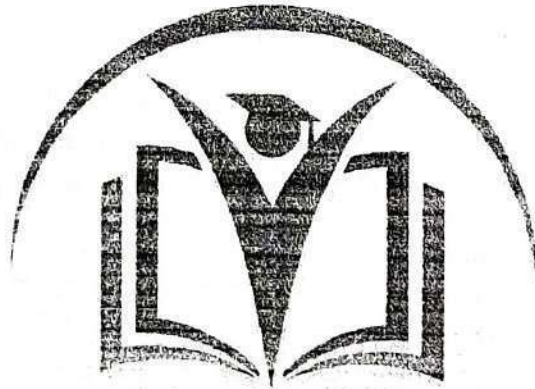

MAH/MUL/03051/2012
ISSN-2319 9318

Sidyawarta®

International Multilingual Refereed Research Journal

Issue-29, Vol-01 Jan to March-2019

2018
2019 - 2020

Editor
Dr. Bapu G. Gholap

www.sidyawarta.com

14) Literature as premise of Objectivism in Ayn Rand's Philosophy Dr. Pradip G. Sonawane, Dist. Dhule (M.S.)	82
15) Teaching English in Rural and Tribal India Problems and Solutions Dr. Nilesh Tare, Achalpur Camp	84
16) A Study on Industrial Labour Turnover in India : An Overview Dr. Manoj M. Thaore, Dist.- Gadchiroli	87
17) ज्ञानज्योती सावित्रीमाई फुले. एक स्त्री शक्तीचा मानबिंदू.!! श्री. संतोष भगवान तळेकर, जि. पालघर	93
18) खानदेशातील एकोणिसाव्या शतकात इमारत व घरे बांधण्याचा व्यवसाय प्रा. डॉ. भामरे नानाजी दगा, जि. नंदुरबार (महाराष्ट्र)	95
19) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि त्याची पत्रकारिता डॉ. आनंद के. भोयर, जि. गडचिरोली	97
20) तालुका निहाय मांजरा प्रकल्प भागातील भूमी उपयोजनाचा अभ्यास (2014-2015) डॉ. बोबडे बबन बाबुराव, बीड	100
21) छत्रपती शिवाजी महाराजांची युध्दनिती डॉ. घोलप कमलाकर गोरख, जि. उस्मानाबाद	102
22) वास्तव: अस्वस्थ वेदनेतून आलेली मानवी मुल्यांची जीवनवादी कविता डॉ. प्रतिभा जाधव, जि. नाशिक	105
23) कृषी क्षेत्रातील जलसिंचनाचे योगदान प्रा. डॉ. संतोष नामदेवराव ताडे, जि. अकोला	109
24) संत भगवानबाबांचे शैक्षणिक कार्य राहुल बळीराम जायभाये	112
25) संत तुकारामांच्या अभंगगाथेतील प्रक्षिप्त अभंगांच्या शोधाची आवश्यकता प्रा. डॉ. निलेश एकनाथराव लोंढे, परभणी	115
26) आबासाहेब वाघमारे यांच्या ग्रंथातून हैद्राबाद मुक्ती संग्रामाचा अभ्यास डॉ. मनिषा बंडुराव रोकडे, परळी-वै., जि. बीड	118

23

कृषी क्षेत्रातील जलसिंचनाचे योगदान

प्रा. डॉ. संतोष नामदेवराव ताडे
श्री. नरसिंग महाविद्यालय आकोट, जि. अकोला

अनादी काळापासून कृषी क्षेत्रात पाण्याचे अत्यंत महत्व आहे. पाण्याचे उपयोग लक्षात घेता पाणी मानव व पशुपक्षांचे जिवनात अमृतासमान आहे. तर कृषी क्षेत्रात पिकाला जलसिंचन मानवी रक्त वाहीनीप्रमाणे अमृततूल्य ठरले आहे. जलसिंचन हा हरितक्रांती मधील अत्यावश्यक घटक आहे. जलसिंचनामुळे अन्नधान्य उत्पादन फलोत्पादनाबाबत तसेच इतर बाबतीत हरितक्रांती यशस्वी ठरली आहे. शोडक्यात कृषी उत्पादकता वाढीकरीता जलसिंचन आवश्यक घटक ठरला आहे.

पावसाचे पाण्याव्यतिरिक्त पिकांना दिलेल्या पाण्याला जलसिंचन म्हणतात. जगात रशिया, चीन, कॅनडा नंतर पाणी वितरणाबाबत (जलसिंचनाबाबत) भारताचा पाचवा क्रमांक लागतो. भारतात ११९ से.मी. सरासरी पाऊस पडतो. त्यापासून ४०० दशलक्ष हे.मी. पाणी मिळते. यापैकी ११५ दशलक्ष हे.मी.वाहून जाते. धरणातील पाण्याची वाफ २०.५: तळ्यातील पाण्याची ४०.: कालव्यातील पाण्याची २०.: ते ३०: गळ याप्रमाणे वाफ व गळतीमुळे पाणी नष्ट होते. तर पिकांना मिळणाऱ्या पाण्यापैकी ९९: पाण्याचे बाष्पत्सर्जन होऊन केवळ पिकाला १: पाणी मिळते. देशातील नद्यांच्या १८६९ क्युबीक कि.मी. पाण्यापैकी ६९० क्युबीक पाणी उपयुक्त असून भुर्गभातील ४३२ क्युबीक कि.मी. पाणी उपयुक्त आहे.

देशातील ४५० जिल्हयांपैकी ४४ जिल्हयांत बागायतीक्षेत्र असून त्या पासून ५०: उत्पादन घेतले जाते. ४४ जिल्हयांतील जास्त क्षेत्र सिंचनाखाली आहे.

या जिल्यात २५: उत्पादन घेतल्या जाते. जलसिंचनाची उत्पादन वाढीकरीता अत्यावश्यक आहे. राष्ट्रीय दृष्टीकोनातून पाणी ही एक नैसर्गिक देणगी असून मानवा करीता पाणी मुलभुत गरज आहे. महाराष्ट्रातील एकुण जमिनीपैकी १८: जमीन सिंचनाखाली आहे. कोकण व राज्याच्या पूर्वभागात पावसाचे प्रमाण जास्त असल्यामुळे या भागात सिंचनाची आवश्यकता कमी तर विदर्भ, मराठवाडा, पश्चिम महाराष्ट्रात पावसाचे प्रमाण कमी असल्यामुळे सिंचनाची जास्त आवश्यकता आहे. राज्याची सिंचन क्षमता ७१ लाख हे.मी.मानली जाते. यापैकी भुपृष्ठावरील जलसंपत्ती ५३ लाख हे. आणि भुर्गभातील १८ लाख हे. असल्याचे मानतात. पावसाळ्या व्यतिरिक्त उर्वरीत काळात पिकाला पाण्याची मोठी आवश्यकता असते अशावेळी पिकाला पाणीपुरवठा केल्यास उत्पादकांना वर्षातून २ ते ३ पिके घेणे शक्य होते. सिंचनाची व्यवस्था असल्यास उत्पादक रोख नगदी पिकांचे उत्पादन घेऊ शकतो. परीणामी उत्पादनात वाढ होऊन राहणीमान, जीवनमान दर्जा उंचावू शकतो. एकीकडे लोकसंख्या झपाटयाने वाढत आहे. तर अन्नधान्यातील वाढ कमी पडत असल्याने गंभिर प्रश्न निर्माण झाला आहे.

पाण्याला जिवन म्हटले आहे. त्यामुळे जल हे तो कल है असे म्हटले जाते. परंतु पडणाऱ्या पावसाचे प्रमाणात घट झाल्यामुळे भुर्गभातील पाण्याची पातळी खोगेली आहे. त्यामुळे पाणी टंचाई निर्माण होवून पिण्याचे पाण्याचा प्रश्न व कृषीला पाणीपुरवठ्याचा ज्वलंत प्रश्न निर्माण झाला. परिणामी काही ठिकाणी पाणीबाणीची परीस्थिती निर्माण झाली. असेच सातत्य राहिले तर जाणकारांच्या मते तिसरे महायुद्ध केवळ पाण्यासाठीच होईल असे मत व्यक्त करित आहेत. पाण्याची ही भंयकर दाहकता लक्षात घेता. पाण्याचे योग्य व्यवस्थापन, नियोजन, काटकसरीच्या मार्गाचा अवलंब करणे तसेच पाणी साठवणूकीच्या स्रोतामध्ये वाढ करणे गरजेचे परीणामी उपलब्ध पाण्याचा योग्य वापरच कृषी क्षेत्राला. संजीवनी देवू शकेल. त्यामुळे उत्पादक एकापेक्षा जास्त पिके व रोख नगदी पिकांचे उत्पादन घेऊन सुखी, समृद्धीचे जिवन जगू शकेल. यामुळेच कृषी क्षेत्रातील जलसिंचनाचे योगदान या

Peer Reviewed Refereed
and UGC Listed Journal
(Journal No. 40776)

ISSN 2277-5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

Volume-VII, Issue-IV
October - December - 2018
Marathi

IMPACT FACTOR / INDEXING
2018 - 5.5
www.sjifactor.com

AJANTA

2017-18

Ajanta Prakashan

2017-18

CONTENTS OF MARATHI

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
३३	गरीबी आणि कुपोषणाची समस्या : एक दृष्टीक्षेप डॉ. किशोर वि. साबळे	१६५-१६९
३४	भारतातील विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणुकीतील बदलते प्रवाह प्रा. डॉ. रमेश शिंदे	१७०-१७४
३५	पर्यावरणीय बदलांचे परिणाम डॉ. सुभाष जगन्नाथ देशमुख श्री तिजोरे महेंद्र आदिनाथ	१७५-१७९
३६	स्वामीनाथन आयोगाच्या शिफारशी आणि वास्तविकता डॉ. सुनिल अण्णा गोरडे	१८०-१८२
३७	रोकडरहित भारतीय अर्थव्यवस्था - एक चिंतन प्रा. डॉ. विठ्ठल निलकंठ ठावरी	१८३-१८७
३८	शेतकऱ्यांच्या कर्ज संबंधीचे आर्थिक अध्ययन - यवतमाळ क्षेत्राच्या संदर्भात एक सर्वेक्षणात्मक अध्ययन प्रा. संजय बा. राचलवार	१८८-१९९
३९	भारतीय रुपयाची भांडवली खात्यावरील पविर्तनीयता : प्रगती आणि धोके प्रा. शंकर सुदामराव पवार	१९२-१९७
४०	डाळींब : एक रोख उत्पादन प्रा. डॉ. संतोष नामदेवराव ताडे	१९८-२०३

४०. डाळींब : एक रोख उत्पादन

प्रा. डॉ. संतोष नामदेवराव ताडे

श्री नरसिंग महाविद्यालय, आकोट, जि. अकोला.

साधारणतः ३५०० वर्षांपासून डाळींब लागवड करित असल्याचे दिसून येते. डाळींबाचे उगमस्थान ईराण असून या ठिकाणी इ.स.२००० वर्षपूर्व लागवड करित असल्याचे आढळून येते. कंदहार व अफगाणिस्तानला डाळींबाचे आगार मानतात. भारत, चिन, जापान, अफगाणिस्तान, पाकीस्तान, ब्रम्हदेश ईजीप्त देशांमध्ये डाळींबाचे उत्पादन प्रामुख्याने घेतले जाते. डाळींब हे फळ आयुर्वेदीक दृष्ट्या अत्यंत गुणकारी औषधीय फळ मानले जाते. डाळींबाच्या सालीचा रंग बनवण्यासाठी उपयोग गेला जाते. तर रस हा विविध रोगांवर गुणकारी आहे. पौष्टिक फळामध्ये डाळींबाचा अग्रक्रम लागतो.

भारतात सुध्दा अनेक वर्षांपासून डाळींब लागवड केली जाते. उत्पादकांनी आपला पारंपारिक दृष्टीकोन बदलून ते आता रोख नगदी फलोत्पादनाकडे वळला आहे. फलोत्पादनाबाबत भारताचा प्रथम क्रमांक लागतो. फलोत्पादनात उत्पादक रोख नगदी पिक म्हणून डाळींब लागवड करतात. कारण डाळींबाची बाग उत्पादकाला एकरकमी पैसा उपलब्ध करून देत असते. त्यामुळे या उत्पादनाचा कुटुंबातील गरजा भागविण्यासाठी हातभार लागतो. हे पिक अत्यंत कमी पाण्यावर तग धरणारे असल्यामुळे कमी पाण्याचे काळात व पाणी टंचाईच्या काळात सुध्दा घेतले जाते. त्यामुळे उत्पादक उपलब्ध पाण्याचे योग्य व्यस्थापन करून अत्यंत कष्टाने हे पिक घेतात. देशात डाळींब लागवड क्षेत्र विस्तारित होत आहे. या पिकाखालील लागवड क्षेत्र १२०००० है असून त्यापासून ७९२०० मे.टन उत्पादन मिळते जागतीक डाळींब उत्पादनापैकी एकट्या भारतात २० टक्के उत्पादन घेतले जाते.

महाराष्ट्राचा देशात डाळींब उत्पादनात पहीला क्रमांक लागतो. राज्यात डाळींबाचे ७० टक्के उत्पादन घेतले जाते. जवळ जवळ १ लाख हे क्षेत्र या पिकाखाली आहे. फळबाग लागवड योजनेपूर्वी या पिकाचे लागवड क्षेत्र १९८९-९० ला केवळ ७७०० हे होते. मात्र रोजगार हमी योजने अंतर्गत या पिकाखालील क्षेत्रात वाढ होवून ते ७३०२७ हे पर्यंत गेले आहे. त्यापैकी ४१००० हे क्षेत्र उत्पादनाखाली आहे. त्यापासून ४१,००० मे. टन उत्पादन मिळते. राज्यात पुणे, सातारा, सांगली, अहमदनगर, वाशीम इत्यादी जिल्ह्यात हे पिक मोठ्याप्रमात घेतले जाते. तर उर्वरीत जिल्ह्यात कमी अधिक प्रमाणात घेतात. या पिकाला थंड व कोरडे हवामान मानवते. उन्हाळ्यातील कडक उन व हिवाळ्यातील कडक थंडी या पिकाला पोषक आहे. या हवामानात उत्तम प्रतीची गोड फळे तयार होतात. हे पिक सुपीक, मध्यम, कनिष्ठ, खडकाळ, मुरमाड, माळरान, डोंगर उताराचे जमीनीत घेतात. मात्र पाण्याचा निचरा होणारी पोयटायुक्त गाळाचे जमीनीत हे पिक चांगले येते. डाळींबाच्या गणेश मस्कत, मृदुला, जी १३७, फुले आरक्ता, भगवा इ.जाती आहेत. ५ म ५ मीटर अंतराने प्रती हे ४०० झाडांची लागवड करतात.

/MUL/03051/2012
ISSN-2319 9318

Peer Reviewed International Refereed Research Journal

VIDYAWARTA

Special Issue Vol - 02 September 2019

Indian council of
social science research

Impress

Impactful Policy Research in Social Science

Government of India
Ministry of Human Resource
Development

Sponsored

One Day Interdisciplinary National Level Seminar on **SELF HELP GROUPS AND SOCIO-ECONOMIC EMPOWERMENT OF WOMEN**

Friday, 27th September, 2019

Organized By

Department of Economics

Shri Balaji Sansthan, Deulgaon Raja's

SHRI VYANKATESH ARTS, COMMERCE & SCIENCE COLLEGE

Deulgaon Raja, Dist. Buldhana- 443 204.

NAAC Re-accredited at 'B' Level

RP
2019-20

- 12) महिलांच्या सामाजिक व आर्थिक सबलीकरणात स्वयं-साहाय्यता बचतगटाचे योगदान
डॉ. प्रशांत म. पिसोळकर, अकोला. ||56
- 13) स्वयंसहाय्यता बचत गट आणि महिला सक्षमीकरण
Mrs. Harshada S. Wadhone, Akola ||62
- 14) महिला बचतगटाच्या माध्यमातून महिला सक्षमीकरण
प्रा. नीता पांडे, अकोला ||66
- 15) महिला उद्योजक व स्वयंसहाय्यता बचत गट
Dr. Sanjay B. Kadu, Amravati ||68
- 16) स्वयं सहाय्यता गट व महिलांचे सक्षमीकरण
डॉ. एम. आर. दातीर, अमरावती ||70
- 17) भारतातील महिला सक्षमीकरणात बचत गटाची भूमिका ...
Dr. Ingole Ramesh Jankiram, Nashik ||73
- 18) स्वयंसहाय्यता बचत गटाच्या माध्यमातून महिलांचे आर्थिक सबलीकरण
प्रा. डॉ. जया सवाईधूल, अमरावती ||76
- 19) महिला सक्षमीकरणाची जाणीव : एक तुलनात्मक अध्ययन
लक्ष्मण रामभाऊ म्हस्के, अमरावती ||80
- 20) महिला सक्षमीकरण आणि बचत गट
डॉ. अनंत मदन आवटी, बुलडाणा ||86
- 21) महिला सक्षमीकरणात स्वयं-सहाय्यता बचत गटाची भूमिका
प्रा. डॉ. कातेश्वर गजाननराव ढोबळे, अमरावती ||89
- 22) बचत गट बनाम लघुऋण
प्रा.डॉ. नीता तिवारी, अकोला ||93
- 23) महिला सक्षमीकरणात स्वयंसहाय्य बचत गटांचे योगदान
प्रा. डॉ. संतोष एन. ताडे, अकोला ||98

निर्णय घेतला आहे. शेतीमध्ये वापरल्या जाणाऱ्या कंपोस्ट खत तयार करण्याची समितीची योजना आहे.
निष्कर्ष:

वर दिलेल्या तपशीलांच्या विश्लेषणाचा एक सामान्य निष्कर्ष असा आहे की स्थानिक स्रोतांकडून आणि प्रशिक्षण घेतल्याखेरीज आजीविकेचे नवीन उद्यम सुरू करता येऊ शकणार नाही. यासाठी आवश्यक तंत्रज्ञान आणि विपणन सहायता देखील खूप महत्वाचे आहे.

बचतगटाने समन्वित कार्यनीतिचा मदतीने स्थानिक संसाधनांचे प्रभावीपणे व्यवस्थापन केले. या प्रयोगांनी हे देखील सिद्ध केले आहे की जिथे जिथे गैर-सरकारी संस्थांनी उत्साहाने प्रयत्न केले आणि लोकांमध्ये जागरूकता निर्माण केली तेथे एक समन्वित आणि गतिशील गट तयार करण्यात त्यांना यश आले. हे गट स्थानिक संसाधनांचा अधिक चांगला वापर करतात. या स्रोतांच्या वापरामध्ये दूरदृष्टी ठेवून काम केले गेले तर त्यांच्या मदतीने चांगले उत्पन्न मिळू शकते जे स्त्रियांसारख्या दुर्बल घटकांना सक्षम बनवते. स्वयंसेवी संस्था, बचत-गट, बँका आणि तांत्रिक संस्था अशा विविध भागधारक स्थानिक संसाधनांच्या प्रभावी आणि कार्यक्षम व्यवस्थापनासाठी प्रभावी भूमिका बजावू शकतात. सरकारचे धोरणात्मक समर्थनही त्यांच्यासाठी खूप उपयुक्त ठरेल.

संदर्भ ग्रंथ सूची:

१. मासिक पत्रिका योजना जनवरी २००८
२. मासिक पत्रिका योजना जनवरी २०११
३. मासिक पत्रिका योजना जनवरी २०१७
४. hi.vikaspedia.in/social_welfare

□□□

23

महिला सक्षमीकरणात स्वयंसहाय्य बचत गटांचे योगदान

प्रा. डॉ. संतोष एन. ताडे
श्री नरसिंग महाविद्यालय, आकोट
ता. आकोट, जि. अकोला

मानवाने जागतिकस्तरावर अनेक क्षेत्रात प्रगती केली आहे. त्या पैकी गरीब व अत्यल्प उत्पन्न असणाऱ्या समाजाकरीता संजिवनी ठरलेली बाब म्हणजे स्वयंसहाय्य बचत गट होय. साधारणतः १० पैक्षा जास्त म्हणजे २० लोकांनी एकत्र येऊन स्वतःच्या व एकमेकांच्या सहाय्याकरीता स्थापन केलेल्या समुहाला स्वयंसहाय्य बचत गट म्हणतात. या गटाचे प्राथमिक उद्दीष्ट म्हणजे बचत करून महिलांचे सक्षमीकरण घडवून आणणे होय. तर दुसरे उद्दीष्ट राजकीय क्षेत्रात सुध्दा महिला सबलीकरण घडवून आणणे होय. भारतात १९९४ ला महिला सबलीकरण धोरण जाहिर झाले. त्यातील मुख्य टप्पा म्हणजे स्वयंसहाय्य बचत गटांचे माध्यमातून महिलांना स्वावलंबी बनविणे हा होता. स्वयंसहाय्य बचत गटाचे जनक बांग्ला देशातील डॉ. महम्मद युनुस यांना ओळखले जाते. भारतात आज या चळवळीने ग्रामिण भागात व्यापक स्वरूप धारण केले आहे. या गटांचे माध्यमातून मोठे मोठे उदयोग व्यवसाय चालू असून या द्वारे उत्पादनात मोठी भर पडली आहे. ग्रामिण भागात महिला सबलीकरणाला या चळवळीने संजिवनी मिळाली आहे. समान आर्थिकता व समान विचार असलेल्या गरजू महिला एकत्र येऊन गट स्थापन करतात. आपल्या शक्ती नुसार गटाचे नावाने बँकेत खाते उघडून दर महिन्याला बचत जमा करतात. या गटाचे व्यवहार अध्यक्ष, उपाध्यक्ष व सचिवाद्वारे पारदर्शक पध्दतीने केले जातात. गरजू महिलांना अत्यल्प व्याज दराने गटाद्वारे कर्ज दिले जाते. त्यामुळे महिला स्वतःचा व्यवसाय सुरू करतात व आर्थिक दृष्ट्या संपन्नतेच्या मार्गावर येतात. स्वयंसहाय्य बचत गट महिलांना आर्थिक मदतीच्या भावनेतूनच स्थापन झालेला आहे.

महिलांच्या विकासाकरीता सातारा जिल्हा बँकेने केवळ ४% व्याज दराने कर्ज देणे सुरू केले. विशेष बाब म्हणजे त्या

ISSN 2394-5303

Printing Area

Issue-98, Vol-02, February 2023

Peer Reviewed International Multilingual Research Journal

Editor

Dr. Bapu G. Gholap

INDEX

www.vidyavarta.com/03 | http://www.printingarea.blogspot.com

- 01) Bhagwat Gita - A way of life
Ku. Adhya Soni, Mumbai ||10
- 02) Women's Experiences with Health Care During the COVID-19 Pandemic: ...
Dr. Ambaraya Shivaraya, Karnataka ||13
- 03) Women Teachers A sociological Analysis
Dr.Ravindra Kumar A.Bhandari ||15
- 04) NATIONALISM AND NATIONAL INTEGRATION OF INDIA
Dr. Eranna Itagi, Kalaburagi ||19
- 05) Pulp and Paper Industry: Impact on the Environment
Dehradun ||22
- 06) Understanding Women Empowerment through Mahatma Gandhi
Dr. Maruthi M-Prof.(Dr.) D.M.Javalkar ||31
- 07) ELECTRONIC COMMERCE: A STUDY ON BENEFITS AND CHALLENGES IN AN
- Meghana M S, Mysore ||35
- 08) FUNCTIONS AND POWERS OF THE ELECTION COMMISSION
Dr. Sudhakar Kumar Mishra ||38
- 09) Conservation of Natural Resources Through Traditional rituals by
Mrs. Seema Nalk ||42
- 10) A Critical Analysis of Organic Farming Scope in Uttarakhand
Nandan Singh-Prof. Mukesh Joshi ||45
- 11) HISTORICAL MONUMENTS OF SHAHAPUR
Dr. Yallappa Yankappa ||51
- 12) Political Leadership in minorities In Karnataka
Hanumappa Malappa Waggar ||55

The Concept of New Women Reflected in Anita Desai's 'Fire on the Mountain' and the Manju Kapur's 'Difficult Daughter'.

Prof. Vilas A Pundkar
Shri Narsing Arts and Comm. college,
Akot. Dist. Akola.

Abstract :-

Outstanding Indian Women novelist Manju Kapur and Anita Desai Speak about the pain and conflict of contemporary educated women who struggle with tradition and modernization from one angle and individuality and independence from another. The female protagonists in their writings make the conscious decision to oppose and defy society's accepted norms. Additionally, they are tackling their responsibilities by attempting to integrate into the socio cultural norms of the modern world. Both Manju Kapur's Difficult Daughters and Anita Desai's Fire on the Mountain, paint a picture of a modern woman who struggle to establish her unique identity by being economically independent and without depending on her male partner, whether it be father, the husband or the child. In their writings, Anita Desai and Manju Kapur Present a new kind of woman who asks to be accorded the same rights and prestige in society as men, along with a comparable gender identity. They are merely the rebellious women caught between the ancient qualities and the rapidly approaching new life, seeking honesty, dignity, self-governance and self-administration.

The concept of the New woman was evolved as a result of extensive research into

her strong desire to be acknowledged as an individual and as a source of individual sufficiency - independent womanhood with a free personality and spirit, she fight to eliminate misogynist attitudes and man - centered authority while at the same time working to change public perception. Feminists examines the existence of women and their importance in the Patriarchal society. This woman then make the decision to rebel against the deeply ingrained conventional beliefs and accepted standards and trends of society. Additionally, she places more emphasis on examining her potential for raising her second-class status in both her family and society. Being conscious of her uniqueness, the new lady has been trying to affirm her rights as an individual and is determined to fight for equal treatment with man. The new lady is determined and rebellious in her search for her true self. She doesn't actively seek out or advocate for the rights and privileges of a woman alone, but she does gradually learn to expect respect, understanding and distance from male partner. She too questions the learned gay, stating that she is not progressively submissive and unconscious but rather a kind of force that might be able to alter the ordinary meaningless thoughts and feelings.

Other than this, the new woman's passion for education and employment is primarily driven by her desire to maintain her financial independence, advance her womanhood, and choose a real life that would satisfy her inclinations and desires. The conventional ideas of, a 'Angel in the house' and a 'sexually insatiable' image are being challenged by the 'new woman' of today. The new woman is primarily a woman who is aware of her low status in the family and society and works to elevate it. The new woman is described as a feminist who gradually emerge in Europe and North America in the late nineteenth and middle of the twentieth century. The lady

(SJIF) Impact Factor - 8.575

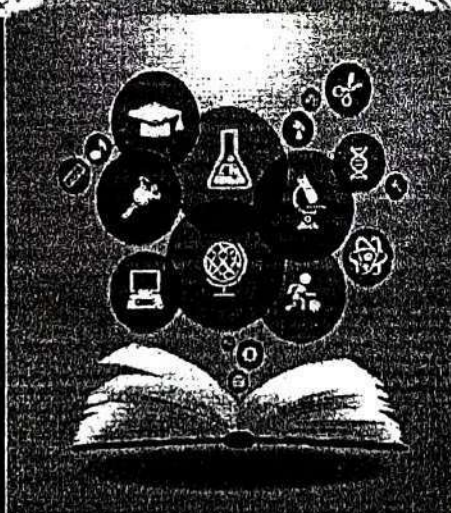
ISSN-2278-9308

B. Aadhar

Single-Blind Peer-Reviewed & Refereed Indexed
Multidisciplinary International Research Journal

December - 2022

ISSUE No - 385 (CCCLXXXV)

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor:
Dr. Dinesh W. Nicht
Principal
Sant Gadge Maharaj
Art's Comm. Sci. Collage
Walgaon Dist. Amravati

Executive Editor:
Dr. Sanjay J. Kothari
Head, Dept. of Economics,
G. S. Tompa Arts Comm. Sci. Collage
Chandur Bazar Dist. Amravati

The Journal is indexed in:

Scientific Journal Impact Factor (SJIF)

Cosmos Impact Factor (CIF)

International Impact Factor Services (IIFS)

41	संगीत में सौन्दर्योत्पत्ति सिद्धांत	प्रा. निकिता ब. निर्मळ	163
42	एकात्मिक बालविकास योजनेचे महत्त्व व गरज	प्रा.रंजना अ. नक्षिणे	167
43	Rebellion Of Women In The Traditional Social Order And System Of Anita Desai's Novels	Prof. Vilas A. Pundkar	171
44	Contribution of Indian Writers To English Literature	Garima	174

**Rebellion Of Women In The Traditional Social Order And System Of Anita
Desai's Novels**

Prof. Vilas A. Pundkar

Shri. Narsing Arts & commerce college Akot. Dist. Akola,

Pundkarvilas@gmail.com

Abstract:

With the matriarchal struggle against patriarchy, another revolution began to emerge in Indian literature, particularly in the works of women writers. Women's voices started to compete with men's voices. Our paper focus will be on the feminism message presented in Anita Desai's well-known novels, Cry, the peacock and where Shall We Go This Summer? Our purpose is to critically analyze the way that postmodern Indian women writers in English have emphasized women's issues. They have spoken out vehemently or started an internal revolution against long-standing practices and gender inequality with the goal of equal human rights. In light of Anita Desai's femme fatale characters, particularly the strong and forceful female protagonists Sita and Maya of Cry, the peacock and Where shall we go this Summer?, one of the most known Indian novelist working in English. This papers aims to highlights Desai's work as illustrative, postmodern feminism examples.

In her novel, Anita Desai carefully examines psychological reality. She write to learn about herself and then to artistically express the reality. She has made an effort to go deep into a women's Psyche and demonstrate how it interact with Society. And this issue can be illustrated through the portrayal of neurotic characters like Maya and Sita. In Contemporary Indian English writing. Anita Desai is largely regard as the Pioneer of the psychological novel. Her mastery of character representation is the standout aspect of her writing. She demonstrates the reactions of women and investigates their Psychological Origins.

Cry, the peacock and where Shall We Go This Summer, describe the horrible events and the turmoil that Maya and Sita go through. Anita Desai focuses on the emotional world of neurotic Maya, who has regular dreams of her husband's death, account of her fair in astrological prophecy, while Desai emphasizes the topic of suppressed childhood Psychopathology in Sita. The theme of both novels include family strife and conflict, as well as the occasionally mal-adjusted or ill adjusted self. Maya and Sita both are the examples of postmodern Indian feminism. They both illustrate the extremely intricate and rich Indian personality Structure. We may discover Maya and Sita are likely to be the representative of the community of suppressed women through psychoanalytic investigation.

Anita Desai unquestionably holds the top position among modern Indian feminist novelists. Because of her acute hypersensitive knowledge, erudition, and inner psychological strength regarding the realistic and real everyday issues of family, society and economic dealing as minutely imprinted in her novels Desai, a self-conscious social critic and reformer, has exposed unnoticed depictions of the oppressed and hate-filled feminine community of her day. One of the most important topics in her fictional universe is feminism, and she has created a model for entire female Community in order to promote the message of the second sex. Anita Desai has universalized the feminist message with the inner gaze in order to highlight the matriarchal battle, self-freedom, self-identity and self-power against the male-dominated world. Anita Desai, in her psychological novels, emphasizes the small, Subtle details of a

ISSN: 2278-9308.

Impact Factor -(SJIF) -8.575,

CERTIFICATE

B.Aadhar

Peer Reviewed & Index Multi-Disciplinary International Research Journal

This certificate is granted to..... **Prof. Vilas A. Pundkar**.....

of..... Shri. Narsing Arts & commerce college Akot. Dist. Akola, He / She submitted his research

paper for publication in *B.Aadhar, Peer Reviewed Indexed International Research Journal*. The title of the paper is "..... Rebellion Of Women In The Traditional Social Order And System Of Anita Desai's Novels.....

The paper was given for Peer Review. After approval from the review process, the present editor, had published the research paper in *B.Aadhar Journal*. The present journal is a single blind peer reviewed journal. The research paper was published in December-22,, bearing ISSN 2278-9308.

Chief Editor

(SJIF) Impact Factor - 8.975

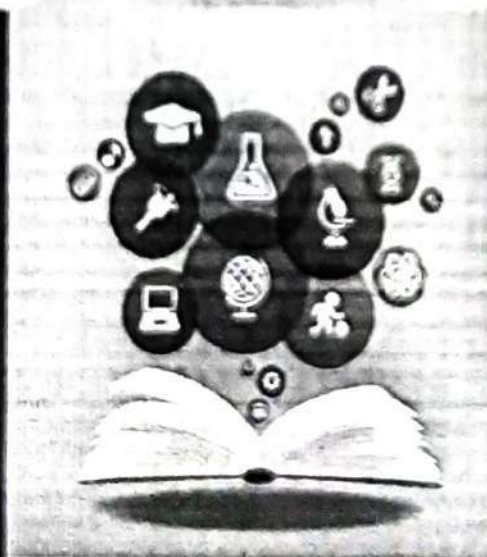
ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Single-Blind Peer-Reviewed & Refereed Indexed
Multidisciplinary International Research Journal

December -2022

ISSUE No - 385 (CCCLXXXV)

Chief Editor

Prof. Virag S. Gawande

Director

Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor:

Dr. Dinesh W. Nicht

Principal

Sant Gadge Maharaj
Art & Comm, Sci College,
Walgava Dist. Amravati.

Executive Editor :

Dr. Sanjay J. Kothari

Head, Deptt. of Economics,
G. S. Tompe Arts Comm, Sci College
Chandur Bazar Dist. Amravati

The Journal is indexed in:

Scientific Journal Impact Factor (SJIF)

Cosmos Impact Factor (CIF)

International Impact Factor Services (IIFS)

NEBULA

AN INDEXED, REFEREED &
PEER REVIEWED JOURNAL

ISSN 2277-8071

RESEARCH NEBULA

*An International Refereed, Peer Reviewed & Indexed Quarterly Journal in
Arts, Commerce, Education & Social Sciences*

DOI PREFIX 10.22183

JOURNAL DOI 10.22183/RN

IMPACT FACTOR 7.399

ONE DAY

INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY E-CONFERENCE

On

BENEFITS OF LIFE VALUES IN CONTEMPORARY SOCIAL SYSTEM

30th September, 2021

Organized by

DEPARTMENT OF MARATHI & ENGLISH
KALA MAHAVIDYALAYA MALKAPUR, AKOLA. (M.S.)

In Collaboration with

DEPARTMENT OF MARATHI & ENGLISH
DR. MANORAMA & PROF. HARIBHAU SHANKARRAO PUNDKAR
ARTS, COMMERCE & SCIENCE COLLEGE, BALAPUR, AKOLA (M.S.)

&

VIDARBHA SAHITYA SANGH, BRANCH AKOLA (M.S.)

Special Issue on 30th September, 2021

www.ycjournal.net

SPECIAL ISSUE
ONE DAY INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY E-CONFERENCE
On BENEFITS OF LIFE VALUES IN CONTEMPORARY SOCIAL SYSTEM

BEST WISHES

It gives me an immense pleasure to convey my message and regards to the college journal being published for recently held international Interdisciplinary E- conference. I am happy to learn that more than 450 people have participated and more than 130 people have registered for paper publication. The subject of the conference is very much related to present situation i.e., "Benefits of life values in contemporary social system." The theme of the conference is the unique and fundamental. As we see that in today's world, we cannot avoid the importance of values in any given sphere of life. Practice of life values is unavoidable for betterment of life.

This E-conference in such a pandemic situation indicates that life values are the important in our life. Such conferences help people, students, teachers and all stake holders to continuously upgrade their knowledge. Without upgradation we are unable to learn and disseminate the knowledge.

I convey my finest regards to all organizers and participants.

DR. D.H. PUNDKAR, President, Indian Social and Research Foundation Akola.

BEST WISHES

Kala Mahavidyalaya Malkapur Akola, (M.S.) Marathi and English Department have organized a one day international interdisciplinary E-conference in collaboration with Dr. Manorama and Professor H.S. Pundkar Arts, Commerce and Science College, Balapur and Vidarbha Sahitya Sangh, Akola. The theme for the conference is, "Benefits of life values in contemporary social system". This conference focused on the discussion about life values and its necessity and importance in every field of life. As we know that life is changing day by day. But in this changing social scenario, the true progress can be brought up with the practice of values only. In today's stressful social condition occurred due to corona only values could give the relief to people in the face of corona warriors. Which clearly proves the benefits of values.

This international E conference offered a viable digital platform for the participants and they got the opportunity to learn and share their knowledge of respective subjects. This in turn helped them to understand the various aspects of life values which will be definitely helpful for them to improve their sphere of knowledge. I convey my best wishes and regards to every team member who strived a lot for the success of this conference.

DR. GITALI S. PANDE, Principal, Kala Mahavidyalaya Malkapur, Akola

BEST WISHES

Arts College Malkapur Akola, Dr. Manorama and Prof. Haribhau Sh. Pundkar College of Arts, Commerce and Science and Vidarbha Sahitya Sangh, Balapur, Akola, Maharashtra jointly organized a one-day International Interdisciplinary Conference on "Benefits of life values in contemporary social system." on 30 September 2021. The proceeding is published in Research Nebula an International refereed, Peer Reviewed and Indexed Quarterly Journal having ISSN 2277-80071 with Peer Reviewed and Impact Factor is 7.399. We are very pleased that scholars, researchers, professors and students from all disciplines have contributed their scholarly research papers and articles to the conference.

Right now, we are going through a situation due to the Corona pandemic. The value of life seems to have changed. Therefore, the conference was organized with the objective of discussing and brainstorming on all these aspects. So that different perspectives will emerge from practitioners, researchers. The conference was also organized with a view to what values of life should be adopted while embracing modern times.

The inspiration of our college and the president of the Indian Social and Research foundation Akola, as well as the Principal of Dr. Manorama and Prof. Haribhau S. Pundkar College of Arts, Commerce and Science Balapur. First of all, I would like to thank Dr. Dhairyavardhan Pundkar Sir for inaugurating this conference and inspiring us to take part in it. At the same time I thank the principal of our college, Dr. Gitali Pande for guiding us step by step. I also thank the keynote speaker present at the conference Dr. Bidan Abba from Mauritius and Dr. Jyoti Patrikar from Gwalior. I would also like to thank all the principals, professors, researchers and students who attended the conference. I welcome those who submit research papers as co-editors. I also express my thanks to all the members of the Advisory Committee, Technician Vicky Marode, Vidarbha Sahitya Sangh and Dr. Manorama and Prof. Haribhau S. Pundkar College of Arts, Commerce and Science, Balapur department of Marathi and English. At IQAC Coordinator and Publicity Committee of the College as well as faculty and non-teaching staff and college students.

DR. DIPALI PRALHADRAO GAWANDE, Coordinator, H.O.D Marathi, Arts College Malkapur, Akola

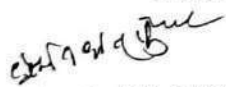
Indian Social & Research Foundation, Akola
KALA MAHAVIDYALAYA MALKAPUR, AKOLA

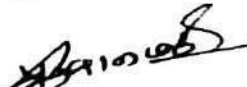
(Accredited by NAAC with "B" Grade)

In Collaboration with Dr. Manorama and Prof. Haribhau Shankarrao Pundkar Arts, Commerce and Science College, Balapur (M.S.) & Vidarbha Sahitya Sangh, Akola. Department of Marathi, English & I.Q.A.C
Organized One Day International Interdisciplinary E-Conference

CERTIFICATE OF PARTICIPATION

This is to certify that **ASST. PROF. VILAS A. PUNDKAR** has participated in the One Day International Interdisciplinary E-Conference On "Benefits of Life Values in Contemporary Social System" held on Thursday 30th September 2021 on Online platform. An International, Online Peer Reviewed, J-Indexed Research Journal "Research Nebula" for Interdisciplinary Studies, ISSN 2277-8071, J-GATE INDEXED and Impact Factor 7.399. He / She / Presented / Published a paper entitled **STUDY OF PSYCHOLOGICAL REPRESENTATION OF FEMALE CHARACTER, SEXISM AND VIOLENCE WITH REFERENCE TO VIJAY TENDULKAR'S "SAKHARAM BINDER**

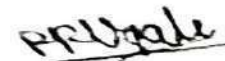

Hon. Dr. D.H. Pundkar
President
I. S. & R. F., Akola Principal Dr.
M. and Prof. H. S. Pundkar A.
C. S. College, Balapur (M.S.)

Dr. Prakash Wankhade
HOD Marathi
Manorama & Prof.
Pundkar A.C.S.
College, Balapur, Akola

Dr. Rajesh Olambe
HOD English
Manorama & Prof.
Pundkar A.C.S.
College, Balapur, Akola

Seema Rothe
Executive Chairman
Vidarbha Sahitya
Sangh, Akola

Dr. Dipali Gawande
HOD Marathi
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur Akola

Asst. Prof. Pravin Ugale
HOD English
IQAC-Coordinator Kala
Mahavidyalaya, Malkapur,
Akola

Dr. Gitali S. Pande
Principal & Convenor
Kala Mahavidyalaya,
Malkapur, Akola

49. डॉ. मनोरमा व प्रा. ह. श. पुंडकर
महाविद्यालय, बाळापूर.
डॉ. राहुल भगवान चव्हाण
मराठी विभाग प्रमुख, विद्या प्रसारक मंडळ संचालित
कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय,
किन्हवली, ता. शहापूर, जिल्हा ठाणे.
50. डॉ. सुनिलदत्त एस. गवरे
तत्त्वज्ञान विभाग प्रमुख, शिवळे महाविद्यालय, शिवळे
51. प्रा. डॉ. माधुरी मनोहरराव पाटील
मराठी विभाग प्रमुख, मधुकरराव पवार कला
महाविद्यालय, मुर्तिजापूर, जि. अकोला.
52. डॉ. वेदप्रकाश डोणगावकर
तत्त्वज्ञान विभाग प्रमुख, मातोश्री शांताबाई गोटे कला,
वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, वाशीम जि. वाशीम
53. डॉ. विष्णू नामदेव लांडे
मराठी विभाग प्रमुख, मातोश्री शांताबाई गोटे कला,
वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, वाशीम जि. वाशीम
54. प्रा. डॉ. कल्पना मेहरे
मराठी विभाग प्रमुख, नारायणराव राणा महाविद्यालय,
बडनेरा जि. अमरावती
55. प्रा. ए. बी. राऊत
कर्मवीर आबासाहेब तथा ना.म.सोनवणे महाविद्यालय
सटाणा जि नाशिक
56. DR. CHANDRASHEKHAR ATMARAM BHAGAT
Lonavala, District Pune
57. डॉ. पंकज शं. वानखेडे
नरसम्मा परिसर, कला, वाणिज्य व विज्ञान
महाविद्यालय, किरणनगर, अमरावती.
58. प्रा. डॉ. किरण प्रभाकर वाघमारे
श्री कि. न. गोयमका महाविद्यालय, कारंजा (लाड), जि. वाशीम
59. डॉ. रामसिया चर्मकार
sharmukarramsiya@gmail.com
60. डॉ. मनीषा सिंह
असिस्टेंट प्रोफेसर - शिक्षा विभाग, मॉडर्न कॉलेज
ऑफ प्रोफेशनल स्टडीज मोहन नगर गाजियाबाद
61. ASST. PROF. PIYUSHV DHALE
Dept. Of English, Shri. B.D.P. College,
Pandharkawada, Dist. Yavatmal (M.S)
piyushdhale23@gmail.com
62. ASST. PROF. VILAS A. PUNDKAR
Shri Nursing Art's College Akot Dist. Akola
pundkarvilas@gmail.com
- रोडाली: आदिवासी चळवळीची कविता 184
- श्रीगुलाबराव महाराजांनी सांगितलेले सामान्य
नीतिविवेचन 187
- श्रीचक्रधरांच्या दृष्टांतातील जीवनमूल्यांची
उपयोगिता 192
- षड्दर्शनातील मूल्य व्यवस्था 195
- संत तुकारामांच्या अभंगवाणीतील आई-
वडिलांविषयीचा आदरभाव 198
- समकालीन समाजव्यवस्थेत संत साहित्यातील
जीवनमूल्यांची उपयोगिता 202
- भारतीय राजकारणातील जीवनमूल्यांचा
चिकीत्सात्मक अभ्यास 205
- समकालीन समाज व्यवस्थेत संतसाहित्यातील
जीवनमूल्यांची उपयोगिता 208
- गाडगेबाबांच्या अखेरच्या कीर्तनातून प्रदर्शित
होणारे जीवनमूल्ये 213
- लीळाचरित्रातील जीवनमूल्ये 216
- राष्ट्र निर्माण की बुनियादी आधार, शिक्षा 219
- मूल्य शिक्षा के माध्यम से समाज में परिवर्तन 222
- REFLECTION OF INSPIRATIONAL LIFE
VALUES IN THE WORK OF TAGORE 226
- STUDY OF PSYCHOLOGICAL
REPRESENTATION OF FEMALE
CHARACTER, SEXISM AND VIOLENCE
WITH REFERENCE TO VIJAY
TENDULKAR'S, "SAKHARAM BINDER" 228

Certificate Of Publication

This is to certify that the review board of our research journal accepted the research paper/article titled Indian Culture Depict in Indian Writing in English of

Dr./Mr./Miss/Mrs. Prof. Vilas Ambadas pundkar

It is peer reviewed and published in the Issue ___ Vol. ___ in the month of April 2022

Thank you for sending your valuable writing for Vidyawarta Journal

Indexed (IJIF)

Impact Factor
8.14

Govt.of India,
Trade Marks Registry
Regd.No.2611690

ISSN-2319 9318

Editor in chief
Dr. Babu G. Gholap

the fort are also on the verge of extinction. Considering the safety of the tourists, the entire area of the fort is infested with violent animals, so there is a risk of loss of life to the tourists.

If the fort is maintained and repaired by the tourism department as well as the local administration and if the fort area is properly conserved, this tourist spot will be developed and employment opportunities will be available to the locals as well as self-employment.

The satisfaction index shows that the viewing system of the fort is not developed. It is also necessary to develop other recreational facilities to attract tourists. In order to facilitate transportation to this fort, the tourism department should organize a tourist package at least once a year so that tourists can come directly to the fort. If the tourism system is developed as per the tourist satisfaction index, this tourist destination will prosper and tourists will visit in large numbers.

Reference

- 1) Socioeconomic review of Chandrapur District (2019),
- 2) en.wikipedia.org
- 3) Fünde Ravindra, (2006), "Geographical Study of Chandpur Tourist Place", Bhugolshastra Sanshodhn Patrika, Deccan Geography Society, Pune, pp 59-69.
- 4) Waindeshkar A and Bhendkar S (2009), "Amravati Shahar : Paryataniya Drushtikonse Bhaugolik Adhyayan", Maharashtra Bhugolshastra Sanshodhan Patrika, Pune, Vol-XXIII, Issue - 2, July-December 2009.

□□□

05

Exploitation, Gender Discrimination and Domestic Violence : A Study of Vijay Tendulkar's Sakharam Binder

Asst. Prof. Vilas A. Pundkar
HOD (English),

Shri Narsing Art's College Akot, Dist. Akola

Abstract :

Vijay Tendulkar is the leading post-independence playwright. His plays has focused on the evil taking place in the society. Sakharam Binder is written in year 1972. The play Sakharam Binder explores complexities of human nature. The play is entitled after the name of major male character i.e., Sakharam. It shows how a woman is considered to be an object of thing that one can keep in the showcase and which can be easily brought and sold, exploited, used and finally threw away. The paper attempts to show how women as the victims and sufferers in so called patriarchal Indian Society.

Women have been treated inferior in the male dominated society. Violence against women exists everywhere. They have been subjected to several restrictions. Discrimination against girls actually starts in the womb. Female fetuses are aborted and another important reason for the discrimination against the female foetuses is the fear of heavy dowry. Then are also discriminated against in term of health and education. Even today there are many cases of discrimination and domestic violence and many ways in which women are need to suffer. The dominating nature of male thrown women in to a well of oppression of every kind. Such condition of women is shown by Vijay Tendulkar in Sakharam Binder.

The play Sakharam Binder explores com-

Certificate Of Publication

This is to certify that the review board of our research journal accepted the research paper/article titled Exploitation, Gender Discrimination and Domestic Violence Tendulkar's Sakharam Binder of Dr./Mr./Miss/Mrs. Vilas Ambadas Pundkar

It is peer reviewed and published in the Issue 37 Vol. 06 in the month of Jan to March 2021

Thank you for sending your valuable writing for Vidyawarta Journal

Indexed (IIJIF)

Impact Factor
7.940

Govt. of India,
Trade Marks Registry
Regd. No. 2611690

ISSN-2319 9318

Editor in chief
Dr. Babu G. Gholap

Date of Publication
March 2020

VidyawartaTM

International Multilingual Research Journal

Vidyawarta is peer reviewed research journal. The review committee & editorial board formed/appointed by Harshwardhan Publication scrutinizes the received research papers and articles. Then the recommended papers and articles are published. The editor or publisher doesn't claim that this is UGC CARE approved journal or recommended by any university. We publish this journal for creating awareness and aptitude regarding educational research and literary criticism.

*The Views expressed in the published articles, Research Papers etc. are their writers own. This Journal dose not take any liability regarding appoval/disapproval by any university, institute, academic body and others. The agreement of the Editor, Editorial Board or Publicaton is not necessary.
If any judicial matter occurs, the jurisdiction is limited up to Beed (Maharashtra) court only.*

Govt. of India,
Trade Marks Registry
Regd. No. 2611690

<http://www.printingarea.blogspot.com>

विद्यार्वाती: Interdisciplinary Multilingual Refereed Journal Impact Factor 7.041 (IJIF)

14) Perspective of Research Methodology Prof. Nagesh Ingle, Dr. Satish Rane, Warvat Bakal	57
15) Issues of copyright and copyleft Sharad V. Padhye, Gondla	59
16) Use Of ICT In Research Prof. Vilas A. Pundkar, Akot	60
17) Role Of Digital Library In Research : Special Referance To National ... Dr. Vandana R. Khakre, Amravati	62
18) Content and Skills to writing Research Work Dr. R. N. Dhore, Mowad	65
19) पेनटाकळी जलसिंचन प्रकल्प पेनटाकळी, ता. मेहकर जि. बुलडाणांतर्गत ... प्रा. संदिप ठाकरे, डॉ. महेश डाबरे, महाराष्ट्र	67
20) संशोधनातील आंतरविद्याशाखीय अभ्यास माहिती तंत्रज्ञानाचा उर्दु भाषिक विद्यार्थ्यांच्या मराठी भाषा ... भाग्यश्री सुभाषराव कडू, डॉ. आशा एम. धारसकर, अकोला	70
21) संशोधन व सिध्दांत डॉ. किशोर ज. क्षत्रिय, अमरावती	74
22) शैक्षणिक संशोधनात, माहिती संप्रेषण तंत्रज्ञान साधनाची भूमिका सुनिल रामदास खडसे, बुलडाणा	78
23) संशोधनात माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर डॉ. वैशाली जगन्नाथ रगडे, अकोला	81
24) संशोधनातील आंतर विद्याशाखीय उपागम डॉ. रोहिणी विकास तडस, अकोला	82
25) उच्च प्राथमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांच्या मराठी विषयातील स्वलेखन कौशल्यांचा अभ्यास संतोष राजेश्वरराव सेलूकर, नांदेड, डॉ. व्ही. पी. मोरे, हिंगोली	84
26) नवीन आणि नाविण्यपूर्ण संशोधन कविता मेशकर, अमरावती	86

- The freedom to modify the work and the freedom to distribute modified and therefore derivative work

Now a days internet has coined some similar activities we see on the home page of the that particular website these websites known as open source, public domain, creative commons attributes etc. these website is licensing websites works for the benefit of the society and community. For example very popular Wikipedia is a open source encyclopedia anybody from worldwide read, write and use as per the requirement. It is run by the non-profit organization t and every one can contribute by writing and donation for the development of wikipedia Directory of Open Access Journals (DOAJ) is a another example of open source.

Reference :-

Singh, Shiv Sahai, ed., The law of Intellectual Property Rights.Pub.by Deep and Deep Publications, New Delhi, 2005.

www.wikipedia.org

mathai, James K., Learning Course Material-Course : ICT in teaching and learning,, module-3

www.copyright.gov.in

Symbol of

Copyright

Copyleft

Use Of ICT In Research

Prof. Vilas A. Pundkar
H.O.D.,

Department of English,
Shri. Narsing Arts College, Akot

ABSTRACT

Information and communication technology (ICT) such as the world wide application of mobile phone and internet have contributed substantially to the fast growing world economy in unprecedented way. The rapid development of information and communication technology (ICT), particularly, the internet is one of the most fascinating phenomena characterizing the age of information. Application of ICT in research (information and communication technology) refers to technologies that provide access of information through telecommunication. It is also similar to information technology (IT), but focuses primarily on communication technology.

Information and communication technologies include the internet, wireless networks, cell phone and other communication medium. ICT have provided society with a vast array of new communication capabilities for example people can communicate with others in different countries using technologies such as messaging and video conferencing. Facebook (social networking website) allow us from all over the world to remain in contact and communicate with each other on a regular basis.

What is ICT ?

ICT stand for 'Information and Communication Technologies'. ICT refers to technologies that provide access to information through telecommunication. Information and communication technologies consist of the hardware, software, network and media for

Organized By IQAC

Estd. June 1956

GOVERNMENT OF MAHARASHTRA
GOVERNMENT COLLEGE OF EDUCATION, AKOLA (CTE)

Affiliated to Sant Gadge Baba Amravati University, Amravati

INTERDISCIPLINARY NATIONAL E-CONFERENCE
ON
RESEARCH IN INTERDISCIPLINARY STUDIES
9th June 2020

CERTIFICATE

This is to Certify that ~~Dr./Mr./Ms.~~ Vilas Ambadas pundkar

has Delivered key Note Address / Chief Guest's Address/Acted as Chair Person / Resource Person in the Interdisciplinary National E- conference. He / She Submitted Research paper which We have Published it in the International Multilingual Research Journal Vidyavarta.

ISSN : 23199318, March 2020, Impact factor 7.041. We Thank her / him for the assistance & Co-operation.

Dr. Asha M. Dharaskar - Bhavsar
Co-ordinator

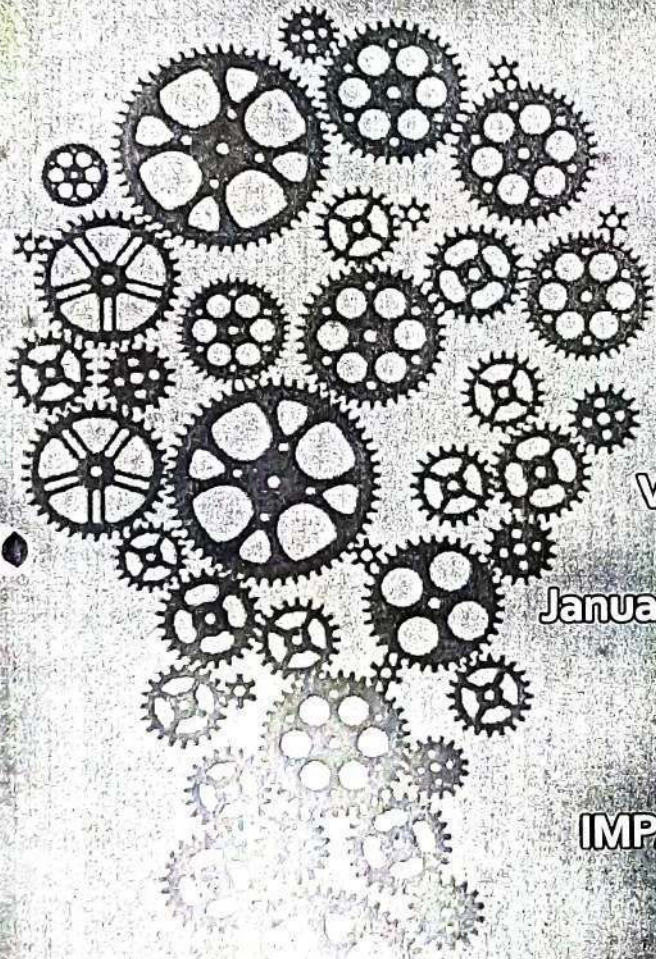
Dr. Vasudha Vinod Dev
Principal

Peer Reviewed Referred
and UGC Listed Journal
(Journal No. 40776)

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

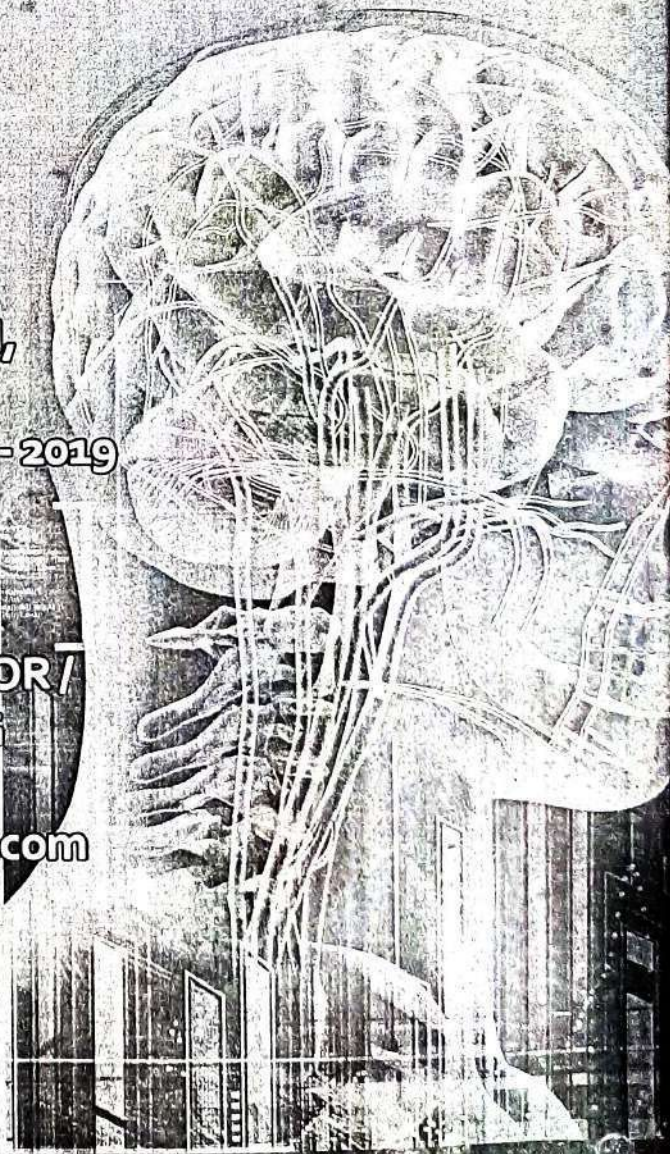
AJANTA

Volume-VIII,
Issue-I
January - March - 2019
English
Part - I

IMPACT FACTOR /
INDEXING
2018 - 5.5
www.sjifactor.com

**Ajanta
Prakashan**

16. History of India Agriculture

Prof. Vilas A. Pundkar

H.O.D., Department of English, Shri. Narsing Arts College, Akot Dist. Akola

The history of Agriculture in India dates back to Indus valley civilization Era and even before that in some part of southern India. India ranks second world wide in farms outputs. As per 2018, Agriculture employed 50% of the Indian work force and contributed 17-18% to country's GDP (Gross Domestic Product) In 2016 Agriculture and allied sectors like animal husbandry and forestry and fisheries accounted for 15.4% of the GDP (gross domestic product) with about 31% of the workforce in 2014. India ranks first globally with highest net cropped area followed by US and China. The economic contribution of agriculture to India's GDP is steadily declining with the country broad-based economic growth, still, agriculture is demographically the broadest economic sector and plays a significant role in the overall socio-economic fabric of India.

Overview :-

As per the 2014 FAO world agriculture statistics India is the world's largest producer of many fresh fruits like banana, mango, papaya, lemon and vegetables like chickper, okra and milk, major spices like chili pepper, ginger, fibrous crops such as jute, staples such as millets and castor oil seed. India is the second largest producer of wheat and rice, the world's major food staples.

India is currently the world's second or third, largest producer of several dry fruits, agriculture based textile raw materials. India ranked in the world's five largest producers of over 80% of agriculture produce items one report from 2008 claimed India's population is growing faster than its ability produce rice and wheat other recent studies claim India can easily feed its growing population. In fiscal year ending June 2011, with a normal manson reason, Indian agriculture accomplished an all time record production of 85.9 million tones of wheat, a 6.4% increase from a year earlier. Rice output in India hit a new record at 95.3 million tones, a 7% increase from the year earlier. Indian farmers, thus produced about 71 kilograms of wheat and 80 kilograms of rice for every member of India population in 2011. The per capita supply of rice every year in India is now higher than per capita consumption of rice every year in Japan.

Peer Reviewed Refereed
and UGC Listed Journal

An International Multidisciplinary
Quarterly Research Journal

AJANTA

ISSN 2277 - 5730

Volume - VIII, Issue - I, January - March - 2019

Impact Factor - 5.5 (www.sjifactor.com)

Is Hereby Awarding This Certificate To

Prof. Vilas A. Pundkar

As a Recognition of the Publication of the Paper Entitled
History of India Agriculture

Editor :

Vinay S. Hatole

Ajanta Prakashan,
Jaisingpura, Near University Gate, Aurangabad. (M.S.) 431 004
Mob. No. 9579260877, 9822620877 Tel. No.: (0240) 2400877,
ajanta1977@gmail.com, www.ajantaprakashan.com

(SJIF) Impact Factor-7.675

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refreed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

Mahatma Jyotiba Phule & Dr. Babasaheb Ambedkar..

SPECIAL ISSUE-CCLXXX (280)

April-2021

Chief Editor

Prof. Virag S. Gawande

Director

Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor:

Dr.Sudhir B.Gaikwad,

Associate professor
Jalna College of Social work
Jalna, Maharashtra

Executive-Editor

Dr.Sheshrao M.Naikwade

Associate professor
Nagnath Arts, Commerce
& Science College,
Aundha Nagnath. Dist.Hingoli,

The Journal is indexed in:

Scientific Journal Impact Factor (SJIF)

Cosmos Impact Factor (CIF)

International Impact Factor Services (IIFS)

20	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर आणि भारतीय राज्यघटना यमुना चंद्रकांत ढेंबरे	82
21	समाज सुधारक राष्ट्रपिता महात्मा फुले प्रा.डॉ.ए.बी.वानखडे	86
22	भारत में कृषि चुनौतिया और समाधान : डॉ. बाबा साहेब अम्बेडकर का दृष्टिकोण आनंद भालेराव/ प्रा.धनजय लोखंडे	89
23	समाज सुधारक डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर डॉ. ढास डी.के.	95
24	महात्मा फुले यांचे शैक्षणिक कार्य प्रा. मनोहर शामराव वागतकर	99
25	महात्मा फुले यांची शेती आणि शेतकऱ्याविषयक तळमळ मिनाक्षी मोतीराम इंगळे	103
26	महात्मा जोतिबा फुले व स्त्री मुक्तीचा विचार : एक ऐतिहासिक मागोवा प्रा. डॉ. दत्ता पिलाप्पा हिंगमिरे	107
27	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांचे महीलांप्रती कार्य प्रा. सुभाष एस. रंगारी	111
28	महात्मा फुले यांचे शैक्षणिक विचार आणि कार्य प्रा नवनाथ बंकट बडे	117
29	महात्मा ज्योतिबा फुले यांचे सुधारणावादी कार्य प्रा.डॉ.मीना भगवानराव बोर्डे	120
30	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि बौध्द धम्म प्रा. डॉ राहूल नारायणराव हिवराळे	123
31	महात्मा ज्योतिबा फुले व डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचे जीवन व कार्य कु.गोदावरी विठ्ठल बन	127
32	महात्मा फुले आणि शेतकऱ्यांचे शिक्षण सहा.प्रा.जयश्री पंजावराव काळे / सहा.प्रा.ज्ञानेश्वर सुभाष कव्हर	131
33	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि भारतीय राज्यघटना प्रा. डॉ. एम.एफ. राऊतराहे	134
34	डॉ. बाबासाहेब आणि बौध्द धर्म : 'आम्हाला मिळालेला एक सद् धम्म' प्रा. आर. टी. ठवरे	137
35	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि सामाजिक आंदोलन अशोक हनवते/विशाखा हनवते	140
36	महात्मा ज्योतीबा फुले यांचे शैक्षणिक विचार डॉ. संजय संदिपान चव्हाण	144
37	महात्मा ज्योतिबा फुले आणि शेतीविषयक विचार सहा. प्रा. जगताप हनुमंतराव कृष्णा	148
38	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर : संविधान आणि आजचे वास्तव डॉ. प्रमोद चव्हाण	152
39	समाज सुधारक डॉ . बाबासाहेब आंबेडकर प्रा. डॉ.गजानन आनंता देवकर	154
40	डॉ बाबासाहेब आंबेडकर आणि भारतीय राज्यघटना डॉ.पी.एस.लोखंडे	158

समाज सुधारक राष्ट्रपिता महात्मा फुले

प्रा. डॉ. ए. बी. वानखडे

श्री. नरसिंग कला महाविद्यालय, आकोट

प्रस्तावना :-

भारतीय इतिहासामध्ये अग्रगण्य नाव म्हणून महात्मा जोतीराव फुले यांचे घेतले जाते. सनातनी भारतीय समाज व्यवस्थेविरुद्ध बंड करून क्रांतीसूर्य महात्मा जोतीराव फुले यांनी समाजसुधारणेसाठी संपुर्ण आयुष्य खर्ची घातले. समाज परिवर्तन घडविणे व समाजातील अनिष्ट चालीरीती, प्रथा, परंपरा मधुन जनतेला मुक्त करणे हेच यांच्या कार्याचे मुख्य स्वरूप होते. संपुर्ण मानवमुक्तीसाठी महात्मा जोतीराव फुले यांनी समाजातील अस्पृश्यता, पाप, पुण्य, पुर्नजन्म, कर्मकांड हे सर्व मानवाला सामाजिक, आर्थिक, धार्मिक पिळवणूक करणारे असल्यामुळे महात्मा फुले यांनी मानवाला विद्या ग्रहण करण्याचा संदेश देवून मानवमुक्तीचा मार्ग दाखविलेला आहे. अशा या क्रांतीसुर्याचा जन्म ११/०४/१८२७ रोजी झाला. त्यांच्या वडीलांचे नाव गोविंदराव फुले होते. समाजकार्यासाठी महात्मा फुले यांनी वडील, कुटूंब व संपूर्ण समाज यांच्या विरोधी जावुन समाजपरिवर्तनाचे कार्य सुरू ठेवले. त्यांनी १८४८ मध्ये मुलींसाठी शाळा सुरू केली. तसेच दिनबंधू साप्ताहिक सुरू केले. १८७३ साली सत्यशोधक समाजाची स्थापना करून समाजसुधारणेचे कार्य केले.

जीवन परिचय:-

भारतीय शिक्षण क्षेत्रात क्रांती करणाऱ्या या महामानवाचा जन्म ११ एप्रिल १८२७ रोजी झाला. माळी जात असल्याने त्यांचे वडील गोविंदराव फुलांचा व्यवसाय करीत. त्यामुळेच त्यांची घरची परिस्थिती बेताचीच होती. गोविंदरावांनी शिक्षणाचे महत्त्व जाणले होते म्हणूनच त्यांनी जोतीबांना १८३३-३४ मध्ये चर्च ऑफ स्कॉटलॅंड मिशन या शाळेत दाखल केले. परंतु मनुवाद्यांना एका सामान्य माळ्याचा मुलगा शाळेत जाणे मान्य नव्हते. म्हणूनच या मतलबी लोकांनी शिक्षण मुलाला कसे बिघडवते याचा साळसुद सल्ला दिला. भोळेबाबडे गोविंदराव त्याला बळी पडले व त्यांनी जोतीबांचे शिक्षण बंद केले. पुढे जोतीबा वडीलांना त्यांच्या कामात मदत करू लागले. जोतीबांचा विवाह १८४० मध्ये सावित्रीबाईशी झाला आणि त्यानंतर पुन्हा त्यांनी शिक्षणाला सुरुवात केली. कुशाग्र बुद्धी आणि निरंतन वाचनामुळे त्यांचे व्यक्तिमत्व अधिक वहूआयामी बनले. शिक्षण ही शक्ती आहे. मानव इतर सजिवापेक्षा वेगळी व वैशिष्टपूर्ण ठरला तो त्याच्या ज्ञानसाधनेमुळेच! शिक्षण हे समाज बदलविण्याचे साधन आहे. शिक्षणामुळे अनेक क्रांत्यांनी व क्रांतीकारकांनी जन्म घेतला हे शिक्षण विषयक दृष्टीकोन त्यांनी प्रभावीपणे मांडला.

महात्मा जोतीराव फुले यांची समाजसुधारणा :-

१) अस्पृश्यता निवारणासाठी :-

भारतीय समाजव्यवस्था जातीवर आधारित असल्यामुळे समाजातील खालच्या जातीचा वर्ग म्हणजे अस्पृश्यता होय. ही अस्पृश्यता नष्ट करण्यासाठी महात्मा जोतीराव फुले यांनी सनातनी समाजव्यवस्थेविरुद्ध कार्य सुरू केले. अस्पृश्यांना समाज व्यवस्थेने शिक्षण, धर्म, आर्थिक, सामाजिक अधिकार नाकारल्याने अस्पृश्यांची स्थिती अतिशय दयनीय झाली होती. महात्मा जोतीराव फुले यांनी दिनदलीतांसाठी स्वतःच्या घरातील पाण्याचा हौद खुला करून समाजातील प्रथा, परंपरा, रूढी विरुद्ध बंड केले. अस्पृश्यांच्या मुला-मुलींना शिक्षण मिळावे यासाठी सत्यशोधक समाजाच्या माध्यमातून शिक्षणाची व्यवस्था केली. त्यांच्यामते समाजातील सर्व घटकांना जनतेने वागविले

Impact Factor-7.675 (SJIF)

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refereed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

ISSUE No- (CCXCI)291(D)

April -2021

Women's Empowerment Issues and Challenges

Chief Editor

Prof. Virag S. Gawande

Director

Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor

Asst. Prof. Baliram Pawar

Head, Department of Sociology
Mahatma Phule Mahavidyalaya
Kingsaon Latur Maharashtra

Editor

Dr. Anerao Madhav Marotrao

Head, Department of Sociology
Lokmanya Mahavidyalaya,
Sonkhed Tq. Loha
Dist. Nanded

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

Aadhar Publication

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

22	विदर्भातील शेतकरी आत्महत्येचे समाजशास्त्रीय चिकित्सक अध्ययन (विदर्भातील शेतकरी आत्महत्येचे पुरुष व महिला आत्महत्येचे कारणे व उपाय) डॉ.अनिल पी.जैन/ प्रा.लक्ष्मण मारोतराव वानखडे	79
23	पंचायतराज आणि स्त्रियांची भूमिका प्रा. डॉ. ए. बी. वानखडे	82
24	महिला आणि मानवाधिकार डॉ. अनिता ए. सार्वे	85
25	ग्रामीण भागातील महिलांचे सशक्तीकरण डॉ.मारोती धोडीबा कच्छवे	89
26	मानवी हक्क आणि महिला कविता वा. ऊईके	93
27	महिला सबलीकरण: शासकीय उपाय – योजना एक अभ्यास डॉ. अनुजा वि. गावडे / डॉ. सीमा अ. बागुल	97
28	समाज और नारी डॉ. अनुपमा	105
29	भारत में महिला सशक्तिकरण कामूल्यांकन डॉ.योगेन्द्र कुमार	113
30	महिला वृद्धांबाबतचे शासनाचे धोरण व विविध योजना प्रा. (डॉ). रविंद्र वाघ/ प्रा. सौ. सुवर्णा कऱ्हाड	117
31	आत्महत्या : स्त्री हिंसेचे बदलते स्वरूप मुबीन जमिरअली सय्यद	124
32	महाराष्ट्रातील पंचायतराज व्यवस्थेत महिला संशोधनात्मक अभ्यास सरपंचांची भूमिका : एक प्रा. महेंद्रकुमार जाधव	127
33	Women's Role In Panchayat Raj System Dr. Kemparaju	133
34	A Study On Role Of Traditional Birth Attendants Among The Hajong Community Dhemaji District, Assam Suman Kousik	136
35	Library Automation In Academic Library Nilam Bambroo	140
36	Women Empowerment Through Government Schemes For Developing Entrepreneurial Skills Prof. Sampada S. Lavekar	145
37	Female Literacy Are Role In Tourism –A Case Study Of Nashik Prof. Ahire Vijay Deoman	149
38	Role of Women Empowerment In Indian Economy Dr. Mithila B Wakhare	154
39	With Wings, Not To Fly But To Shelter: Analysing Women Around The Disabled In Select Malayalam Narratives Sayoojya C. S.	161
40	Right to Education & Women Status Dr. Rani Sarode	166
41	Domestic Violence In The Era Of Gender Justice In India Dr. Sushma Sharma	170
42	Planning Library Automation In Academic Libraries Dr. Namdev Kishanrao Rathod	181
43	Women Empowerment And Self -Perception: A Study With Special Reference To The Mothers Having Special Child And Normal Child Dr. Jyotsna Srivastava	187

पंचायतराज आणि स्त्रियांची भूमिका
प्रा. डॉ. ए. बी. वानखडे
श्री. नरसिंग कला महाविद्यालय, अकोट

प्रस्तावना :-

भारत हा कृषीप्रधान देश आहे. ७० टक्के जनता खेडयामध्ये राहत असल्यामुळे भारताला खेडयांचा देश म्हणून ओळखतात. भारतातील ग्रामीण समुदायाचा अभ्यास अनेक विचारवंत व अभ्यासकांनी चिंतनाचा विषय केला आहे. भारतावर प्राचिन काळापासून अनेक सत्ताधिकांनी आक्रमणे केली. तरी भारतातील संस्कृती व ग्रामीण सभ्यता अस्तित्वात असल्याचे दिसून येते. मात्र मोघल व ब्रिटीश राजवटीत भारतातील ग्रामीण-भागातील अनेक लघु व कुटीर उद्योग मोळकडीस आले. भारतात बलुतेदारी पध्दती असेपर्यंत ग्रामीण समुदाय समृद्ध व संपन्न होता. प्रत्येक व्यक्ती जातीनुसार सेवा देणे व सेवा घेणे असा व्यवसाय करीत होता. त्यामुळे पीढी स्वयंपूर्ण होती. ब्रिटीश शासनाने खेडयातील अनेक लघु व कुटीर उद्योग बंद पडल्यामुळे भारतीय लोकांमधील स्वावलंबनाची भावना कमकुवत केल्यामुळे भारतातील ग्रामीण समुदायात दारीद्रयाची परिस्थिती निर्माण झाली.

ऐतिहासिक पार्श्वभूमी :-

ग्रामीण भारतात खेडया पाडयांचा विकास करण्यासाठी ग्रामपंचायती होत्या ही कल्पना वैदिक कालखंडापासून अस्तित्वात होती. संपूर्ण गावचा विकास व गावातील जनतेच्या गरजा ग्रामपंचायतीच्या माध्यमातून पूर्ण केल्या जात होत्या. मात्र ब्रिटीश काळामध्ये ग्रामीण समुदायातील अनेक उद्योगधंदे लयास गेले व खेडयातील लोकांवर उपासमारीची पाळी आली. तसेच दुष्काळ, महापूर, अवर्षण, भुकंप इ. निसर्गाच्या अवकृपेमुळे ग्रामीण जनता हतबल झाली. त्यामुळे स्वातंत्र्यपूर्व काळात लॉर्ड मेयो या इंग्रज अधिकाऱ्याने भारतातील स्थानिक स्वराज्य संस्थांना उत्तेजन दिले. १९१९ मध्ये प्रांतांनी जिल्हा व गाव पातळीवर शासनव्यवस्था ठरविणारे कायदे पास केले. स्वातंत्र्य प्राप्तीनंतर देशात गोंधळ व अशांतता माजली होती तसेच ब्रिटीश शासनाने देशाची तिजोरी रिकामी केल्याने संविधान निर्मात्यांना केंद्र व राज्यसरकारला खेडयांचा विकास, ग्रामपंचायतीची निर्माती करण्यात अडचणी आल्या. भारतीय संविधानामध्ये ग्रामपंचायती स्थापन करणे ही शासनावर जबाबदारी सोपाविली आहे. त्यामुळे घटनाकारांनी पंचायतराज योजना अंमलात आणली. १९५२ मध्ये पहिली पंचवार्षिक योजना सुरू झाली. देशाचा सामुदायिक विकास करण्यासाठी २ ऑक्टोबर १९५२ ला महात्मा गांधी यांच्या जयंतीदिनापासून ग्रामीण समुदायाच्या विकासाला चालना मिळाली. खेडयांचा अभ्यास करण्यासाठी बलवंतराय मेहता समिती स्थापन करून व समितीने त्रिस्तरीय पंचायत राज योजनेची शिफारस केली. जिल्हा परिषद, पंचायत समिती, ग्रामपंचायत अशा तिनही स्तरावर स्थानिक स्वराज्य संस्थेत ग्रामीण भागातून प्रतिनिधी पाठवून खेडयांचा विकास करण्यासाठी पंचायत राज योजना अंमलात आणली.

संशोधनाची उद्दीष्टे :-

- १) पंचायतराजची संकल्पना स्पष्ट करणे.
- २) महिला सक्षमीकरणात पंचायतराजची भूमिका स्पष्ट करणे.
- ३) पंचायतराज व्यवस्थेमुळे महिलांमध्ये जनजागृती निर्माण करणे.
- ४) पंचायतराज व्यवस्थेच्या माध्यमातून महिला नेतृत्व विकसीत करणे.

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume - X

Issue - I

January - March - 2021

MARATHI PART - II / HINDI

Peer Reviewed Refereed
and UGC Listed Journal

Journal No. 40776

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

IMPACT FACTOR / INDEXING

2019 - 6.399

www.sjifactor.com

❖ EDITOR ❖

Asst. Prof. Vinay Shankarrao Hatole

M.Sc (Maths), M.B.A. (Mktg.), M.B.A. (H.R.),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod. & Dir.), M.Ed.

❖ PUBLISHED BY ❖

Ajanta Prakashan

Aurangabad. (M.S.)

CONTENTS OF MARATHI PART - II

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१३	महिला विकासामधील समस्या, आळाने आणि शिक्षणाची भूमिका एक मानसशास्त्रीय अभ्यास प्रा. डॉ. विलास भानुदास बंडगर	५९-६३
१४	महिला सबलीकरण वास्तव व व्यथा प्रा. रोहिणी निवृत्ती अंकुश	६४-६७
१५	भारतीय संविधानातील महिला विषयक घटनात्मक तरतुदी : एक अभ्यास डॉ. कल्पना एच. धारगे	६८-७२
१६	कॉम्प्रेड पार्वतीबाई भोर यांचे कामगार चळवळीतील योगदान प्रा. डॉ. संतोष रोहिदास पहारे	७३-७७
१७	स्थानिक स्वराज्य संस्था महिला सक्षमीकरण प्रा. डॉ. ए. बी. वानखडे	७८-८०
१८	आर्थिक विकासाचे निकष आणि महिलांचे सक्षमीकरण डॉ. सुनिल अण्णा गोरडे	८१-८६
१९	सातवाहन कालीन प्रभावी स्त्री व्यक्तिमत्व - नागनिका डॉ. भेलोंडे जगदीश व्यंकटराव	८७-८९
२०	भारतीय स्त्रियांच्या मानसिक आरोग्याचा चिकित्सक अभ्यास प्रा. कन्नोर दगडू कारभारी	९०-९२
२१	वारकरी संप्रदायाच्या महिला संत जनाबाई अभंगातून व्यक्त होणारे स्त्री जीवन लक्ष्मण गजानन गणगे	९३-९८
२२	भारतीय महिलांचा राजकीय सहभाग एक चिकित्सक अभ्यास जायभाये अशोक दिलीप	९९-१०४
२३	महिलांच्या आर्थिक सक्षमीकरणामध्ये बचत गटांची भूमिका डॉ. पांडूरंग नामदेव डापके	१०५-१०९
२४	मराठा जातीतील ग्रामीण भागातील स्त्रिया डिगांबर राधाकीसन जाधव	११०-११४
२५	संस्कृत साहित्यातील गणिका विचार डॉ. मीनल श्रीगिरीवार	११५-१२१

१७. स्थानिक स्वराज्य संस्था महिला सक्षमीकरण

प्रा. डॉ. ए. बी. वानखडे

श्री. नरसिंग कला महाविद्यालय, आकोट.

प्रस्तावना

“लोकांनी लोकांचे लोकांकरिता चालविलेले राज्य म्हणजे लोकशाही होय”. अशी लोकशाहीची सुटसुटीत व समर्पक व्याख्या अब्राहम लिंकन यांनी केली आहे. मात्र ते ही तितकेच शाश्वत आहे की, स्थानिक पातळीवर लोकशाही यशस्वी झाल्याशिवाय देशपातळीवर लोकशाही यशस्वी होवू शकत नाही. त्यामुळे जुन १९५४ मध्ये स्थानिक शासन विभागाच्या मंत्र्यांच्या एका परिषदेत बोलतांना पं. जवाहरलाल नेहरू यांनी म्हटले आहे की, “स्थानिक स्वराज्य संस्था लोकशाहीचा खरा आधार आहे”. त्यानुसार १९९२ मध्ये ७३ व ७४ व्या घटना दुरुस्तीने स्थानिक स्वराज्य संस्थांना संवैधानिक दर्जा मिळवून दिला. सोबतच स्थानिक स्वराज्य संस्थामध्ये महिलांना आरक्षण मिळाले. या आरक्षणामुळे महिलांचा राजकीय सहभाग विस्तारला आहे हे ही तितकेच खरे आहे. म्हणून असे म्हणणे उचित होईल काय? की, महिला आज राजकीय दृष्ट्या पूर्णपणे सक्षम झाल्या आहेत? काय खरोखरच आपल्याला प्राप्त झालेल्या पदाचा त्या उपयोग घेत आहेत? काय आजही महिलांना राजकीय निर्णय प्रक्रियेत प्रत्यक्षरित्या सहभागी करून घेतले जाते? यासारख्या असंख्य प्रश्नांची बहुतांश वेळा मिळणारी नकारात्मक उत्तरे महिलांच्या राजकीय सहभागाबाबत अनेक प्रश्नचिन्ह निर्माण करतात. त्यापेक्षाही असे म्हणणे अतिशयोक्ती होणार नाही की, भारताला स्वातंत्र्य मिळून ६० वर्षे उलटून गेल्यावरही अर्ध्या लोकसंख्येचा योग्य विकास होवू शकला नाही. त्यांच्या सामर्थ्याचा, त्यांच्या प्रतिभेचा, त्यांच्यातील नेतृत्व गुणांचा योग्य उपयोग आम्हाला घेता न येणे ही आमच्यासाठी फार दुर्दैवाची बाब आहे.

संशोधनाची उद्दिष्टे

१. महिलांच्या राजकीय सहभागांचे अध्ययन करणे
२. स्त्रियांच्या नेतृत्वाचे अध्ययन करणे
३. स्त्रियांच्या योगदानाचे अध्ययन करणे
४. ग्रामपंचायत राज व महिला विकासाचे अध्ययन करणे

संशोधनाची गृहीतके

१. राजकीय भुमीकेत बदल होत आहे.
२. राजकारणामध्ये महिलांचा सहभाग वाढत आहे.
३. शिक्षित महिलांचे नेतृत्व पुढे येत आहे.
४. महिला निर्णय प्रक्रीयेत पुढे येत आहेत.

आंतरराष्ट्रीय बहुभाषिक शोध पत्रिका
प्रिंटिंग एरिया

Printing Area International Interdisciplinary Research
Journal in Marathi, Hindi & English Languages

February 2020, Issue-62, Vol-01

Editor

Dr. Babu g. Gholap

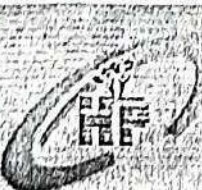
(M.A.Mar.& Pol.Sci.,B.Ed.Ph.D.NET.)

Co-Editor

Dr. Ravindranath Kewat

(M.A. Ph.D.)

Printed by: Harshwardhan Publication Pvt.Ltd. Published by Ghodke Archana Rajendra & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor Dr. Gholap Babu Ganpat.

Reg.No.U74120/MH2013/PTC/251205
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

At Post, Limbaganesh, Tq. Dist. Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295
harshwardhanpubl@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

- 14) Emerging Developments in Engineering and Techonolgy Colleges Libraries
D. RAMADASU, Warangal ||69
- 15) Study of E-Purse Awareness and Its Practice In Nagpur
Dr. Anil M. Ramteke, Wardha ||72
- 16) ACADEMIC ACHIEVEMENTS AMONG THE STUDENTS OF MINORTITY MORARJI ...
Naveen Gangadhara Rugi & Dr. Chandrashekhar E. ||78
- 17) Analysis of impact of Artificial intelligence system in Accounting in India...
Dr. Krishna Kumar Verma, Shahjahanpur(UP) ||83
- 18) A COMPARATIVE STUDY OF TRIBALS AND NON – TRIBAL LEARNERS ON THEIR ...
Dr. Umesh Kumar Singh & Dr. K. K. Yadav, Firozabad ||86
- 19) इयत्ता ९ वी च्या विद्यार्थ्यांमध्ये पर्यावरण संरक्षणाची जागृती निर्माण करण्याकरिता पर्यावरण ...
डॉ. रंजना वि. तिजारे, नागपूर ||91
- 20) भारतातील लोकप्रशासनाचे सामाजिक पर्यावरणआणि प्रशासकीय संस्कृती
डॉ. कदम दयानंद अंबादास, औरंगाबाद ||94
- 21) सावित्रीबाई फुले आणि महिलांचे सक्षमिकरण
डॉ. माया बापूराव मसराम, गडचिंद्रपूर ||102
- 22) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे धार्मिक विचार
प्रा. डॉ. सिद्धाम किशनराव मुंडे, जि. यवतमाळ ||106
- 23) सहशिक्षण विद्यालयात अध्ययनरत उच्च माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांचे अंतर्मुखी...
डॉ. आर. एल. निकोसे & वृंदा एम. नंदेश्वर, नागपूर (महाराष्ट्र) ||111
- 24) अस्तित्ववाद आणि मर्त्य: एक चिकित्सा
डॉ. पी. विठ्ठल & गंगाधर पुंडलिक पांडे, नांदेड ||115
- 25) शेरशाहा सूची जमीन महसूल व्यवस्था
डॉ. मीना चंद्रभान साळे, अहमदनगर ||118
- 26) पश्चिम विदर्भातील कोळी लोकांचा कृषि क्षेत्रातील सहभाग
प्रा. अनिल वळीराम वानखडे, अकोट ||120

शेतीचे उत्पन्न वाढले. जमीनदारांचा वर्ग नाहीसा झाला नसला तरी काही प्रांतांत सरकार व रयत यांचा प्रत्यक्ष संबंध निर्माण झाला. मुकादम, जमीनदार, जहागिरदार यांच्याकडून गरीब शेतकऱ्यांची होणारी पिळवणूक काही प्रमाणात कमी झाली.

संदर्भ ग्रंथ -

१. सरदेसाई गोविंद सखराम 'मुसलमानी रियासन' खंड दुसरा मोगल बादशाही (इ.स.१५२६ ते १८०३) पर्यंत पॉप्युलर प्रकाशन मुंबई पाचवी आवृत्ती १९९३.

२. आचार्य धनंजय 'मध्ययुगीन भारत'(१००० ते १७०७) श्री साईनाथ प्रकाशन नागपूर दुसरी आवृत्ती एप्रिल २०१४.

३. दाणी कुलकर्णी 'मध्ययुगीन भारत' राधिका एंटरप्रायजेस पुणे प्रथम आवृत्ती २०१७.

४. कठारे अनिल, वाघ संदेश मध्ययुगीन भारत (१००० ते १७०७)अक्षरलेखण प्रकाशन सोलापूर प्रथमावृत्ती २६ जून २०११.

५. सिददीकी एन.ए. अनुवाद सासवडकर प्र. ल. 'मोगलकालीन महसूल पध्दती' डायमंड पब्लिकेशन पुणे प्रथम आवृत्ती.

६. धारणकर सरल 'मध्ययुगीन भारत'(इ.स. १२०६ ते १८५७) संपादक गायधनी रं.ना. यशवंतरव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ नाशिक प्रथम प्रकाशन डिसेंबर २००२.

□□□

26

पश्चिम विदर्भातील कोळी लोकांचा कृषि क्षेत्रातील सहभाग

प्रा. अनिल बळीराम वानखडे
श्री नरसिंग कला, वाणिज्य महाविद्यालय अकोट

प्रस्तावना :

भारत हा देश कृषि प्रधान देश म्हणून ओळखल्या जातो. भारतातील बहुतांश लोक शेती व्यवसायामध्ये आढळून येतात. प्राचिन काळा पासून तर आजच्या आधुनिक काळापर्यंत भारतातील शेतकरी शेतीमध्ये वेगवेगळे प्रयोग करून उत्पादन घेतात. जागतीकीकरणाच्या युगात भारतीय शेती व शेतकरी अनेक समस्यांना सामोरे जात आहेत. आज पारंपारीक शेती आणि आधुनिक शेती याचा मेळ घालून जिवन जगत आहेत. भारत हा विविधतेने नटलेला देश आहे तसेच भारतातील भौगोलिक विविधता तसेच जाती धर्म, वंश अनेक भटक्या जमाती, आदिवासी या देशात गुण्या गोविंदाने जिवन जगतात. भारतातील बहुसंख्य लोक ग्रामिण समुदायात राहतात पुर्वी बलुतेदारी पध्दती भारतात आढळून येत असे त्यामुळे प्रत्येक गावात बारा बलुतेदार, लोहार, सुतार, चांभार, मांग, महार, सोनार, जोशी आणि कोळी इत्यादी बारा बलुतेदार गावातील सर्वांचे काम करून उदरनिर्वाहाच्या गरजांची पूर्तता होत असे उदा. कोळी हा बलुतेदार गावची चावळी स्वच्छ करणे, चावळीत पाणी भरून ठेवणे इत्यादी पारंपारीक कामे तसेच लग्न प्रसंगी लग्न घरी सर्व कामे करणे, इत्यादी कोळी हा बलुतेदार गाव पातळीवर काम करतांना आढळून येत असे.

कोळी जातीचा इतिहास :

महाराष्ट्रात कोळी समाजाचे लोक अनेक जिल्ह्यात आढळून येतात कारण बारा बलुतेदारापैकी एक महत्वाचा बलुतेदार म्हणून कोळी ओळखला

संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती संलग्नित
आणि
श्री दादासाहेब गवई चॅरीटेबल ट्रस्ट, अमरावती द्वारा संचालित

तक्षशिला महाविद्यालय, अमरावती समाजशास्त्र विभाग
आणि
मराठी समाजशास्त्र परिषद
यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित

-: विषय :-

भारतातील समाजशास्त्राची शतकपूर्ती

स्थळ

“राजवाडा”

देशमुख लॉन समोर, शेगाव नाका रोड, अमरावती

आयोजक

समाजशास्त्र विभाग

तक्षशिला महाविद्यालय, अमरावती

तक्षशिला महाविद्यालय, अमरावती समाजशास्त्र विभाग आणि मराठी समाजशास्त्र परिषद-२०२०

97	भारतातील सामाजिक चळवळी आणि समाजिक परिवर्तन	प्रा. अमरिष एस. गावंडे	450
98	भारतीय स्त्री चळवळी: एक आढावा	डॉ. सी. मंगला दि. तांबेकर	457
99	वृद्धाश्रम व्यवस्था : समाजशास्त्रीय अभ्यास	सौ. सुवर्णा भारत कऱ्हाडे	462
100	डॉ. इरावती कर्वे यांचे समाजशास्त्रीय योगदान	प्रा. आनंद गो. मनवर	468
101	आधुनिक काळातील भारतीय समाजशास्त्रज्ञां समोरील आव्हाने	प्रा.डॉ. अनिल बी. वानखडे	473
102	भारतीय समाजात समाजशास्त्राचा विकास आणि महत्त्व	प्रा. डॉ. ज्ञानेश्वर तुळशीराम शेंडे	476
103	बदलती कुटुंबसंस्था आणि समाजशास्त्राची उपयोगिता: एक विश्लेषण	डॉ. सीमा विठ्ठलराव शेटे.	480
104	भारताच्या सामाजिक परिवर्तनामध्ये समाजशास्त्र शिक्षणाची उपयोगिता	प्रा. किशन काशिनाथ घोगरे -	486
105	मराठी समाजशास्त्रज्ञांचे समाजशास्त्रातील योगदान	प्रा. डॉ. संजय जे. भगत	489
106	सद्यस्थितीतील समाजशास्त्रज्ञांसमोरील आव्हाने	डॉ. दया पांडे	493
107	वर्तमान सामाजिक संशोधन आणि भारतीय समाजशास्त्रासमोरील आव्हाने	डॉ. अंजली र. वाठ	498
108	आपत्ती व्यवस्थापनाची समकालीन सामाजिक समस्या	प्रा. डॉ. गणेश एन. बहादे	501

आधुनिक काळातील भारतीय समाजशास्त्रज्ञां समोरील आव्हाने

प्रा.डॉ. अनिल बी. वानखडे

समाजशास्त्र विभाग, प्रमुख

श्री नरसिंग महाविद्यालय, आकोट, जि. अकोला 444101

Mob.No. 9766515294, Emil : wanilakot@gmail.com

प्रस्तावना :

भारतीय समाजाची जडणघडण वैशिष्ट्ये पूर्ण आहे. भारतात विविध जाती, धर्म, भाषा, प्रदेश, संस्कृती इ. नुसार विविधता आढळून येते. भारतातील वाढत चाललेले जातीय, धार्मिक तेढ हेच भारतीय समाजशास्त्रज्ञां समोरील फार मोठे आव्हान ठरत आहे. प्रादेशीक, भाषीय आणि भुमीपूत्रांचे आंदोलने ही सुध्दा चिंतनीय बाब आहे. भारतात समाजशास्त्र उदय फार उशीरा झाला. 19 व्या शतकात मुंबई विद्यापीठात सुरुवात झाली. नंतर मद्रास, कोलकत्ता तसेच आधुनिक काळात संपूर्ण भारतातील विविध विद्यापीठे व महाविद्यालयांमध्ये समाजशास्त्र हा विषय शिकविल्या जातो. भारतीय समाजशास्त्रज्ञ डॉ.केतकर, डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर, डॉ. धुर्व, डॉ. इरावती केर्वे इ. समाजशास्त्रज्ञांनी विविध संशोधन पध्दती मांडून भारतीय समाजशास्त्राला नवी दिशा प्रदान केली. परंतु वाढती लोकसंख्या, शहरीकरण, नागरीकरण आधुनिक संस्कृतीक मूल्ये व्यवस्थेमुळे भारतीय समाज विविध समस्या भेडसवात आहेत. त्यामुळे आधुनिक काळातील समाजशास्त्राचे संशोधक, विद्यार्थी इ. ना समाजातील ज्वलंतशिल प्रश्न व समस्यांच्या संशोधनामध्ये आव्हानात्मक भुमिका घेवून अध्ययन करावे लागते. भारतातील नक्षलवाद दहशतवाद, पर्यावरण प्रदुषण, विस्तापितग्रस्थांचे पूर्णवसन, लोकसंख्यावाढ, जातियता, वाढती बेरोजगारी, दारिद्र्य, घटस्फोट, व्यसनाधिनता, गुन्हेगारी इ. सामाजिक समस्यांचे अध्ययनामध्ये भारतीय समाजशास्त्रज्ञांमध्ये फार मोठे आव्हाने आढळून येतात.

1) संशोधनाचा उद्देश :

भारतीय समाजातील समाजशास्त्रज्ञांना आव्हानात्मक भुमिका घेवून संशोधन करावे लागते. भारतीय समाजशास्त्रज्ञांना संशोधन करतांना विविधता व समाजातील विषमता, जातियवाद इ. बाबतीत अभ्यास करतांना त्यांच्या संशोधन व अभ्यासामध्ये योग्य दिशा व तथ्ये संकनल करतांना अनेक अभ्यासकांची माहिती दिशादर्शक ठरते. त्यामुळे भारतीय संशोधक, विद्यार्थीना, सामाजिक समस्यांच्या अभ्यासासाठी प्रस्तुत संशोधन पेपर महत्वाचा ठरतो.

प्रस्तुत संशोधन लेखामध्ये भारतातील अनेक सामाजिक, आर्थिक, पर्यावरणे, सांस्कृतिक, जातीय, धार्मिक आधुनिक मूल्ये व्यवस्था, जागतिकीकरण, नागरीकरण, वाढती गुन्हेगारी, वृद्धांच्या समस्या, कौटूंबिक कलह इ. सामाजिक समस्यांच्या अध्ययनामध्ये साहयकाची भुमिका ठरावी हाच संशोधनाचा उद्देश आहे.

2) गृहितके :

- 1) भारतातील सामाजिक समस्यांच्या स्वरूप विषद करणे.
- 2) भारतातील समाजशास्त्रज्ञांना सामाजिक समस्यांचा सखोल व अचूक अध्ययनासाठी उपयुक्ततेसाठी.
- 3) भारतातील सामाजिक समस्यांच्या परिणामाच्या करणांची मिमांसा करणे.
- 4) भारतातील विविध आव्हाने व समस्यांचा शोध घेणे.
- 5) भारतातील सामाजिक आव्हाने व प्रश्नांच्या सोडवणूकीसाठी विशेष कार्यक्रमाची आखणी करणे.

Impact Factor-7.675 (SJIF)

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

January-2020

SPECIAL ISSUE-CCI

भारताच्या जडणघडणीत विचारवंतांचे योगदान

संपादक/

Prof. Virendra S. Gawande
Director

Editor

Dr. Dinesh W. Mohit
Principal

Executive Editor

Dr. Anil D. Warghat
Associate Professor

Govt. College
of Education

Buldana Dist. Buldana

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadhar-social.com

Aadhar PUBLICATIONS

Page No.	Author	Title	Page No.
22	रुसो	भारतीय विचारवंताचे भारताच्या जडणघडणीत योगदान: जीन जॅकसीन	97
23	राजर्षी शाहू महाराजांचे शिक्षणविषयकविचार व कार्य	प्रा. मोहन बाबुराव चव्हाण	103
24	स्त्री शिक्षणाबद्दल आंबेडकरांचे विचार	प्रभावती चं. चव्हाण	110
25	महात्मा जोतीबा फुले व डॉ बाबासाहेब आंबेडकरांचे शैक्षणिक विचार व कार्य आणि त्यांचा प्रभाव	डॉ. माया प्र. शिरखेडकर	113
26	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे दलितांविषयी शैक्षणिक विचार	रश्मी अरुण महाजन	119
27	छत्रपती शिवाजी महाराजांचे वतनदाराबाबतचे धोरण	डॉ. घनश्याम सुबराव महाडीक	121
28	सामाजिक न्यायाचे शिल्पकार - डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर	प्रा.डॉ.माधव केरबा वाघमारे	124
29	राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज यांचे सामाजिक विचार	प्रा. डॉ. एन. एच. खोडे,	127
30	"फ्लेटोची आदर्श राज्याची संकल्पना"	डॉ. प्रा. अश्विनी अविनाश खापरे,	133
31	भारताच्या विकासात डॉ.बाबासाहेब आंबेडकराचे योगदान	डॉ.नागसेन नामदेव मेश्राम	135
32	भारतीय समाजात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या विचारांचे योगदान	प्रा. डॉ. श्रीराम खाडे	139
33	स्वामी विवेकानंद यांचे शैक्षणिक विकासातील योगदान	प्रा.डॉ.संजय भी.खडसे	146
34	जोतीराव फुलेंचे स्त्री शिक्षण विषयक विचार व कार्य	प्रा. सेतीश कर्णासे	151
35	सामाजिकसेवा हीच ईश्वरसेवा : संत गाडगेबाबा	प्रा. डॉ. के.एल. देशपांडे	156
36	भारतीय विचारवंत आणि त्यांचे विचार	संदीप महादेवराव हाडोळे	161
37	महात्मा फुले यांचे सामाजिक व वैश्वीक विचार	प्रा.डॉ.अनिल बळीराम वानखडे	166
38	भारताच्या जडणघडणीत डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे आर्थिक योगदान	डॉ. देवेन्द्र एस. रंगाचार्य	169
39	स्वामी विवेकानंद - अलौकिक ज्ञानयोगी	डॉ. भावना विवेक पाटोळे	172
40	महात्मा फुले व डॉ. आंबेडकर यांचे शैक्षणिक विचार	प्रा.डॉ. सुधाकर भुयार	178

महात्मा फुले यांचे सामाजिक व शैक्षणिक विचार

प्रा.डॉ.अनिल बळीराम वानखडे

(सहयोगी प्राध्यापक) श्री नरसिंग कला,वाणिज्य महाविद्यालय,अकोट

प्रस्तावना :

भारतीय समाजव्यवस्थेत शिक्षणाची गंगा तळागळातील माणसापर्यंत पोहचविण्याचा मार्ग महात्मा जोतीराव फुले यांनी जगाला दाखवून दिला. सनातनी भारतीय समाजाविरूद्ध तत्कालीन काळात बंड करून क्रांतीसूर्य महात्मा फुले व सावित्रीबाई फुले या दोन दांपत्यांनी भारताच्या ईतिहासामध्ये सामाजिक व शैक्षणिक फार मोठे बदल घडवून आणले. समाजातील अज्ञान चालीरीती, प्रथा, परंपरा यातून मुक्त करण्यासाठी महात्मा फुले यांनी संपुर्ण आयुष्य खर्ची घातले. भारतातील दिनदलीत व मागासवर्गीयांना पाप - पुण्य व विविध कर्मकांडातून सामाजिक व आर्थिक, धार्मिक पिळवणुकीतून मुक्त करण्यासाठी विद्याग्रहण करण्याचा संदेश महात्मा फुले यांनी दिला. महात्मा फुले यांचा जन्म १८२७ मध्ये झाला. त्यांच्या वडीलांचे नाव गोविंदराव फुले होते. समाजकार्यासाठी महात्मा फुले यांनी वडील, कुटूंब व संपुर्ण समाजाचा विरोध प्रत्कारून समाजपरीवर्तनाचे कार्य अविरत चालू ठेवले. त्यांच्या सोबत सावित्रीबाई फुलेंनी खांद्याला खांद्या लावून पतीच्या प्रत्येक कार्यात तितक्याच तळमळीने समाज सुधारण्याचे कार्य चालू ठेवले. १८४८ मध्ये भिडेवाडयात मुलींसाठी पहिली शाळा सुरू केली. तसेच दिनबंधु साप्ताहिकाच्या माध्यमातून समाजातील अंधश्रध्दा व रूढी वादा विरूद्ध सतत लेखन करत गेले. अशा या समाजपुरूषाने १८७३ साली सत्यशोधक समाजाची स्थापना करून संपुर्ण भारतभर समाज सुधारणेचे कार्य सुरू केले. अशा या महान विचारवंताचे देशाच्या शैक्षणिक व सामाजिक कार्ये खालील प्रमाणे मांडण्यात येत आहे.

सामाजिक कार्ये / विचार :

१. अस्पृश्यता निवारण :

भारतीय समाज व्यवस्था जातीवर आधारित असल्यामुळे समाजातील खालच्या जातीचा वर्ग म्हणजे अस्पृश्यता होय. ही अस्पृश्यता नष्ट करण्यासाठी महात्मा जोतीराव फुले यांनी सनातनी समाज व्यवस्थे विरूद्ध कार्य सुरू केले. अस्पृश्यांना समाज व्यवस्थेने शिक्षण, धर्म, आर्थिक, सामाजिक अधिकार नाकारल्याने अस्पृश्यांची स्थिती अतिशय दयनीय झाली होती. महात्मा जोतीराव फुले यांनी दिनदलीतांसाठी स्वतःच्या घरातील पाण्याचा हौद खुला करून समाजातील प्रथा, परंपरा व रूढी विरूद्ध बंड केले. अस्पृश्यांच्या मुला - मुलिंना शिक्षण मिळावे यासाठी सत्यशोधक समाजाच्या माध्यमातून शिक्षणाची व्यवस्था केली. त्यांच्या मते समाजातील सर्व घटकांना समानतेने वागविले पाहिजे मात्र समाजातील जातीच्या उच्च निचवतेमुळे अस्पृश्य समाजाची अवस्था अतिषय खालावली होती. अस्पृश्यता निवारणासाठी त्यांच्या पत्नी सावित्रीबाई फुले यांनी खांद्याला खांद्या लावून कार्य केले.

२. शेतकरी वर्गासाठी कार्य :

महात्मा फुले यांनी सर्व जगाचा पोशिंदा शेतकऱ्या बाबत " शेतकऱ्यांचे आसुड " व "गुलामगिरी" या दोन ग्रंथात शेतकऱ्यांच्या पिळवणुकीचे वर्णन अतिशय सुंदरपणे मांडले

Impact Factor – 7.675

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Multidisciplinary International Research Journal

PEER REFEREED & INDEXED JOURNAL

January -2020

SPECIAL ISSUE - CCII

Indian Economy in 21st Century : Issues
& Challengs & Humanities

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande

Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor:
Dr.Dinesh W.Nichit
Sant Gadge Maharaj
Art's Comm,Sci Collage,
Walgaon.Dist. Amravati.

Executive Editor:
Dr.Sanjay J. Kothari -
G.S.Tompe
Arts Comm,Sci Collage
Chandur Bazar Dist. Amravati

The Journal is indexed in:

Scientific Journal Impact Factor (SJIF)

Cosmos Impact Factor (CIF)

Global Impact Factor (GIF)

Universal Impact Factor (UIF)

International Impact Factor Services (IIFS)

INDEX

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे सामाजिक विचार	डॉ. होमराज टी. राठोड	1
2	डॉ. बाबासाहेब रामजी आंबेडकर यांचे आर्थिक विचार	डॉ. विनोदकुमार चोपकर	5
3	महिला सुरक्षा आणि जागतिक कायदे	डॉ.राम प्र.ताटे/ डॉ.अर्चना शिवाजी वाघमारे	7
4	पर्यावरण, पाणी, तंत्रज्ञान आणि कृषी विकास	प्रा. डॉ. सुरेश रा. जगताप	11
5	आधुनिक तंत्रज्ञान प्रशिक्षणाचासंस्कृत विषय अध्यापनावरील परिणामाचे सर्वेक्षणात्मक अध्ययन अरुण लक्ष्मीनारायण धकाते / डॉ.अमोल मांडेकर		15
6	सर्वधर्म समभाव : एक दृष्टीक्षेप	डॉ. जी.एस.महाडीक	22
7	भारतातील सामाजिक समस्या व प्रश्न	प्रा.डॉ. अनिल बी. वानखडे	25
8	जागतिकीकरणचा कृषी व्यवसायावर होणारा परिणाम	प्रा. नंदकिशोर प्रेमचंद सिंगाडे	28
10	लोकशाही:बुध्द तत्वज्ञानाची महान देण	डॉ.मनोहर तुळशीराम कुंभारे	32
11	रोजगारभिमुख, कृषी केंद्रीत अर्थ संकल्प काळाची गरज	प्रा. डॉ. जयंत एम. बनसोड	38
12	भारतातील पहिल्या महिला डॉक्टर - डॉ. आनंदीबाई जोशी	मनिषा खंडाळे	41
13	स्वयंसहाय्यता संकल्पना	प्रा. डॉ. नंदा भाऊराव इंगळे	44
14	कार्यस्थल पर महिलाओं के साथ यौन उत्पीड़न (रोकथाम, निषेध और निवारण) अधिनियम २०१३.	डॉ.सुनिता संजय धोपटे	46
15	अमरावती जिल्ह्यातील संत रोहिदास चर्मोद्योग व चर्मकार विकास अभ्यास डॉ .सुपमा देशमुख / डॉ. शितल पोहेकर	महामंडळाच्या योजनांचा	52
16	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे स्त्री दास्य विरोधी कार्य	डॉ. सिद्धार्थ बुटले	58
17	"The Pathetic Nirupama in Dowry: A Short Story- by Rabindranath Tagore"	Prof. L.B.Gayakawad	61
18	Justice, Equality & Women Rights	Dr.Shipra S. Singam	67
19	Indian capital market scenario	Dr.Patil Bhagwan Shankar	70
20	Recent Trends in Agriculture In connection with GDP of Economy in India	Pravin R. Alshi	75
21	Contribution of dr. B.r. Ambedkar to the development of india	Prof. Kamlesh R Kamble	86
22	Non Performaing Assets In Indian Banking	Dr. Sou. Parvati Bhagwan Patil	89

भारतातील सामाजिक समस्या व प्रश्न

प्रा.डॉ. अनिल बी. वानखडे

समाजशास्त्र विभाग, प्रमुख श्री नरसिंग महाविद्यालय, आकोट, जि. अकोला 444101

प्रस्तावना:

भारतीय समाजाची जडणघडण वैशिष्ट्ये पूर्ण आहे. भारतात विविध जाती, धर्म, भाषा, प्रदेश, संस्कृती इ. नुसार विविधता आढळून येते. भारतातील वाढत चाललेले जातीय, धार्मिक तेढ हेच भारतीय समाजशास्त्रज्ञांसमोरील फार मोठे आव्हान ठरत आहे. प्रादेशीक, भाषीय आणि भूमीपूत्रांचे आंदोलने ही सुध्दा चिंतनीय बाब आहे. भारतात समाजशास्त्र उदय फार उशीरा झाला. 19 व्या शतकात मुंबई विद्यापीठात सुरुवात झाली. नंतर मद्रास, कोलकत्ता तसेच आधुनिक काळात संपूर्ण भारतातील विविध विद्यापीठे व महाविद्यालयांमध्ये समाजशास्त्र हा विषय शिकविल्या जातो. भारतीय समाजशास्त्रज्ञ डॉ.केतकर, डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर, डॉ.धुर्व, डॉ. इरावती केर्वे इ. समाजशास्त्रज्ञांनी विविध संशोधन पध्दती मांडून भारतीय समाजशास्त्राला नवी दिशा प्रदान केली. परंतु वाढती लोकसंख्या, शहरीकरण, नागरीकरण आधुनिक संस्कृतीक मूल्ये व्यवस्थेमुळे भारतीय समाज विविध समस्या भेडसावत आहेत. त्यामुळे आधुनिक काळातील समाजशास्त्राचे संशोधक, विद्यार्थी इ. ना समाजातील ज्वलंतशिल प्रश्न व समस्यांच्या संशोधनामध्ये आव्हानात्मक भूमिका घेवून अध्ययन करावे लागते. भारतातील नक्षलवाद दहशतवाद, पर्यावरण प्रदुषण, विस्तापितग्रस्थांचे पूर्ववसन, लोकसंख्यावाद, जातियता, वाढती बेरोजगारी, दारिद्र्य, घटस्फोट, व्यसनाधिनता, गुन्हेगारी इ. सामाजिक समस्यांचे अध्ययनामध्ये भारतीय समाजशास्त्रज्ञांमध्ये फार मोठे आव्हाने आढळून येतात.

1) संशोधनाची गृहितके :

- 1) भारतातील सामाजिक समस्यांच्या स्वरूप विषद करणे.
- 2) भारतातील सामाजिक समस्यांचा सखोल व अचूक अध्ययनासाठी उपयुक्ततेसाठी.
- 3) भारतातील सामाजिक समस्यांच्या परिणामाच्या करणांची मिमांसा करणे.
- 4) भारतातील विविध आव्हाने व समस्यांचा शोध घेणे.
- 5) भारतातील सामाजिक आव्हाने व प्रश्नांच्या सोडवणूकीसाठी विशेष कार्यक्रमाची आखणी करणे.

2) भारतातील सामाजिक समस्या व प्रश्न :

अ) शहरीकरण व नागरीकरण :

भारतात विकासाला चालना मिळावी म्हणून प्रत्येक पंचवार्षिक योजना व वित्त आयोगाद्वारे मोठमोठे उदयोग, व्यापारांना चालना देण्यात येते. करोडो रुपये देशात उदयोग आणण्यासाठी केंद्र व राज्यशासनाद्वारे विदेशी कंपन्यांना सवलती दिल्या जातात. परंतु मोठे मोठे उदयोग कंपन्या भारतात प्रोजेक्ट सुरु करतात. परिणामी त्या उदयोगाला लागणारे मनुष्यबळ भारतातील ग्रामिण भागातून येणारे लोक तांत्रिकज्ञान नसल्यामुळे वेढबिगारी सारखे काम करतात आणि शहरातील सरकारी जमिनवर अतिक्रमण करून राहतात. या मुळे शहरता प्रचंड प्रमाणात झोपडपट्टी व गलिच्छ वस्ती वाढत आहे. परिणामी शहरातील वाढती लोकसंख्येचा प्रश्न निर्माण होवून शहरी जीवन धक्का धक्कीचे बनल आहे. वाढत्या लोकसंख्येमुळे शहरामध्ये प्रचंड प्रश्न व समस्या निर्माण होत आहेत. अनेक शहरात गुन्हेगारी उग्रस्वस्व धारण करत आहे. तसेच मुंबई, पूणे, दिल्ली, मद्रास इ. मोठ मोठया शहरामध्ये लोक आपला जीव मूर्खित धरून जगत आहे. त्यामुळे शहरीजीवनात- जीवन जगणाऱ्या लोकांमध्ये आधुनिक काळात अनेक प्रश्न व समस्या निर्माण होत असल्यामुळे समाजशास्त्राच्या अभ्यासकांना व विद्यार्थी, तज्ञांना लोकसंख्या वाढीमुळे अभ्यासासाठी आव्हान ठरत आहे.

ब) नक्षलवादाची समस्या व प्रश्न :

भारतात बऱ्याच प्रदेशामध्ये नक्षलवादाची समस्या भेडसावत आहे. महाराष्ट्रातील गडचिरोली व आंध्रप्रदेश, छत्तिसगड इ. प्रदेशामध्ये मोठया प्रमाणात नक्षवाद ही समस्या संशोधकांना अभ्यासासाठी आव्हान ठरत आहे. समाजाचा एक सदस्य देशाचा एक नागरीक का ? नक्षवादी बनतो. या प्रश्नांचा शोध घेण्यासाठी अनेक संशोधक, प्राध्यापक, विद्यार्थी इ. नि अभ्यासपूर्ण लेखन केलेले आहे. तसेच शासनाद्वारे सुध्दा नक्षलवाद ही समस्येचा समूळ नष्ट करण्यासाठी विविध बक्षिस योजना ठेवून नक्षलवादाच्या मार्गाने जाणाऱ्या तरुणांना प्रवाहात आणण्याचा प्रयत्न केला जातो. नक्षलवादी प्रदेशामध्ये विविध ऑपरेशन राबवून आणि समाजातील प्राध्यापक तज्ञ मंडळीकडून अनेक बेरोजगार तरुणांचे समुपदेशन केल्या जाते. तरीही दुर्गम प्रदेशातील नक्षलवाद ही समस्या नष्ट होत नाही. त्यामुळे समाजातील प्राध्यापक, संशोधक, विद्यार्थी इ. तज्ञांना नक्षलवाद ही समस्या एक आव्हान ठरत आहे. कारण घनदाट जंगल, दुर्गम प्रदेशामध्ये मोठया प्रमाणात नक्षलवादी आढळून येतात. समाजतज्ञ, संशोधकांना, नक्षलवादी लोकांचा संपर्क, मूलाखत, प्रत्यक्ष दुर्गम प्रदेशात जातांना अनेक समस्यांना समोरे जावे लागते.

Impact Factor – 7.675

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

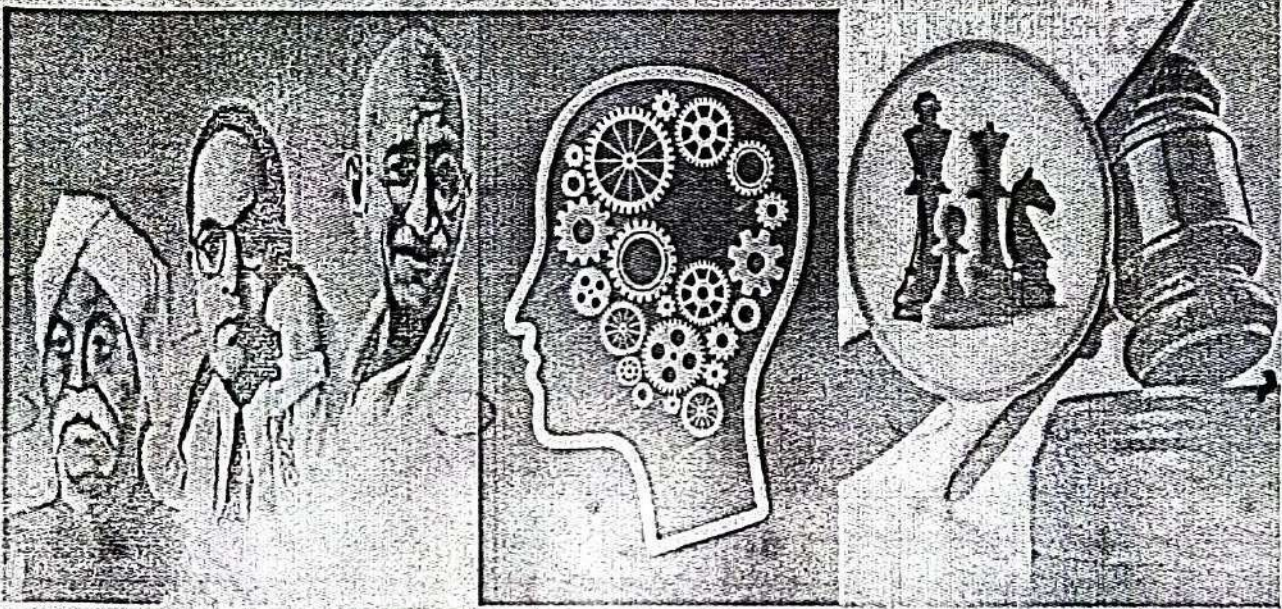
Multidisciplinary International Research Journal

PEER REFEREED & INDEXED JOURNAL

January -2020

SPECIAL ISSUE - CCIII

Bhartiya Vicharvnt , Humanities

Chief Editor

Prof. Virag S. Gawande

Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor:

Dr.Dinesh W.Nichit

Sant Gadge Maharaj
Art's Comm,Sci Collage,
Walgaon.Dist. Amravati.

Executive Editor:

Dr.Sanjay J. Kothari -

G.S.Tompe
Arts Comm,Sci Collage
Chandur Bazar Dist. Amravati

The Journal is indexed in:

Scientific Journal Impact Factor (SJIF)

Cosmos Impact Factor (CIF)

International Impact Factor Services (IIFS)

INDEX

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	म. ज्योतीबा फुले यांचे सामाजिक विचार	प्रा.धर्मदास विश्वनाथ घोडेस्वार	1
2	संत गाडगेबाबांचा शैक्षणिक दृष्टिकोन	डॉ.प्रवीण घारपुरे	5
3	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे राजकीय विचार	डॉ. राष्ट्रपाल गणवीर	8
4	महात्मा फुले आधुनिक भारताचे समाजक्रांतीकारक	डॉ.पंकज पुं. कावरे	13
5	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि लोकशाही	डॉ.तनय पी.गोडे	16
6	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे विद्युत विकासातील नियोजन आणि लोकशाही	प्रा. विजय आर.गायकवाड	20
7	रूसोच्या विचाराचा भारताच्या जडणघडणीत प्रभावाचे अध्ययन	डॉ.प्रशांत दिवाकर सातपुते	25
8	महाराष्ट्राच्या जडनघडनीत शिवाजी महाराजांचे आर्थिक योगदान	डॉ. देवेन्द्र एस. रंगाचार्य	28
9	जॉन जेक्स रूसो , प्लेटो यांचे शैक्षणिक, धार्मिक , सामाजिक व राजकीय विचार	डॉ.प्रा.जयश्री प.देशमुख	32
10	महात्मा गांधीजींचे शैक्षणिक विचार.	डॉ. दयाश्री वि. कोकाटे	34
11	छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या शेती विषय सुधारणा	डॉ. मुकुंद रामदास दातीर	37
12	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे धर्मविषयक विचार	प्रा. अपर्णा संदेश खैरमोडे	41
13	पश्चिम विदर्भातील कोळी शेतकऱ्यांच्या समस्या	प्रा.डॉ.अनिल वानखडे	46
14	महात्मा गांधीयांचे शैक्षणिक विकासातील योगदान.	प्रा.डॉ.गोकुल शामराव डामरे	49
15	स्वामी विवेकानंद यांचे शैक्षणिक व राष्ट्र विकासातील योगदान	श्री. गणेश किसन ठोबरे	54
16	"प्लेटो यांचे शैक्षणिक योगदान"	प्रा.रामदास पु.वायभासे	58
17	महात्मा गांधी यांचे शैक्षणिक व राष्ट्र विकासातील योगदान.	प्रा.डॉ.मुश्ताक अहमद शाह	63
18	श्री. अरविंद घोष यांचे शैक्षणिक विकासातील योगदान.	प्रा.दिपक लक्ष्मण नरवास	69
20	जॉन ड्युई यांचे शैक्षणिक विकासातील योगदान	प्रा.डॉ.सुषमा एम.गणोजे	76
21	स्त्रीवादी विचारप्रवाह व स्त्रीवादी समीक्षा	डॉ सौ अलका सं ईदापवार	80
22	ग्रामीण भागातील प्राथमिक स्तरावर शिक्षण घेणाऱ्या मुलींच्या शैक्षणिक व व्यावसायिक अभिरूची आणि त्यांना येणाऱ्या अडचणीचे चिकित्सक अध्ययन	अलका ठाकरे (जेऊरकर) /डॉ. जी. के. पेटकर	83

पश्चिम विदर्भातील कोळी शेतकऱ्यांच्या समस्या

प्रा.डॉ.अनिल बळीराम वानखडे

सहयोगी प्राध्यापक श्री नरसिंग कला, वाणिज्य महाविद्यालय, अकोट

प्रस्तावना :

भारतीय समाजाचे व्यवच्छेदक लक्षण म्हणजे शेतीवर आधारित समाजव्यवस्था होय. म्हणून भारताला कृषी प्रधान देश म्हणून जागतीक स्तरावर ओळखल्या जाते. भारतीय समाजाचा आत्मा म्हणून शेती व्यवसायाकडे पाहले जाते. भारतातील ७० टक्के जनता शेती व्यवसायावर अवलंबवून आहे. गेल्या ७० वर्षांत देशाच्या राष्ट्रीय उत्पन्नात १८ टक्के एवढे शेतीचे प्रमाण आहे. म्हणजे उपलब्ध शेती व त्यातील उत्पन्नाचे प्रमाण अतिशय अल्प आहे. पश्चिम विदर्भातील शेती ही बहुतांश निसर्गाच्या पावसावर अवलंबवून आहे. त्यामुळे पश्चिम विदर्भातील कोळी शेतकऱ्यांच्या शेतीविषयक समस्या मोठ्या प्रमाणावर आहेत. पश्चिम विदर्भामध्ये एकूण ५ जिल्हे असून त्यामध्ये सर्वांत जास्त कोरडवाहू शेती करणारे मोठ्या प्रमाणात आहेत. विदर्भातील शेतकरी कापूस, सोयाबीन, तुर, हरबरा, ज्वारी, मुग इत्यादी पिके घेतात. कापसाचे माहेरघर म्हणून पश्चिम विदर्भाची ओळख आहे. तरीही वाढती महागाई व योग्य उत्पादन मिळत नसल्यामुळे पश्चिम विदर्भातील कोळी शेतकरी अनेक समस्यांनी ग्रस्त बनला आहे.

कोळी जातीचा इतिहास :

महाराष्ट्रात कोळी समाजाचे लोक अनेक जिल्ह्यात आढळून येतात कारण बारा बलुतेदारापैकी एक महत्वाचा बलुतेदार म्हणून कोळी ओळखला जातो. महाराष्ट्रातील ठाणे जिल्ह्यात जवाहर संस्थान हे कोळ्यांच्या इतिहासातील राजसत्तेचे महत्वाचे स्थान आहे. कोळ्यांचा राजा जयबा उर्फ देवराव मुकने या कोळी समाजातील पुरविराने १६४३ मध्ये जव्हार संस्थानाची स्थापना केली. जयबा मुकने हा कोळी समाजातील पहिला राजा म्हणून ओळखला जातो. जवाहर संस्थानाचे कार्यक्षेत्र अहमदनगर, इगतपूरी, सहयाद्रीचा पट्टा, खान्देश व विदर्भातील सातपुडा पर्वतरांग इत्यादी प्रदेशात अधिकारात होता. इ.स १९९० मध्ये पोर्तुगीज सैन्याला पिटाळून लावून कोळ्यांनी हर हर महादेवची गर्जना करून विजय प्राप्त केला. कोळी राजाचे वैभव म्हणून जय विलास पॅलेस हा राजवाडा राजे कृष्ण पाह यांनी १७५० मध्ये बांधलेला आहे. आजही विदर्भातील अनेक जिल्ह्यांमध्ये कोळी समाजाचे लोक आढळून येतात.

महाराष्ट्रातील कोळी जाती :

सोनकोळी , महादेव कोळी, मल्हार कोळी, ढोर कोळी, टोकरे कोळी, पान कोळी, इत्यादी कोळी समाज बांधव व अनेक पोटजाती आढळून येतात.

संपोधनाचा उद्देश :

पश्चिम विदर्भातील वाढत्या शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या एक चिंतनीय व भितीच वातावरण निर्माण झालं आहे. संपूर्ण विदर्भामध्ये शेतकरी कोणत्या ना कोणत्या कारणाने आत्महत्या करत आहे. पश्चिम विदर्भातील कोळी शेतकऱ्यांनी सुध्दा आत्महत्या केल्याचे आढळून येते. पश्चिम विदर्भात शेती निसर्गाच्या लहरीपणावर अवलंबवून असल्यामुळे योग्य उत्पादन व उत्पादनाला भाव मिळत नसल्यामुळे विदर्भातील शेतकरी दिवसेंदिवस सामाजिक समस्यांनी चिंताग्रस्त बनले आहेत. पश्चिम विदर्भातील लोकप्रतिनिधी व शासन यांनी विविध योजना राबवूनही आणि कर्जमाफी व शेतकरी पॅकेज इत्यादी योजनांची कार्यवाही करूनही शेतकऱ्यांच्या समस्या व प्रश्न कमी झालेले आढळून येत नाही. तरी प्रस्तुत संशोधन लेखातून पश्चिम विदर्भातील कोळी शेतकऱ्यांच्या समस्यांचे वास्तव मांडण्याचा उद्देश आहे.

Peer Reviewed Referred
and UGC Listed Journal

An International Multidisciplinary
Quarterly Research Journal

AJANTA

Volume-VIII, Issue-I
January - March - 2019
Marathi Part - III

IMPACT FACTOR / INDEXING

2018 - 5.5

www.sjifactor.com

Ajanta Prakashan

CONTENTS OF MARATHI PART - III

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१४	जागतिकीकरणाचा भारतीय शेती व्यवसायावर पडलेला प्रभाव एक अभ्यास डॉ. खान इकबाल गफार	५९-६०
१५	शंकर पाटलांच्या कथेतील जीवनदर्शन सहा. प्रा. शशिकांत वि. काळे	६१-६३
१६	भारतीय शेतीचा इतिहास व भारतीय शेती समोरील आव्हाने मंगेश दादाराव ताजने	६४-६७
१७	भारतीय शेती क्षेत्रात महीलांची भूमिका श्री. विकास काशिनाथ देशमुख	६८-७०
१८	मराठी ग्रामीण कवितेतून अभिव्यक्त झालेले शेतकरी जीवन प्रा. डॉ. गजानन भा. मुंढे	७१-७५
१९	कृषी अर्थशास्त्र प्रा. डॉ. नरेंद्र अ. ठाकरे	७६-७८
२०	शेतकरी जीवनाचे साहित्यातील दर्शन : ग्रामीण कविता प्रा. रेखा व्ही. इंगोले	७९-८४
२१	शेती सुधारक - छत्रपती शिवाजी महाराज प्रा. संदिप विठ्ठलराव भुरले	८५-८९
२२	शेतकरी संघटनांच्या चळवळी व आंदोलने प्रा. दिपमाला त्रिथराज गुप्ता	९०-९२
२३	पश्चिम विदर्भातील कोळी जातीमधील कृषि, रोजगार व महिलांच्या दर्जाचे समाजशास्त्रीय अध्ययन प्रा. डॉ. अनिल बळीराम वानखडे	९३-९५
२४	शेतकरी संघटना आंदोलने आणि शरद जोशी डॉ. पवन मांडवकर	९६-१०४
२५	भारतातील आदिवासी शेतकऱ्यांच्या चळवळी दिलीप दामु कुमरे	१०५-१०८
२६	भारतीय शेतकरी व आजचे शासन प्रा. मज्जित ए. पठाण	१०९-११२

२३. पश्चिम विदर्भातील कोळी जातीमधील कृषि, रोजगार व महिलांच्या दर्जाचे समाजशास्त्रीय अध्ययन

प्रा. डॉ. अनिल बळीराम वानखडे
श्री. नरसिंग कला, वाणिज्य महाविद्यालय, अकोट.

प्रस्तावना

भारत हा देश कृषि प्रधान देश म्हणुन ओळखल्या जातो. भारतातील बहुतांश लोक शेती व्यवसायामध्ये आढळून येतात. प्राचिन काळा पासुन तर आजच्या आधुनिक काळापर्यंत भारतातील शेतकरी शेतीमध्ये वेगवेगळे प्रयोग करून उत्पादन घेतात. जागतीकीकरणाच्या युगात भारतीय शेती व शेतकरी अनेक समस्यांना सामोरे जात आहेत. आज पारंपारीक शेती आणि आधुनिक शेती याचा मेळ घालुन जिवन जगत आहेत. भारत हा विविधतेने नटलेला देश आहे तसेच भारतातील भौगोलिक विविधता तसेच जाती घर्म, वंश अनेक भटक्या जमाती, आदिवासी या देशात गुण्या गोविंदाने जिवन जगतात. भारतातील बहुसंख्य लोक ग्रामिण समुदायात राहतात पुर्वी बलुतेदारी पध्दती भारतात आढळुन येत असे त्यामुळे प्रत्येक गावात बारा बलुतेदार, लोहार, सुतार, चांभार, मांग, महार, सोनार, जोशी आणि कोळी इत्यादी बारा बलुतेदार गावातील सर्वांचे काम करून उदरनिर्वाहाच्या गरजांची पूर्तता होत असे उदा. कोळी हा बलुतेदार गावची चावळी स्वच्छ करणे, चावळीत पाणी भरून ठेवणे इत्यादी पारंपारीक कामे तसेच लग्न प्रसंगी लग्न घरी सर्व कामे करणे, इत्यादी कोळी हा बलुतेदार गाव पातळीवर काम करतांना आढळुन येत असे.

कोळी जातीचा इतिहास

महाराष्ट्रात कोळी समाजाचे लोक अनेक जिल्ह्यात आढळुन येतात कारण बारा बलुतेदारांपैकी एक महत्वाचा बलुतेदार म्हणुन कोळी ओळखला जातो. महाराष्ट्रातील ठाणे जिल्ह्यात जवाहर संस्थान हे कोळ्यांच्या इतिहासातील राजसत्तेचे महत्वाचे स्थान आहे. कोळ्यांचा राजा जयबा उर्फ देवराव मुकने या कोळी समाजातील शुरविराने 1643 मध्ये जव्हार संस्थानाची स्थापना केली. जयबा मुकने हा कोळी समाजातील पहिला राजा म्हणुन ओळखला जातो. जवाहर संस्थानाचे कार्यक्षेत्र अहमदनगर, इगतपूरी, सहयांद्रीचा पट्टा, खान्देश व विदर्भातील सातपुडा पर्वतरांग इत्यादी प्रदेशात अधिकारात होता. इ.स 1990 मध्ये पोर्तुगीज सैन्याला पिटाळुन लावुन कोळ्यांनी हर हर महादेवची गर्जना करून विजय प्राप्त केला. कोळी राजाचे वैभव म्हणुन जय विलास पॅलेस हा राजवाडा राजे कृष्ण शाह यांनी 1750 मध्ये बांधलेला आहे. आजही विदर्भातील अनेक जिल्ह्यांमध्ये कोळी समाजाचे लोक आढळुन येतात.

महाराष्ट्रातील कोळी जाती

सोनकोळी, महादेव कोळी, मल्हार कोळी, ढोर कोळी, टोकरे कोळी, पान कोळी, इत्यादी कोळी समाज बांधव व अनेक पोटजाती आढळुन येतात.

Gokhale Education Society's

**S.M.R.K. Arts, Fine Arts, B.K. Commerce & A.K. Home Science
Mahila Mahavidyalaya, Nashik, Maharashtra**

Principal T.A. Kulkarni Vidyanagar, College Road, Nashik - 422 005

ISO 9001:2015 Certified College, NAAC B++ Accredited (Permanently Affiliated to SNDT Women's University, Mumbai)

Tel : 0253-2579949 E-mail : smrkbkacmm@rediffmail.com Website : www.smrkwomenscollege.org

Proceedings of
One Day National Level Interdisciplinary Seminar
on

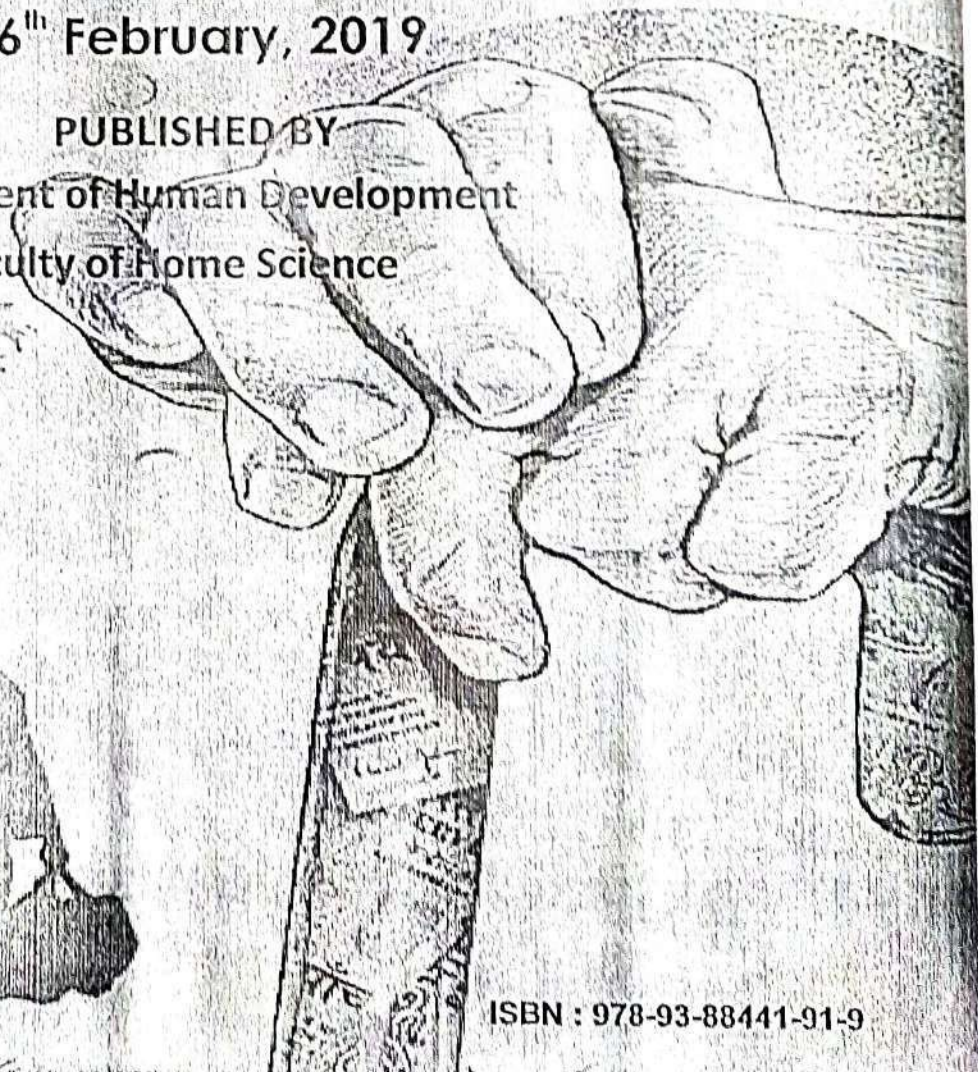
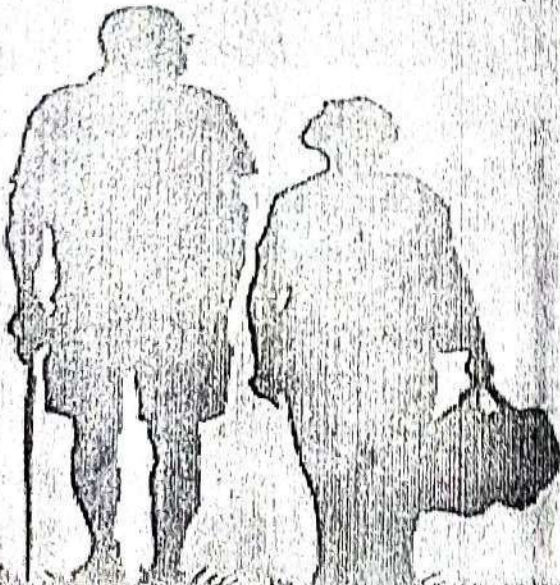
**“ISSUES AND CHALLENGES OF AGING
POPULATION IN INDIA”**

16th February, 2019

PUBLISHED BY

Department of Human Development

Faculty of Home Science

ISBN : 978-93-88441-91-9

Index

Sr. No.	Title of the Paper and Name of Author	Pg. No.
Technical Session - I		
Physical and Psychological Issues and Health Problems of Elderly.		
Concept Note of Sub Theme I		
1	Myths and Realities about Cognitive Functioning of Elderly: An Overview Mrs. S. S. Deshmukh	1
2	Psychological Abuse of Elderly in Families: an Overview Sangita Kamble, Surekha Ramrao Gaikwad	11
3	Aging : Psychological and Social Issues Dr. Sandhya Khedekar, Mr. Sunil Y. Desale	16
4	भारतातील वृद्धांच्या समस्या प्रा. डॉ. अनिल बळीराम वानखेडे	21
5	A Comparative Study of Elderly People Staying in Old Age Home & Elderly People Staying with their Family with Respect to Anxiety and Depression Poonam Shelar, Sujata Mujumdar	24
6	हिंदी साहित्य में बढ़ती उम्र कि महिलार्यों की समस्यायें डॉ. गीता संतोष यादव	32
Technical Session-II		
Issues and Challenges Regarding Clothing, Diet, Family Relations and Household arrangements for elderly		
Concept Note of Sub Theme II		
7	Unraveling the Contentment of Elderly Clothing. Dr. Kavita Patil	34
8	Maintaining Bone Health for Healthy Aging Dr. Mrs. Manjusha Bhakay	41

भारतातील वृद्धांच्या समस्या

प्रा. डॉ. अनिल बळीराम वानखडे (सहयोगी प्राध्यापक)

श्री नरसिंग कला, वाणिज्य महाविद्यालय, अकोट

ई मेल - waniakot@gmail.com

मोबाईल : ९७६६५१५२९४

प्रस्तावना :

भारतीय संस्कृतीमध्ये मुलाने पित्याची किंवा वृद्ध आई वडीलांची सेवा करावी असे प्रत्येक धर्म ग्रंथात सांगितले आहे. आणि समाज मुल्यानुसार वृद्ध आई वडीलांची सेवा करावी हे प्रत्येक मुलाचे कर्तव्य आहे मात्र भारतात विभक्त कुटूंब पध्दतीमुळे आणि आर्थिक अडचणीमुळे अनेक मुल वृद्ध आई वडील व इतर भावंडांचा सांभाळ करण्याचे नैतिक कर्तव्य मान्य करायला तयार नाहीत त्यामुळे वृद्धांच्या समस्या मोठ्या प्रमाणात निर्माण होत आहेत.

शासन व न्यायालय यांच्या अनेक निर्णयानुसार मुलांनी आई - वडीलांचा सांभाळ करावा, त्यांना आर्थिक मदत करावी असे कायदेशीर आदेश असतांनाही अनेक मुल वृद्धांचा सांभाळ करण्यास असमर्थ दिसतात. भारतात प्राचीन काळात संयुक्त कुटूंब पध्दतीमध्ये वृद्ध व इतर नातेवाईकांचा योग्यपणे सांभाळ केला जात होता. प्रत्येक व्यक्ती एकमेकांचा आदर, प्रेम सहकार्य या भावनेने जीवन जगत होता. मात्र आधुनिक मुल्य आणि नैतिक कर्तव्यांचा विसर पडत असल्यामुळे वृद्धांचा सांभाळ करण्यास आधुनिक काळातील पिढी तयार नाही त्यामुळे वृद्धांच्या समस्या मोठ्या प्रमाणात निर्माण होत आहेत.

वृद्धावस्थेचा अर्थ :

वृद्ध कोणास म्हणावे याबाबत अनेक अर्थाने विचारवंतांनी व्याख्या केल्या आहेत. भारतात ६० वर्षांनंतर ज्येष्ठ नागरीक म्हणुन वृद्धांना प्रवास किंवा अन्य सुविधा मिळतात. तसेच खऱ्या अर्थाने सेवानिवृत्ती झाल्यानंतर भारतात वृद्धावस्था असल्याचे दिसुन येते. पारिचमाल्य देशात सरासरी ८५ वर्षांपेक्षा अधिक वय झाल्यानंतर वृद्ध समजले जाते. त्यामुळे भारतात ६० ते ७० वर्षांनंतर स्वतःला वृद्ध समजतात. वृद्ध अवस्थेचा शास्त्रशुद्ध अभ्यास म्हणुन खालील प्रमाणे काही विचारवंतांनी व्याख्या केली आहे.

'एलिझाबेथ हरलॉक यांच्या मते - वृद्धावस्था हा मानवी जीवनातील शेवटचा चरण किंवा टप्पा होय'

'हेन्री आणि क्युमिंग यांच्या मते - जीवनातील उपयोगी व अभिलाशा असणाऱ्या आरंभीच्या अवस्थेपासुन दुर जाण्याची प्रक्रीया म्हणजे वृद्धावस्था होय'

संशोधनाचे उद्देश :

१. भारतातील वृद्धावस्थेचा अभ्यास करणे.
२. भारतातील वृद्धाची संकल्पना स्पष्ट करणे.

Peer Reviewed Referred and
UGC Listed Journal
(Journal No. 40776)

ISSN 2277 - 5730

AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume-VIII, Issue-I
January - March - 2019
Marathi Part - IV

IMPACT FACTOR / INDEXING
2018 - 5.5
www.sjifactor.com

Ajanta Prakashan

CONTENTS OF MARATHI PART - IV

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१	समाज परिवर्तनात साहित्यकारांचे ऐतिहासिक योगदान प्रा. डॉ. बी. आर. तनपुरे	१-३
२	महाराष्ट्रातील सामाजिक चळवळीत विचारवंतांचे ऐतिहासिक योगदान डॉ. प्रा. जयश्री देशमुख	४-७
३	राष्ट्रसंतांचे सामाजिक योगदान डॉ. वर्षा चिखले	८-११
४	राष्ट्रीय आणि सामाजिक विकासामध्ये गृहअर्थशास्त्राचे योगदान प्रा. डॉ. वीणा आर. मेंढुले	१२-१७
५	महात्मा ज्योतिबा फुले यांचे शैक्षणिक विचार व कार्य डॉ. पुरुषोत्तम सं. माहोरे	१८-२२
६	आधुनिक भारतीय राजकीय विचार प्रा. डॉ. संतोष एस. मिसाळ	२३-२५
७	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे सामाजिक विचार प्रा. नंदकिशोर उकंडराव राऊत	२६-२९
८	हवामानाचा शहरी व ग्रामीण जीवनमानातील बदलांचे अध्ययन प्रा. प्रमिला एस. बोरकर	३०-३२
९	मानशास्त्रीय वादांचा सामाजिक घटकांवर होणारा परिणाम कु. रसिका शाम पालकर	३३-३५
१०	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे सामाजिक चळवळीमध्ये योगदान प्रा. बबन शामरावजी सेलकर	३६-३८
११	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि हिंदू कोड बीड प्रा. डॉ. दयानंद उत्तमराव राऊत	३९-४२
१२	सामाजिक चळवळीत कर्मवीर भ्राऊराव पाटीचे यांचे योगदान प्रा. डॉ. अनिल बी. वानखडे	४३-४५
१३	सामाजिक चळवळ संकल्पना व वैशिष्ट्ये प्रा. डॉ. मेघराज रामहरी शिंदे	४६-५३
१४	सामाजिक चळवळीत विचारवंतांचे ऐतिहासिक योगदान कर्मवीर विठ्ठल रामजी शिंदे व अस्पृश्योद्धार डॉ. विजय रामदास तिरपुडे	५४-५८
१५	कार्ल मार्क्स चे आर्थिक विचार प्रा. डॉ. नीता तिवारी	५९-६३

१२. सामाजिक चळवळीत कर्मवीर भाऊराव पाटीचे यांचे योगदान

प्रा. डॉ. अनिल बी. वानखडे
श्री नरसिंग कॉलेज, आकोट.

प्रस्तावना

आधुनिक भारताच्या जडण - घडणीत अग्रगण्य नाव घेतल्याजाते ते म्हणजे शिक्षण महर्षी कर्मवीर भाऊराव पाटील यांचे एतिहासिक योगदान मानले जाते. महाराष्ट्राच्या शैक्षणिक, सामाजिक व सांस्कृतिक क्षेत्रात बहुमुल्य कार्य केलेले आहे. कर्मवीर भाऊराव पाटील यांनी सत्यशोधक समाजाच्या माध्यमातून महाराष्ट्रातील बहुजन हिताय बहुजन सुखाय या त्रिसुत्री नुसार शैक्षणिक परिवर्तन व सामाजिक परिवर्तनाची मोठी झेप घेतली. त्यांनी अनेक शैक्षणिक संस्था स्थापन करून ग्रामिण भागातील वंचित व बहुजन समाजाला शिक्षणाची दारे खुली केली. शैक्षणिक कार्याबरोबरच सामाजिक कार्य अत्यंत मोलाचे आहे. प्राचिन काळात विद्यार्थी दशेत अनेक मुलांना आर्थिक स्थितीमुळे अनंत अडचणी येत होत्या मात्र कर्मवीर भाऊराव पाटलांनी कमवा आणि शिका या विद्यार्थी योजनेमुळे समाजातील अनेक विद्यार्थी स्वाभिमानाने व स्वावलंबनाने उच्च शिक्षण घेवून समाजातील उच्च पदावर कार्यरत आहेत. विद्यार्थी दशेत शिक्षण आणि श्रमाची प्रतिष्ठा यांचा संबंध जोडून प्रत्येक विद्यार्थ्यांच्या मनात सामाजिक कार्याचे बिजारोपण केले. सत्यशोधक समाजाच्या माध्यमातून खेडोपाडी जावून शिक्षणाचे महत्व कर्मवीर भाऊराव पाटील यांच्या भाषनातून व्यक्त होत असे.

महाराष्ट्राचे थोर समाज सुधारक व शिक्षण महर्षी कर्मवीर भाऊराव पाटील यांच्या व्यक्तीमत्वाचे विश्लेषणात्मक अध्ययन करण्यात आले. कर्मवीर भाऊराव पाटील यांचे घराणे देसाई असून ते मुळचे कर्नाटक राज्यातील होते. त्यांचे मुळ गाव एनवडे बु.।। जि. सांगली येथे असून त्यांचे प्राथमिक शिक्षण विटा येथे झाले व माध्यमिक शिक्षण कोल्हापुर येथे झाले. शिक्षण हे समाजप्रबोधनाचे साधन आहे. हे लक्षात आल्यानंतर सामाजिक समता, न्याय, बंधुता या तत्वावर आधारीत समाजरचना निर्माण करण्यासाठी व बहुजन समाजात शिक्षणाचा प्रसार करण्यासाठी डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील यांनी ग्रामिण भागाच्या सर्वांगीण विकासासाठी एकसुत्री कार्यक्रम म्हणून शिक्षण प्रसाराचे व्रत स्विकारले. सामाजिक परिवर्तन हे शिक्षणामुळेच होवू शकते असे ठाम मत कर्मवीर भाऊराव पाटील यांचे होते. महाराष्ट्रातील थोर समाज सुधारक शिक्षणाचे दैवत महात्मा जोतिबा फुले आणि राजश्री शाहु महाराज यांच्या व्यक्तिमत्वाचा प्रभाव कर्मवीर भाऊराव पाटील यांच्यावर होता. या दोन महामानवांच्या कार्याचे पुढील काळात कार्य समर्थपणे कर्मवीर भाऊराव पाटील यांनी केले. तसेच सत्यशोधक समाजातील प्रथा परंपरा, अज्ञान, अंधश्रद्धा, नवस, उपास तापास व आर्थिक व सामाजिक विषमता, अन्याय, अत्याचार या सर्व समाज विघातक गोष्टींवर आक्रमकपणे मत मांडत. त्यांच्या या समाजाभिमुख व्यक्तीमत्वामुळे त्यांनी महाराष्ट्रभर फिरत शैक्षणिक व सामाजिक कार्यामध्ये स्वतःला झोकून दिले. आज संपुर्ण महाराष्ट्रामध्ये रयत शिक्षण संस्थेच्या माध्यमातून कर्मवीर भाऊराव पाटील यांचे विचार व सामाजिक दृष्टीकोण दिसून येतो.

मुर्गाव एज्युकेशन सोसायटीचे
एम.ई.एस. कॉलेज ऑफ आर्ट्स अँड कॉमर्स,
जुआरीनगर, गोवा

आयोजित

मराठी समाजशास्त्र परिषदेचे
२८ वे राष्ट्रीय अधिवेशन

दि. २ व ३ फेब्रुवारी २०१८

‘भारतातील पर्यटन आणि
विकास : समस्या आणि चिंतन’

शोधनिबंध
।स्मरणीका।

संपादक
प्राचार्य डॉ. आर.बी.पाटील

अ.क.	लेखक	शोधनिबंधाचे शीर्षक	पृष्ठ क्रमांक
44	प्रा.राजकुमार भगत	नवेगाव-नागझिरा व्याघ्र प्रकल्प एक पर्यटन	53
45	प्रा. नंदलाल भिमराव बर्डे	पर्यटन: ही एक विकासाची दिशा	54
46	प्रा. किशन काशिनाथ घोगरे	नांदेड जिल्ह्यातील पर्यटन स्थळे : समाजशास्त्रीय अभ्यस	55
47	प्रा.डॉ.लालचंद किसन रामटेके	पर्यटन विषयाचे आर्थिक व राजकीय पैलु	56
48	प्रा.डॉ. सरोज आगलावे	भारताच्या सुवर्णकाळातील बौद्ध पर्यटनस्थळे	57
49	डॉ. श्रीनिवास एन. पिलगुलवार	महाराष्ट्राच्या सामाजिक व आर्थिक विकासात पर्यटनाची भूमिका	58
50	प्रा.डॉ. विठ्ठल चव्हाण	पर्यटन आणि विकास एक दृष्टिक्षेप	59
51	प्रा.बी.बी. वाळके	पर्यटन आणि पर्यावरण	60
52	प्रा. अनिल बी. वानखडे	पर्यटन आणि पर्यावरणाच्या समस्या व उपाय	61
53	डॉ. डी.जी. म्हशाखेत्री	भारतातील पर्यटन आणि विकासात्मक दृष्टिकोण	62
54	डॉ. राहुल भगत	पर्यटन आणि विकासात्मक दृष्टिकोण	63
55	प्रा. महेंद्र कुंभारे	DEVELOPMENTAL APPROACH OF TOURISM IN INDIA	64
56	प्रा. नवनाथ एस. शिंदे	भारतातील पर्यटन आणि परकीय चलन प्राप्ती	65
57	डॉ. बानायत गांधी	पर्यटन आणि विकासात्मक दृष्टिकोण	66
58	प्रा.डॉ. रामेश्वर एम. मोरे	भारतातील पर्यटन स्थिती आणि व अर्थव्यवस्थेतील पर्यटनाचे महत्त्व	67
59	प्रा. व्ही.एम. सुर्यवंशी	भारतातील पर्यटन आणि विकास : समस्या आणि चिंतन	68

पर्यटन आणि पर्यावरणाच्या समस्या व उपाय

प्रा.अनिल बी वानखडे

समाजशास्त्र विभाग, प्रमुख

श्री नरसिम महाविद्यालय, आकोट, जि. अकोला ४४४१०१

मानव हा समाजशिल प्राणी आहे. तसाच तो जिज्ञासु प्रवृत्तीचा आहे. या जिज्ञासा प्रवृत्तीमुळे मानव अतिशय सृजनशिल महत्त्वकाक्षी मुळे रानटी अवस्थेतून आजच्या प्रगतशिल अवस्थेत विकसित झाला आहे. प्राचिन काळापासूनच मानवाला भटक्या अवस्थेत जिवन जगत आला आहे. या भटक्या वृत्तीमुळेच मानव दुर्गम प्रदेश जंगल जमिन व दुर्गम प्रदेशातील बेटावर पर्यटनासाठी व नैसर्गिक संध्यानाचा शोध घेण्यासाठी व साहसी पर्यटनाच्या माध्यमातून विविध ठिकाणी जाण्याची सवय जडली या पर्यटनाच्या माध्यमातून मानव जंगल, प्राचिन वास्तू, किल्ले अजिंठा वेरूळ च्या गुफा शिलालेख दुर्मिळ वनस्पती व संशोधनात्मक दृष्टीकोणातून अनेक दुर्मिळ घटकाना उजेडात आणण्याचे कार्य अनेक पर्यटक व्यक्ती व स्वयंसेवी संस्था यांच्या माध्यमातून पर्यटनाचे कार्य होत आहे. आज आधुनिक तंत्रज्ञानाच्या काळात मानवाचा निसर्गातील हस्तक्षेप अवाजवी वाढत आहे. निसर्गातील जंगल, जमिन, पाणी, समुद्र किनारे, नद्या, तलाव व नैसर्गिक संध्या संपत्तीचा -हास होवून पर्यावरणीय समस्या निर्माण होत आहे. पर्यटन क्षेत्रात मानवाचा अति हस्तक्षेप हेच मुख्य कारण पर्यावरणाच्या -हासासाठी व समस्यांसाठी बनत आहे. कारण अनेक पर्यटक पर्यटनाला जगाताना प्लास्टीकच्या बॅग, स्नॅक चे पाउच, विअर च्या बॉटल, बिश्लेरी व अनेक खाद्य पदार्थ पॉलिथीन मध्ये टाकतात व फेकून देतात. तसेच वनस्पतींना स्पर्श करणे, तोडणे, वन्य प्राण्यांना डजा करणे, व जंगलातील प्राण्यांची शिकार करणे अशा अनेक घटना घडतात यामुळे पर्यटन क्षेत्रात पर्यटकांच्या हस्तक्षेपामुळे पर्यावरणात्मक समस्या निर्माण होतात. प्रस्तुत संशोधन लेखातून संशोधक आधुनिक काळातील पर्यटनामुळे मानवाच्या अवास्तविक हस्तक्षेपामुळे पर्यावरणातील समस्यांचा अभ्यासासाठी प्रस्तुत लेख सादर करित आहे.